

**LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

**EUGENIJUS UŠINSKAS
(TEISĖ IR VALDYMAS)**

**EKSTRADICIJOS PROBLEMOS: ŽMOGAUS TEISĖS, ATISISAKYMO TENKINTI
EKSTRADICIJĄ PAGRINDAI IR PRINCIPAS „*AUT DEDERE AUT JUDICARE*”**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – dr. doc.;
Kęstutis Stungys

Vilnius, 2004

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1 skyrius. ŽMOGAUS TEISĖS EKSTRADICIJOS KONTEKSTE.....	11
1.1 Žmogaus teisių apsaugos ekstradicijoje atsispindėjimas tarptautinėse konvencijose, teisinėje literatūroje	11
1.2 Soeringo byla Europos žmogaus teisių teisme ir jos reikšmė.....	14
1.3 Mirties bausmės egzistavimas ir ekstradicija.....	16
1.4 Teisė į teisingą teismo procesą ir ekstradicija.....	18
1.5 Teismo procesas in <i>absencia</i>	24
2 skyrius. ATSIKALYMO TENKINTI EKSTRADICIJĄ PAGRINDAI.....	28
2.1 Siūloma atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindų klasifikacija.....	28
2.2 Savo piliečių išdavimas užsienio valstybei.....	32
2.3 Politinio nusikaltimo apibrėžtumo klausimas.....	39
2.4 <i>Non bis in idem</i> principas.....	50
3 skyrius. PRINCIPAS AUT DEDERE AUT JUDICARE	56
3.1 Principo <i>aut dedere aut judicare</i> įtvirtinimas ekstradicijoje ir galimos jo modifikacijos.....	56
3.2 Ekstradicijos vystymosi tendencijos.....	64
PABAIGA.....	68
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	71
SANTRAUKA.....	74

IVADAS

Šiais globalizacijos laikais bendradarbiavimas tarp pasaulio šalių, kovojant su nusikalstamumu - tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu - yra neišvengiamas. Nesigilinant į kitas tarptautinio baudžiamojo teisinio bendradarbiavimo formas vis dėlto galima teigti, kad ekstradicija¹ savo svarba žymiai pranoksta visas kitas tarptautinio baudžiamojo bendradarbiavimo formas.

Kaip žinome, nusikaltėliams judėti iš vienos valstybės į kitą valstybių sienos sudaro vis mažiau kliūčių, jų veiklos zona dažnai neapsiriboja vienos valstybės teritorija. Dar daugiau: naudojant šiuolaikinės komunikacijos priemones, nusikaltimus kitoje šalyje galima padaryti net nebūnant konkrečioje valstybėje.

Ekstradicijos problemomis labai domisi visuomenė. Tuo galime įsitikinti skaitydami spaudą, taip pat per radiją ir televiziją². Ekstradicijos problemos šiuolaikiniame pasaulyje kartais tampa įtampos tarp šalių šaltiniu, į kurių sprendimą įsijungia net Jungtinių Tautų Saugumo Taryba³.

Išdavimo (ekstradicijos) instituto reikšmė šiais globalizacijos laikais labai padidėjo ir Lietuvos Respublikos teisėsaugai. Tai iliustruoja ir augantys išduotų Lietuvai jos piliečių per paskutinius metus skaičiai.

Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos duomenimis tik per 2002 metus Lietuvai užsienio valstybės išdavė 105 piliečius: Vokietija išdavė 30, Rusijos federacija- 20, Ispanija- 18, Latvija- 12, Baltarusija- 5, Austrija- 3, Čekija- 3, Lenkija-2, Švedija- 2, Belgija- 2, Olandija- 2, Anglija-2, Gruzija, Prancūzija, Italija, Vengrija po vieną. Palyginimui per visą laikotarpį nuo 1993 iki 1998 metų Lietuvos teisėsauga kreipėsi į užsienio valstybes dėl savo piliečių išdavimo tik 83 kartus⁴. Akivaizdžiai matome, kad

¹ Autoriaus nuomone žodis ekstradicija Lietuvoje turėtų būti pakeistas į žodį išdavimas, nes tai būtų „pirmiausia, lietuviškas ir suprantamesnis ne teisės specialistams žodis. Antra- kitose kalbose pvz. vokiečių, rusų ir kt., tiesiogiai išvertus, tiksliausias atitikmuo kaip tik ir yra išdavimas. Pažymėtina taip pat, kad naujajame LR BPK naudojamas žodis išdavimas, nors kitoje lietuviškoje teisinėje literatūroje, vadovėliuose ir toliau vartojamas žodis ekstradicija, nors tai, žinoma, esmės nekeičia.

² P.vz. Rusijos federacijos spauda dažnai rašo apie vieno iš Čečėnijos vadovų A. Zakajevo, taip vadinamų oligarchų B. Berezovskio, išdavimą iš Jungtinės karalystės, V. Gusinskio iš Graikijos. Rusijos federacija jų veikas traktuoja kaip kriminalinius nusikaltimus. B. Berezovskiui Jungtinė karalystė suteikė politinį prieglobstį, o A. Zakajevo nusikaltimus Rusijos teritorijoje vertina kaip politinius. Apie tai rašė laikraštis „Аргументы и факты“, 2003 lapkr. Nr.46.

³ Autorius turi omenyje konfliktą, kilusį po Pan American aviakompanijos lėktuvo susprogdinimo virš Škotijos Lockerbio miestelio, tarp Jungtinės karalystės ir Jungtinių Amerikos valstijų iš vienos pusės ir Libijos iš kitos pusės. Prie šio unikalaus pavyzdžio šiame darbe dar bus sugrįžta nagrinėjant išdavimo problemas.

⁴ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje // Jurisprudencija. 1999, Nr. 14 (6). P. 12.

Lietuvos teisėsaugai vis svarbesnė tampa ši tarptautinio baudžiamojo teisinio bendradarbiavimo forma⁵.

Kalbant apie išdavimą (ekstradiciją) Lietuvoje, reikia pažymėti, kad atgavus Lietuvai nepriklausomybę šis institutas sparčiai vystėsi. Pirmiausia apie pačią ekstradicijos sampratą. Peržiūrėjus lietuvių kalba ir eilę, vokiečių, anglų kalbomis parašytų kūrinių, nepavyko rasti vieno visiems priimtino apibrėžimo.

Klasikiniu gali būti laikomas Billot-J.B. Moore ekstradicijos apibrėžimas, pagal kurį ekstradicija yra „aktas, kuriuo viena valstybė išduoda asmenį, kaltinamą ar nuteistą už nusikaltimą, įvykdytą už jos teritorijos ribų, kitai valstybei, kuri reikalauja jį išduoti ir kuri turi kompetenciją jį tardyti ir nubausti“⁶.

Tarptautinė baudžiamosios teisės asociacija X tarptautiniame kongrese išdavimą apibrėžė kaip „tarptautinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose aktą, kurio tikslas – perduoti baudžiamą tvarka persekiojamą arba nuteistą asmenį iš vienos valstybės jurisdikcijos kitos valstybės jurisdikcijai“⁷.

Išdavimo sąvokos tikslinimui daug dėmesio skyrė ir Lietuvos teisininkai V. Vadapalas, A. Nevera ir kt. Kai kuriuose užsienio autorių apibrėžimuose išdavimas suprantamas kaip aktas, kituose kaip procesas.

Autoriaus nuomone, teisingiausias būtų A. Neveros pateiktas apibrėžimas. Jis išdavimą apibrėžė taip: „ekstradicija- tai tarptautiniais, tarpvalstybiniais ir nacionaliniais įstatymais reglamentuojamas procesas, kai viena valstybė kitai perduoda prašomą asmenį, turint tikslą jį teisti ar įvykdyti jam paskirtą bausmę“⁸.

Šiame apibrėžime sakoma, kad išdavimas yra apibūdinamas kaip procesas, o ne kaip aktas. Aktą mes suprantame kaip ribotą laiką, santykinai trumpą vyksmą. Praktikoje išdavimas įvykdomas per ilgą laiko tarpą. Pavyzdžiui, Ispanijos karalystė oficialiai deklaruoja, kad joje ekstradicijos procesas trunka nuo dviejų iki aštuonių mėnesių. Lietuvos spaudoje š. m. liepos mėnesį pasirodė pranešimai, kad G. Petriko, sulaikyto Jungtinėse Amerikos valstijose, ekstradicijos procesas į Lietuvą gali trukti net dvejus metus. Šiame procese dalyvauja konkrečių šalių (prašančios ir prašomos) teisėsaugos institucijos, Tarptautinė kriminalinės policijos

⁵ Reikėtų čia taip pat pažymėti, kad ir išdavimų aptarnavimo išlaidos (piliečio transportavimo, dokumentų vertimo ir kt.) Lietuvos valstybei taip pat metai iš metų didėja. Policijos departamento duomenimis 2001 metais jos bendrai sudarė 173 397 litus, 2002 metais jau 367 604 litus. To paties šaltinio duomenimis 2003 m. vieno išduoto piliečio pagabenimo į Lietuvą išlaidos vidutiniškai sudarė: iš Jungtinių Amerikos valstijų- 9725 lt, iš Portugalijos- 7075 lt, iš Ispanijos- 6762 lt, iš Vokietijos- 5264 lt.

⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 316.

⁷ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio...// ten pat, P.6.

⁸ Ten pat, P.7.

organizacija (Interpolas), Europos sąjungos šalyse į asmenų, kuriems po suradimo bus prašomas išdavimas, suradimui ir sulaikymui naudojama Šengeno informacinė sistema. Atitinkamas įrašas šioje sistemoje galioja kaip laikino sulaikymo orderis pagal 1957 m. gruodžio 13 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos⁹ 16 straipsnį.

Lietuvos Respublikos naujajame Baudžiamojo proceso kodekse išdavimas reglamentuojamas taip pat ne kaip momentinis aktas, bet kaip tęstinis teisinis reiškinys. LR BPK 69 str. numatyta prašymo pateikimo tvarka užsienio valstybei išduoti Lietuvos pilietį ar kitą asmenį, jei pradėtas jo baudžiamasis persekiojimas arba priimtas apkaltinamasis nuosprendis. BPK 74 str. numato nutarties išduoti asmenį iš Lietuvos Respublikos arba perduoti Tarptautiniam baudžiamajam teismui apskundimo galimybę ir apskundimo tvarką. Tai labai svarbu šiuo laikotarpiu, kada vis didesnis dėmesys tarptautinėje bendruomenėje skiriamas žmogaus teisių apsaugai.

Išdavimą (ekstradiciją) reikia skirti nuo kitų panašių teisinių sąvokų, susijusių su asmenimis: nuo deportacijos, t. y. priverstinio asmens išsiuntimo iš konkrečios šalies, kuris pažeidė užsieniečių buvimo toje šalyje ar kt. įstatymus, atsisakymo įsileisti į šalį, repatriacijos, kuri nesusijusi su asmens konkrečios šalies įstatymų pažeidimais, nuo asmenų perdavimo tarptautiniams tribunolams¹⁰, nuo nuteistų asmenų perdavimo kitai šaliai tolimesniam bausmės atlikimui.

Kiekvienos valstybės nacionalinės teisės požiūriu asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu arba vengiančio bausmės, išdavimas kitai valstybei yra teisinis aktas, kurio vykdymo sąlygas ir tvarką nustato šios valstybės vidaus teisė¹¹.

Dar vienas įvadinis momentas kalbant apie išdavimo sąvoką. Nėra absoliučios ekstradicijos pareigos. Ekstradicija yra suverenus aktas, kuriuo viena valstybė perduoda asmenį kitos valstybės jurisdikcijai. Išduodamas asmuo šiame akte nedalyvauja. Jis nėra tarpvalstybinių santykių subjektas. Praktiškai tai reiškia, kad kitos valstybės atsisakymas išduoti negali būti apskūstas įprastine baudžiamojo proceso tvarka: nei nukentėjęs asmuo ar jo atstovas, nei prokuroras ir/ar kiti bylos dalyviai negali apskūsti kitos valstybės atsisakymo išduoti nusikaltimu kaltinamą asmenį ar pabėgusį nuo bausmės asmenį¹².

⁹ Įdomu pažymėti, kad pagal tokį Vokietijos iniciatyva padarytą įrašą SIS (Šengeno informacinė sistema) buvo sulaikytas Kurdistano pasipriešinimo lyderis *Öcalan* 1999 m. atvykęs į Italiją. Čia jau kitas reikalas, kad vėliau Vokietija neprašė jo išdavimo, nes pačioje Vokietijoje kurdai sukėlė didelį pasipriešinimą. Tai dar vienas įrodymas, kad išdavimas dažnai yra dar ir politinis procesas.

¹⁰ Šiuo metu yra veikiantys du tarptautiniai tribunolai: Tarptautinis tribunolas teisti karinius nusikaltėlius už nusikaltimus padarytus buvusios Jugoslavijos teritorijoje, ir Tarptautinis tribunolas teisti nusikaltėlius už nusikaltimus žmogiškumui, padarytus Ruandos teritorijoje.

¹¹ V. Vadapalas. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 321.

¹² Ten pat, P. 318.

Lietuvos mokslininkas A. Nevera rašo, kad prašomosios valstybės suvereniteto gerbimas yra būtinas tarptautinių santykių elementas. Tai reiškia, kad reikalavimo teisė, taikant ekstradiciją, turi būti pamiršta. Juk net tuomet, kai valstybės tarpvalstybine ar tarptautine sutartimi lyg ir įsipareigoja perduoti prašomą asmenį, galima aptikti nemažai išlygų, kai ši pareiga išnyksta. Todėl reikia pripažinti, kad asmens išdavimas yra tik vienos valstybės geros valios ir mandagumo, rodomo kitai valstybei, išraiška. Bet kokie bandymai pabrėžti pareigos buvimą yra negalimi¹³. Su šia pozicija, žinoma, reikia sutikti tuo labiau, kad nėra numatyta jokioje tarptautinėje sutartyje ginčų tarp valstybių sprendimo, apskundimo dėl atsisakymo išduoti tvarkos¹⁴.

Kaip jau buvo minėta, išdavimas (ekstradicija) yra jau pakankamai detaliam reglamentuota Lietuvos Respublikos teisės sistemoje, kadangi mūsų teisėsauga jau yra įsijungusi į tarptautinį baudžiamąjį bendradarbiavimą. Kitaip ir negalėjo būti, nes prisijungdama prie pagrindinių tarptautinių konvencijų Lietuva privalėjo prie jų derinti ir savo baudžiamuosius įstatymus.

Kitokia padėtis, autoriaus nuomone, yra tarptautinio teisinio bendradarbiavimo, išdavimo teorijos srityje. Šiomis temomis yra rašę Lietuvos teisininkai-mokslininkai P. Kūris, V. Vadapalas, V. Stankevičius, V. Pavilionis, A. Nevera, A. Čepas. Jų darbuose daugiau aptariamas išdavimo institutas kaip visuma, nesigilinant į atskirus ekstradicijos aspektus ar labiausiai ginčytinus klausimus, tokius kaip ekstradicija ir politinio nusikaltimo klausimas, ekstradicija ir žmogaus teisės, atsisakymo tenkinti išdavimo prašymą pagrindai ir kt.

Nepakankamas doktrinos išvystymas šiais klausimais veda ir prie šiurkščių pažeidimų, kokį pvz., mini A. Nevera: „Net ir ratifikavusi 1957 m. Europos konvenciją (turima omenyje Europos ekstradicijos konvencija), Lietuva, kreipdamasi teisinės pagalbos ekstradicijos bylose į Lenkiją, vadovaujasi 1993 m. ratifikuotos dvišalės sutarties nuostatomis. Tai šiurkštus pažeidimas, rodantis aiškia valstybių nepagarbą aukštesnę teisinę galią turinčiam tarptautiniam susitarimui. Be to, minėtos taisyklės taikymas yra pateisinamas ir dėl tos priežasties, kad Konvencija yra bendro pobūdžio bei daugiašalė. Ji gali reglamentuoti visų Konvenciją pasirašiusių valstybių teisinius santykius ekstradicijos srityje. Konvencijoje dalyvaujančios šalys tik ją ratifikavusios gali sudaryti dvišales ar daugiašales sutartis ir tik tam, kad papildytų šios Konvencijos sąlygas ar sudarytų palankesnes sąlygas taikyti joje išdėstytus principus”¹⁵.

¹³ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio... // ten pat, P. 7.

¹⁴ Trečiame šio darbo skyriuje autorius pabandys, kalbėdamas apie šiuolaikines išdavimo problemas, pateikti šiuolaikinių pavyzdžių, kurie rodytų apie valstybių bandymus reikalauti ekstradicijos, nors pagal klasikinį išdavimo supratimą buvo visi pagrindai dėl išdavimo netenkinimo.

¹⁵ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio...// ten pat, P. 8.

Reikia taip pat atkreipti dėmesį dar į vieną aplinkybę. Valstybių tarptautinis teisinis bendradarbiavimas išdavimo srityje gana aktyvus. A. Nevera rašo, kad vis daugiau valstybių prisijungia prie regioninių daugiašalių tarptautinių sutarčių, vis daugiau pasirašoma dvišalių tarpvalstybinių sutarčių, tačiau šie aktai negali būti vienintelis pagrindas bendradarbiaujant valstybėms ekstradicijos srityje¹⁶. Šis autorius mano, kad pasirašyti Lietuvai tarpvalstybines dvišales sutartis su ne Europos valstybėmis vargu ar tikslinga, ir siūlo santykius su tokiomis valstybėmis reguliuoti priėmus nacionalinį įstatymą. Su šitokia nuomone reikėtų sutikti, nes iš tikro kad ir su ne visomis pasaulio valstybėmis sudaryti šimtą sutarčių būtų sudėtinga. Reikia pažymėti, kad anksčiau galiojusiam Baudžiamajame kodekse 7¹ str. 1 dalyje buvo numatyta, kad „jeigu tokių sutarčių nėra – vadovaujantis Lietuvos Respublikos įstatymais“. A. Nevera atkreipė dėmesį į tada buvusią paradoksalią situaciją, kada materialiosios teisės norma galimybę vykdyti ekstradiciją nacionalinio įstatymo pagrindu numatė, o procesinės teisės normos to daryti neleido. Iki 2003 gegužės 1 d. galiojusio LR BPK 22² str. dalyje buvo aiškiai pasakyta, kad „Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių numatytais pagrindais ir tvarka asmuo gali būti išduotas iš Lietuvos Respublikos kitos valstybės teisėsaugos institucijoms“. Šiuo metu, priėmus naujuosius LR BK ir LR BPK, šio prieštaravimo nebeliko, nes naujame BK 9 str. 1 ir 2 dalyse numatyta, kad tiek LR pilietis, tiek užsienietis, „padaręs nusikalstamą veiką Lietuvos Respublikoje ar kitos valstybės teritorijoje, išduodamas atitinkamai valstybei arba perduodamas Tarptautiniam baudžiamajam teismui tik remiantis Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi“. Prieštaravimo nebeliko, tačiau ar atsisakyti galimybės išduoti asmenis, padariusius nusikalstamas veikas Lietuvos Respublikoje ar kitos valstybės teritorijoje, remiantis nacionaliniu ekstradicijos įstatymu, buvo tikslinga, yra diskutuotinas aspektas.

Nepakankamai aktyviai tiek teisininkai- mokslininkai, tiek ir praktikai dalyvauja ruošiant svarbias tarptautines konvencijas dėl teisinio baudžiamojo bendradarbiavimo. Pvz., Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1998 m. gruodžio 9 d. patvirtintos rezoliucijos 53/111 pagrindu buvo sudarytas tarptautinis *ad hoc* komitetas Vienoje parengti Jungtinių Tautų Konvencijos prieš transnacionalinį organizuotą nusikalstamumą projektą. Šią Jungtinių Tautų Konvenciją pasirašė pasaulio valstybių atstovai 2000 m. Italijoje¹⁷. Šios Konvencijos 16 str. kaip tik skirtas išdavimo klausimams. Peržiūrėjus *ad hoc* sesijų dalyvių sąrašus, Lietuvos atstovų ten neaptikta, tuo labiau nerasta ir oficialių pasiūlymų iš Lietuvos pusės į Konvencijos projektą. Tuo tarpu mūsų kaimyninės šalies Lenkijos atstovai buvo ne tik šių sesijų dalyviai, bet ir aktyvūs

¹⁶ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio... // ten pat, P. 8.

¹⁷ 2000 m. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ratifikuota ir Lietuvos Respublikos Seimo // Valstybės žinios. 2002, Nr.51-1929; 51-1933.

projekto kūrėjai. Iš Lenkijos pusės paminėtinas Gdansko universiteto profesorius M. Plachta, kuris Lenkijos delegacijos sudėtyje dalyvavo visose minimo projekto kūrimo sesijose.

Pateikti pavyzdžiai rodo, kad Lietuvoje reikalinga gilesnė teorinė šio instituto analizė, siekiant pirmiausia efektyvaus praktinių problemų, susijusių su asmenų išdavimu, sprendimo. Lietuvoje prieš keleris metus spaudoje buvo rašoma apie nesėkmę, kurią, sakytume, patyrė visa Lietuvos teisėsauga kartu su Lietuvos diplomatais- tai istorija su garsiojo Panevėžio nusikaltėlio A. Lazausko išdavimu, kuris buvo sulaikytas Ispanijoje. Nepateikus Ispanijos kompetentingam teismui medžiagos per nustatytą laiko terminą, kuris numatytas 1957 m. Europos ekstradicijos konvencijoje, ilgus metus ieškotas nusikaltėlis buvo paleistas į laisvę. Ir tik vėl po beveik dviejų metų teisingumas A. Lazausko atžvilgiu buvo įvykdytas 2004 m. vasario mėnesį nuteisiant jį realia laisvės atėmimo bausme.

Lietuvos teisėsaugos įstaigos (policijos atitinkamos tarnybos ir Generalinė prokuratūra) turi praktikoje problemų su tarptautine nusikaltėlių paieška ir išdavimu (ekstradicija) iš bendrosios teisės sistemos (*common law* angl.) šalių. Nesusikalbėjimas arba kitos teisės sistemos paieškos ir išdavimo mechanizmo nesupratimas vėl veda prie teisingumo uždelsimo, kadangi negalima laiku pabaigti ikiteisminius tyrimus ir bylas atiduoti teismams¹⁸. Uždelstas teisingumas iš nusikaltimų aukų pusės suprantamas kaip paneigtas teisingumas.

Tai, kad išdavimo problemos reikalauja teisės mokslo dėmesio patvirtina ir užsienio mokslininkų, skirtų šio teisinio reiškinių aspektams, gausa. Peržiūrėjus daug darbų parašytų anglų kalba, krenta į akis, kad labiausiai remiamasi, dažniausiai cituojami tokių autorių darbai, kaip M. C. Bassiouni, G. Gilbert, C. van der Wijngaert, C. L. Blakesley, A. Eser, J. G. Kester. Taip pat rusų mokslininkai V. N. Kudriavcev, A. B. Naumov, L. N. Galenskaja ir kiti.

Taip pat pažymėtina, kad 1970 m. Tarptautinės teisės institute buvo įkurtas specialus komitetas ekstradicijos problemoms spręsti. Šio komiteto darbe dalyvavo įvairių pasaulio valstybių mokslininkai¹⁹.

Visi aukščiau pažymėti veiksniai liudija apie pasirinktos temos aktualumą. Ir nors Lietuva jau yra Europos Sąjungos narė kur galioja įtariamųjų padarius nusikaltimus ar nuteistųjų perdavimas pagal Europos arešto orderio procedūras, tačiau su kitomis pasaulio šalimis lieka ekstradicijos santykiai pagal konvencijas ir ekstradicijos sutartis.

Taip pat pasigirsta nuomonių, kad ir likusioje Europoje reikėtų visiškai atsisakyti tokio teisinio reiškinių kaip ekstradicija ir tie pasiūlymai atitinkamai argumentuojami. Kituose

¹⁸ Galvoje turimas dabartinis atvejis su G. Petriko paieška Jungtinėse Amerikos valstijose. Šios paieškos detales dabar būtų per anksti šiame darbe atskleisti, nors šis kelerius metus tarptautiniu mastu ieškotas nusikaltėlis jau surastas JAV ir sulaikytas, tačiau dar neišduotas Lietuvos teisingumui.

¹⁹ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio... // ten pat, P. 9.

pasaulio regionuose pasigirsta autoritetingų balsų, kurie teigia, kad reikėtų išplėsti išdavimo leistinumo sąlygas. Lietuvos teisinė visuomenė turi būti pasiruošusi sutikti šiuos gyvenamojo meto iššūkius. Pasirinktos temos procesinių aspektų teorinė analizė yra būtina, kad būtų galima nustatyti, kaip išdavimo reglamentavimo pokyčiai gali paveikti išdavimo praktiką, kokias problemas tai gali sukelti.

Temos aktualumas atsiskleidžia dar ir todėl, kad vykdant asmenų išdavimą susidaro prielaidos pažeisti žmogaus teises ir laisves, kurias gina tarptautiniai teisės aktai tiek pasauliniu, tiek ir Europos regiono lygiu. Pvz., siūlymas plėsti teises išdavimo sąlygas gali prieštarauti žmogaus teisių ir laisvių apsaugos principams. Europos žmogaus teisių teismas yra pripažinęs, kad vykdant ekstradiciją gali būti pažeistos kankinimus ir orumą žeminantį elgesį draudžiančios Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos normos²⁰.

Kita vertus labai svarbu, kad išdavimas būtų vykdomas, kai nėra pažeidžiamos žmogaus teisės ir nenukenčia esminiai valstybės interesai. Dažni atvejai, kai savo atsisakymu vykdyti ekstradiciją valstybės nepagrįstai riboja galimybes realizuoti sunkius nusikaltimus padariusių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Atskirais atvejais pakankamu pagrindu nevykdyti ekstradicijos laikoma netgi tai, kad po nusikaltimo padarymo prašomam išduoti asmeniui buvo suteikta atsisakančios išduoti valstybės pilietybė arba tai, kad nusikaltimas, dėl kurio prašoma ekstradicijos, buvo padarytas orlaivyje, skridusiam per atsisakančios vykdyti ekstradiciją valstybės oro erdvę. Reikia nuosekliai išanalizuoti galimybes atsisakyti tokios praktikos, ypač dabar, kai jos atsisakymo poreikius išryškina akivaizdžios transnacionalinio organizuoto nusikalstamumo, terorizmo ir nusikaltimų žmoniškumui keliamos grėsmės²¹.

Aukščiau išdėstytų klausimų nagrinėjimas ir yra pagrindinis šio darbo tikslas. Pirmoje darbo dalyje bandoma nustatyti, kokia plačiausia apimtimi, bet nepažeidžiant išduodamo asmens teisių ir esminių valstybės interesų, gali būti tenkinamas išdavimas. Reikia pažymėti, kad ir kitose darbo dalyse nagrinėjamos problemos, nors ir mažesne apimtimi, taip pat apžvelgiamos per pagrindinių asmens teisių ir laisvių apsaugos prizmę, nes išdavimas vis dėlto yra baudžiamosios teisinės prievartos priemonė. Žinoma, idealus atvejis būtų darbe nustatyti ar atrasti pusiausvyrą tarp tarptautinio bendradarbiavimo efektyvumo poreikių ir asmens teisių apsaugos.

Antroje darbo dalyje susikoncentruojama daugiau į problemas, susijusias su savo piliečių išdavimu užsienio valstybei, politinio nusikaltimo apibrėžtumu ir su nusikaltimais, dėl

²⁰ Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.

²¹ Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės problemos: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01 S)/ VU. Vilnius. 2002. P. 2.

kurių galima ekstradicija. Tai tokios pat senos problemos kaip ir pati ekstradicija. Šioje dalyje remiamasi darbais, kurie, autoriaus žiniomis, Lietuvoje mažiau žinomi.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjamas šiuolaikinis principo „*aut dedere aut judicare*” statusas tarptautiniame baudžiamajame teisiniame bendradarbiavime.

Reikia pasakyti taip pat, kad darbe išdavimo problemos nagrinėjamos analizuojant jas tiek baudžiamuoju teisiniu rakursu, tiek ir iš baudžiamosios procesinės pusės.

Vystant pasirinktą darbo temą, nagrinėjant pavyzdžius visą laiką sugrįžtama prie ekstradicijos reglamentavimo Lietuvoje priimtais įstatymais. Daugumos autorių nuomone, ekstradicijos problematika negali būti nagrinėjama tik vienos teisinės sistemos ribose. Pagrindiniais išdavimo teisės šaltiniais laikomos ratifikuotos ir nacionalinės teisės sistemos dalimi tapusios Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Atsižvelgiant į tai ir buvo pasirinktas toks šio darbo stilius. Buvo atsižvelgta ir į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame ir baudžiamojo proceso kodeksuose įtvirtintos ekstradicijos taisyklės buvo suformuluotos tarptautinio baudžiamojo bendradarbiavimo praktikoje ir perimtos mūsų įstatymų kūrėjų bei įstatymų leidėjo.

Šiame darbe remiamasi pirmiausia lyginamuoju bei istoriniu metodais. Naudojantis šia tyrimo metodika atskleidžiami tarptautinės ekstradicijos sistemos funkcionavimo principai. Taip pat naudojamos sisteminės analizės metodai, nes ekstradicija visada pasireiškia santykiu tarp dviejų valstybių. Tai visada būna sistema, tarpusavyje susijusi loginiais ir kitokiais ryšiais.

Darbe taip pat stengiamasi į kitų autorių pateiktas idėjas, išvadas, pasiūlymus pažvelgti kritiškai. Todėl galima sakyti, kad šiam darbui nesvetimas ir vertinimo metodas.

Šiame darbe autorius naudoja per ilgus praktinio darbo metus policijoje sukauptas žinias ir patyrimą, organizuojant ieškomų Lietuvos piliečių paiešką užsienio valstybėse, taip pat, juos sulaikius įvairiose valstybėse, ruošiant ir pateikiant reikalingus dokumentus ekstradicijai per Lietuvos Respublikos Generalinę prokuratūrą. Darbe naudojamos ir autoriaus paruoštų pranešimų įvairiuose tarptautiniuose renginiuose mintys ir idėjos, nes daugelyje tarptautinių renginių bendradarbiavimo tarp teisėsaugos institucijų temomis paprastai kartu su tarptautinio baudžiamojo teisinio bendradarbiavimo klausimais nagrinėjamos ir ekstradicijos problemos. Darbe taip pat panaudojama medžiaga, kuri buvo surinkta 2000 m., ruošiant studiją į Jungtinių Tautų Azijos ir Tolimųjų Rytų nusikaltimų prevencijos institutą (UNAFEI) esantį Japonijoje, Tokijuje, kur autorius dalyvavo kelių mėnesių stažuotėje tema „Tarptautinė teisinė pagalba ir ekstradicija kovoje su transnacionaliniu organizuotu nusikalstamumu”. Šios stažuotės metu seminaruose dalyvavo pasaulinio lygio teisininkai-ekspertai, atstovaujantys tiek bendrosios teisės (*common law* angl.), tiek ir civilinės teisės (*civil law* angl.) sistemoms ir dalyvavę daugelio

šiuolaikinių konvencijų projektų kūrimo. Iš jų paminėtini Hans G. Nilson, Europos sąjungos Tarybos antrojo direktorato „Bendradarbiavimas teisingumo klausimais“ skyriaus vadovas, John E. Harris, JAV Teisingumo departamento Tarptautinių ryšių skyriaus direktorius, dr. Michael Plachta, Gdanskio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas ir kiti.

„Vien tik apie vienos valstybės ekstradicijos teisę yra parašytos net ištisos knygos. Kad galima būtų išnagrinėti ekstradiciją visais jos aspektais, reikia ne tik peržiūrėti visus tarptautinius susitarimus šioje srityje, bet ir atsižvelgti į kiekvienos valstybės vidaus teisę ir praktiką”,- V. Vadapalas cituoja žinomą britų teisininką Geoff Gilbert²².

Autorius savo darbu nepretenduoja į išsamų ir visapusišką išdavimo (ekstradicijos) problemų išnagrinėjimą. Dėl ribotos darbo apimties nemažai klausimų, kurie svarbūs ir nacionaliniu (Lietuvos) požiūriu, lieka už šio darbo nagrinėjimo ribų. Pvz., kad ir vadybinė-ekonominė ekstradicijos pusė. Lietuvoje, taip pat, matyt, ir kitose šalyse, nėra sukurta įvertinimo mechanizmo kada praktiškai ekstradicija turi prasmę. Dažnai ekstradicijai sugaištas laikas ir sunaudotos lėšos yra daug didesnės nei siekiamas tikslas²³.

Lietuvos Respublikos Seimas 2004 m. balandžio 27 d. priėmė įstatymus²⁴ dėl LR BPK kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo ir dėl LR BK papildymo. Šie mūsų baudžiamųjų įstatymų papildymai buvo būtini įgyvendinant Europos sąjungos teisės aktus. Konkrečiai šiuo atveju 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimą 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir valstybių narių tarpusavio perdavimo procedūrų. Šie papildymai įsigaliojo nuo pirmos Lietuvos Respublikos narystės Europos sąjungoje dienos, t. y. nuo 2004 m. gegužės 1. Asmens perdavimas kitai valstybei pagal tos Europos sąjungos valstybės teisminės institucijos išduotą Europos arešto orderį nėra ekstradicija. Europos arešto orderio teisinio mechanizmo atsiradimas buvo sąlygotas Europos sąjungoje ekstradicijos instituto tobulinimo. Šio klausimo nagrinėjimas būtų taip pat labai svarbus, nes Lietuvoje šiuo metu dar dauguma teisininkų-praktikų šių sąvokų neskiria. Tačiau platesnis šio klausimo nagrinėjimas išeitų už pasirinktos temos ribų. Šiame darbe perdavimas pagal Europos arešto orderį toliau bus prisimenamas, kai bus nagrinėjamos ekstradicijos vystymosi tendencijos.

²² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. P. 313.

²³ Pvz., 1998 m. Visagino policijos komisariatui paskelbus tarptautinę paiešką, 1999m. sausio 20 d. iš Vokietijos buvo išduotas pil. R. Beinar, kaltinamas pagal senojo LR BK 273 str. 2 d., 131 str. 1 d. ir 206 str. Po apklausos šis asmuo buvo paleistas suėjus senaties terminams. To paties komisariato pareigūnai 1999 m. spalio 7 d. taip pat iš Vokietijos konvojavo pil. V. Safončik, kaltinamą pagal LR BK 232 str. 1 d. Netrukus po ekstradicijos byla buvo nutraukta pagal LR BPK 233 str. 2 d., o V. Safončik paleistas.

²⁴ Baudžiamojo proceso kodekso 1, 51, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 122, 437 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 17¹, 69¹, 71¹, 77¹ straipsniais ir priedu įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr. IX-2170.

Baudžiamojo kodekso 1 straipsnio papildymo bei kodekso papildymo 9¹, 123¹ straipsniais ir priedu įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. IX-2169.

Yra ir daugiau diskutuotinų klausimų dėl paties ekstradicijos proceso Lietuvoje. Dabartinis BPK 73 str., nustatantis asmenų išdavimo iš Lietuvos Respublikos tvarką, nurodo, kad ekstradicijos teismo procesas vyksta tik Vilniaus apygardos teisme. Nelabai aišku, kodėl taip nustatyta, žinant, kad sostinės teismas ir taip yra apkrautas darbu.

I DALIS. ŽMOGAUS TEISĖS EKSTRADICIJOS KONTEKSTE

1.1 Žmogaus teisių apsaugos ekstradicijoje atsispindėjimas tarptautinėse konvencijose, teisinėje literatūroje

Dvidešimtame amžiuje žmogaus teisės tapo ne tik retoriniu klausimu. Žmogaus teisių samprata persmelkia visus žmogaus mąstymo sektorius: istoriją, filosofiją, kultūrą, religiją, politiką ir labiausiai teisės mokslą. Kiekvienas žmogus turi prigimtine teisę į gyvenimą, sąžinės laisvę, teisę laisvai išpažinti pasirinktą religiją. Kiekvienas individas turi teisę į išsilavinimą, į sveikatos apsaugą, dalyvauti laisvai kultūriniame gyvenime, nepriklausomai nuo jos ar jo kilmės, rasės, lyties ir t. t. Tokiais ir panašiais teiginiais mirga kiekvieną dieną spaudos puslapiai.

Žmogaus teisių apsaugos koncepcijos augimas ir ekspansija į visas gyvenimo sritis neišvengiamai privedė ir prie to, kad ši koncepcija vis labiau suranda savo vietą ir tarptautinio teisinio baudžiamojo bendradarbiavimo sferoje ir kaip žinomiausioje šio bendradarbiavimo formoje- ekstradicijoje, kuri nuo seno susipynusi su valstybių interesais tokiais kaip: suverenitetas, valstybės jurisdikcija ir vidaus tvarkos palaikymas, išorinių politinių aljansų sudarymas ir t. t. Į žmogaus teises anksčiau dėmesys buvo kreipiamas tiek, kiek tai sutapdavo su aukščiau paminėtais valstybiniais interesais. Dabartinis judėjimas už žmogaus teises, pabrėžiant jų gynimą, pakeitė šią situaciją.

Ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių normų pripažinimas nacionalinės teisės sistemos sudėtinėmis dalimis leidžia teigti žmogaus teises įtvirtinančių konstitucinių normų viršenybę ekstradicijos sutarčių normų atžvilgiu²⁵. Tačiau ir tiesioginis Konstitucijos normų taikymas ne visada pakankamas prašomo išduoti asmens teisėms garantuoti. Efektyviai tokią funkciją gali atlikti tik tos Konstitucijos normos, kurios įtvirtina absoliutaus pobūdžio

²⁵ LR Konstitucijos 138 str. 3 dalis nustato, kad „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“. Panagrinėjus Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymą (Valstybės žinios. 1999, Nr. 60-1948) matome, kad Lietuvoje pripažįstamas tarptautinės teisės pirmumas. Plačiau tarptautinės teisės ir nacionalinės baudžiamosios teisės santykį savo straipsnyje yra nagrinėjęs A. Nevera. Tarptautinės teisės ir nacionalinės baudžiamosios teisės santykio problema// Jurisprudencija. 2001, Nr. 21 (13). P. 116-130.

asmens teises ir pozityvius valstybės įsipareigojimus tokias teises garantuoti. Pirma, ekstradiciją įvykdžiusiai valstybei negali kilti atsakomybė už žmogaus teisių pažeidimus, padarytus už jos jurisdikcijos ribų (ekstradicijos prašiusioje valstybėje). Todėl, vadovaujantis Europos žmogaus teisių teismo suformuluotu argumentavimo modeliu, pripažintina, kad ekstradicija gali lemti asmenį išduodančios valstybės atsakomybę tik tada, jei, išduodama asmenį, ji aktualizuoja grėsmę žmogaus teisėms, nevykdo pozityvių įsipareigojimų teikti išduodamo asmens teisių apsaugą. Antra, konstatuojant, kad, nusprendama išduoti asmenį, valstybė ne pati pažeidžia išduodamo asmens teises, o tik neapsaugo jų nuo galimų pažeidimų, reikia pripažinti ir gana ribotą tokio pažeidimo mastą. Todėl siekiai apsaugoti savo valstybę nuo pavojų jai keliančių asmenų ir užtikrinti nusikaltimus padariusių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimą laikomi pakankamai svariais, kad pateisintų daugelio žmogaus teisių ribojimą. Vadinasi, kelių ekstradicijai gali užkirsti tik normos, įtvirtinančios valstybės pareigą teikti apsaugą absoliutaus pobūdžio žmogaus teisėms, t. y. teisėms, kurių bet koks ribojimas negalimas²⁶.

Šiuo metu yra priimta daug tarptautinių teisės aktų, skirtų žmogaus teisių apsaugai. Pagrindinis tarptautinis teisės aktas, skirtas žmogaus teisių apsaugai, yra Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, priimta Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos rezoliucija 217 (III) 1948 m. gruodžio 10 d. Ši tarptautinį teisės aktą pripažino visos šalys- Jungtinių Tautų narės. Šios deklaracijos 3str. garantuoja visiems „teisę į gyvenimą, laisvę ir asmens saugumą“, 5 str. draudžia kankinimus, žiaurų ir nežmonišką elgesį. Svarbiausias teisės aktas Europos mastu, nagrinėjant šiame darbe ekstradicijos ir žmogaus teisių santykio klausimą, būtų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²⁷ (toliau ŽTK). Toliau darbe bus nagrinėjami ir lyginami ŽTK ir Europos ekstradicijos konvencijos²⁸ atskiri straipsniai, kurie yra svarbūs žmogaus teisių užtikrinimo prasme²⁹.

Aštuntajame dešimtmetyje ekstradicijos ir žmogaus teisių problema buvo diskutuojama Tarptautinės teisės instituto Dijon'o sesijoje, kur buvo priimta speciali rezoliucija. Devintajame dešimtmetyje ši problema buvo Tarptautinės baudžiamosios teisės asociacijos surengtos Rio de Janeiro 1994 m. konferencijos tema. Vėliau Tarptautinės teisės asociacija skyrė daug dėmesio šiai problemai, kur mokslininkai Ch. Van den Wijngaert ir J. Dugard paruošė tris pranešimus po

²⁶ Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės.../ ten pat, P. 10.

²⁷ LR Seimo ratifikuota //Valstybės žinios. 1995, Nr.40-987. Įsigaliojo nuo 1995 m. birželio 20. Nauja redakcija-Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

²⁸ LR Seimo ratifikuota 1957 m. Europos konvencija dėl ekstradicijos, 1975 m. Europos konvencijos dėl ekstradicijos papildomas protokolai, 1978 m. Europos konvencijos dėl ekstradicijos antras papildomas protokolai //Valstybės žinios. 1995, Nr.34-819.

²⁹ Taip pat nebus apeitas ir Jungtinių Tautų 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Jis svarbus nagrinėjant žmogaus teises ir ekstradiciją, nes specialiai išskiria elementarias žmogaus teises, tai yra tokios teisės nuo kurių vykdomo valstybės negali nukrypti net ypatingosios padėties metu. Tiesiogiai kalbant apie ekstradiciją svarbūs 3, 9,10 ir 14 straipsniai. Susižaukia taip pat su ekstradicija ir šio Pakto 1989 m. Fakultatyvinis protokolai, liečiantis mirties bausmės panaikinimą. Jis įpareigoja netaikyti mirties bausmės ir ją panaikinti.

kurių buvo priimtos trys rezoliucijos³⁰. Šie ir kiti autoriai ekstradicijos ir žmogaus teisių santykio problemoms yra paskyrę ir daugiau publikacijų³¹.

Pastarieji pasikeitimai suprantant žmogaus teises susiję su tendencija į didesnę individų pozicijos stiprinimą, pripažįstant jų asmenį tarptautinėje teisėje, kuris šiuo metu yra labai ribotos apimties, ir esant supratimui, kad asmuo taip pat turi turėti savo balsą tarptautiniuose reikaluose, liečiančiuose jo interesus.

Daugelis autorių tarpusavio ryšį tarp žmogaus teisių ir ekstradicijos charakterizuoja kaip „įtampą“ tarp ginamosios funkcijos ir kooperatyvinės šios tarptautinės teisinės bendradarbiavimo formos. Bendrais bruožais prie šios problemos gali būti prieita ir jos apžvelgtos iš trijų perspektyvų. Pirmoji- kai šis ryšys aprašomas „taisyklių-išimčių“ sąvokomis. Antroji, kuri argumentuojama, kad šiame ryšyje tik viena pusė nustato tikslą, o kita tuo metu turi nusileisti, darydama reikalingas nuolaidas. Šioje perspektyvoje turi būti surasta išeitinė pozicija- ar pirmoje vietoje teisingumo vykdymas, ar žmogaus teisių apsauga? Ir trečias būdas (pats priimtinausias) tai bendras tarptautinio baudžiamojo bendradarbiavimo interesų, poreikių ir vertybių egzistavimas iš vienos pusės ir žmogaus teisių apsaugos buvimas iš kitos pusės. Šis bendras egzistavimas turi turėti protingą pagrindą, siekiant išvengti „kritinio taško“, už kurio žmogaus teisės tampa nesubalansuotos ir tai tampa kliūtimi efektyviam tarptautiniam bendradarbiavimui t. y. pačiai ekstradicijai.

Pasiekti šį kompromisą yra sudėtingas uždavinys, kuris reikalauja pripažinti, atsižvelgti, pasverti daug įvairių faktorių ir komponentų. Čia vėl problema gali būti matoma dviem lygiais: pirmuoju - žmogaus teisės ir teisingumo vykdymas, tarptautinis bendradarbiavimas; antruoju - konkretaus žmogaus (bėglio) teisės ir kitų žmonių (visuomenės) teisės.

Paprastai, kalbant apie žmogaus teisių apsaugą ekstradicijoje, dėmesys pirmiausia buvo skiriamas tik į prašančioje valstybėje galinčias kilti ekstradicijos pasekmes. T. y., neįvertinamas ekstradicijos turinį sudarančios prašomos valstybės galimos procesinės prievartos priemonės ir kartu žmogaus teisių pažeidimo galimumas. Reikia sutikti su A. Čepu, kuris rašo, kad „ ekstradicijos leistinumą tampa priklausomu tik nuo siekiamų tikslų priimtimumo. Tuo tarpu

³⁰ Žiūr. Report of the 66 Conference of the International Law Association (Buenos Aires, 1994); Report of the 67 Conference of the International Law Association (Helsinki, 1996); Report of the 68 Conference of the International Law Association (Taipei, 1998).

³¹ Žiūr. Ch. Van den Wijngaert. Applying the European Convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box ?, // International and Comparative Law Quarterly 757. 1990, 39; O. Lagodny, S. Reisner. Extradition Treaties, Human Rights and "Emergency Brake"-Judgments: A comparative European Survey/ // 2 Finnish Yearbook of International Law. 1994, 237; O. Lagodny, W. Schomburg. International Cooperation in Criminal Matters and Rights of the Individual from a German Perspective // 2 European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 1994, 379 ; A. H. J. Swart. Human Rights and the Abolition of Traditional Principles, in: A. Eser, O. Lagodny (eds.) Principles and Procedures for a new Transnational Criminal Law 505. 1994.

teiginys, kad tikslas pateisina priemones, vargu ar suderinamas su požiūriu į ekstradiciją kaip į teisinio, o ne tik politinio pobūdžio reiškinį³².

Vertinant ekstradicijos kontekste žmogaus teisių svarbumą, galime naudoti du kriterijus. Vienas kriterijus pabrėžia konkrečią teisę kaip gyvybiškai svarbią ir būtiną. Šis kriterijus reikalauja surūšiuoti visas žmogaus teises ir išskirti svarbiausias. Yra fundamentalių žmogaus teisių koncepcija ir ji yra plačiai pripažįstama. Šios koncepcijos pagrindas - tai supratimas, kad iš visų žmogaus teisių yra grupė teisių, kurios visose universaliose ir regioninėse konvencijose ir deklaracijose pripažįstamos kaip neliečiamos ir todėl turi būti užtikrinamos, nepaisant ekstradicijos specifikos. Šio kriterijaus trūkumas yra tas, kad labai nedaug žmogaus teisių papuola į šią grupę. M. Plachta nurodo, kad šiuo metu yra tik keturios tokios žmogaus teisės, kurios laikomos kaip neliečiamos: teisė į gyvybę; kankinimų, nežmoniško elgesio ir baudimo, žeminant orumą, uždraudimas; vergijos uždraudimas; laisvė nuo *ex post facto* arba baudžiamųjų įstatymų galiojimo į praeitį³³. Šios teisės yra įtvirtintos ŽTK 2, 3, 4 ir 7 straipsniuose. Vadinasi, kelią ekstradicijai gali užkirsti tik normos, įtvirtinančios valstybės pareigą teikti apsaugą absoliutaus pobūdžio žmogaus teisėms, kurių bet koks ribojimas negalimas.

Antras kriterijus daugiau dėmesio kreipia į žmogaus teisių pažeidimo laipsnį, pažeidimo sunkumą nei į konkrečios žmogaus teisės prigimtį. T. y., čia pabrėžiama, kad kreipiamas dėmesys ne pačią teisę kaip tokią, bet būdą, kuriuo buvo ar gali būti pažeista teisė. Pasirodo, kad slenkstis, kuris pateisintų atsisakymą išduoti, yra pakankamai aukštas.

1.2 Soeringo byla Europos žmogaus teisių teisme ir jos reikšmė

Čia verta prisiminti Soeringo prieš Jungtinę Karalystę bylą³⁴ Europos žmogaus teisių teisme 1989 m.³⁵

Trumpa bylos esmė būtų tokia. 1986 m. liepos 13 d. JAV vyriausybė prašo Jungtinę Karalystę išduoti Jensą Soeringą, remiantis ekstradicijos sutartimi, sudaryta tarp abiejų valstybių, nes šis asmuo kaltinamas tuo, kad 1985 m. kovo 30 d., būdamas 18 m., nužudė savo draugės tėvus jų namuose Bedfordo grafystėje Virdžinijoje.

³² Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės.../ ten pat, P. 11.

³³ M. Plachta. Contemporary problems of extradition // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 57. P. 65.

³⁴ Žiūr. taip pat Soering v. United Kingdom // European Court of Human Rights Series A, No. 161 (1989); 28 ILM 1063 (1989).

³⁵ Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P. 41-47.

1987 m. kovo 11 d. Federacinės Vokietijos respublikos vyriausybė- šalis, kurios Konstitucija panaikino aukščiausią bausmę,- prašo išduoti savo pilietį pagal kilmę, kad jis ten būtų teisiamas už žmogžudystę, kuria yra kaltinamas. 1987 m. gegužės 20 d. Britanijos vyriausybė informuoja Vokietijos vyriausybę, kad JAV prašymas buvo ankstesnis, ir pažymi, kad numato jį nagrinėti įprasta tvarka.

Jenso Soeringo ekstradicijos procesas vyko 1987 m. birželio 16 d. Teismas nusprendė, kad pakanka įrodymų jo ekstradicijai ir jį sulaikė, kol sulauks vidaus reikalų ministro sprendimo perduoti jį JAV. Vėlesnis jo prašymas, paremtas „*habeas corpus*” ir pateiktas teismams, galutinai atmetamas. Vėliau vidaus reikalų ministras pasirašo sprendimą perduoti jį Jungtinėms Amerikos Valstijoms.

1988 m. peticijoje, pateiktoje Komisijai, Jensas Soeringas laiko, kad nepaisant laidavimų, pateiktų Britanijos vyriausybei, labai galimas daiktas, kad jis bus nuteistas aukščiausia bausme, jeigu jis bus ekstradijuotas į JAV. Jis tvirtino, kad, turint galvoje „mirties kameros sindromą”, jam bus taikomi nežmoniškas ir žeminantis elgesys bei bausmė, prieštaraujantys ŽTK 3 straipsniui. Jis priduria, kad jo ekstradicija į JAV pažeistų tos pačios Konvencijos 6 str. 3c dalį, nes Virdžinijos valstijoje nėra teisinės gynybos priemonės, jis skundėsi, kad, nepaisant 13 str., Jungtinės Karalystės teisė nesuteikia jokios efektyvios pagalbos dėl jo skundo, jog pažeistas 3 str.

1989 m. liepos mėn. 7 d. Europos žmogaus teisių teismas priėmė sprendimą, kuris turi didelę reikšmę ateičiai įvertinant problemas susijusias su žmogaus teisėmis ir asmenų išdavimu Europoje ir pasaulyje.

Teismas pripažino, kad ŽTK nereguliuoja trečiosios šalies veiksmų ir nereikalauja iš susitariančių šalių, kad jos primestų savo normas kitai valstybei. Teismas priminė kilnų ekstradicijos tikslą: sukliudyti pabėgusiems nusikaltėliams išvengti teisingumo, tačiau visiškas kankinimų ir bausmių ar nežmoniško bei žeminančio elgesio uždraudimas ŽTK įtvirtina vieną iš pagrindinių vertybių demokratinėse valstybėse, įeinančiose į Europos Tarybą. Teismas padarė išvadą, kad sprendimas išduoti gali sukelti tam tikrų problemų 3 str. požiūriu, būtent nustatyti susitariančios šalies atsakomybę, remiantis Konvencija, kai yra rimtų ir neginčijamų motyvų, jog suinteresuotam asmeniui, jeigu jis bus išduotas prašančiai valstybei, yra reali grėsmė, kad bus kankinamas arba patirs nežmonišką elgesį. Teismas pripažino, kad 3 str. taikytinas. Toliau teismas pasisakė, koks elgesys arba bausmė būtų nesuderinami su Konvencijos 3 straipsniu. Vadovaujantis doktrina, blogas elgesys turi būti minimaliai sunkus, kad patektų į šią dispoziciją. Šio minimumo įvertinimas priklauso nuo bylos duomenų visumos. Šiuo konkrečiu atveju Europos žmogaus teisių teismas konstatavo, kad atsižvelgiant į labai ilgą laikotarpį, skirtą

praleisti „mirties koridoriuje”, - vidutiniškai nuo 6 iki 8 metų ekstremaliomis sąlygomis, su nuolat ir vis didėjančia baime belaukiant aukščiausios bausmės įvykdymo - ir atsižvelgiant į kitas asmens savybes, suinteresuoto asmens išsiuntimas į JAV keltų realų pavojų, kad elgesys su juo gali peržengti 3 str. fiksuotą ribą.

Anksčiau minėtoje Tarptautinės teisės asociacijos Taipei konferencijoje 1998m. ir Oksfordo konferencijoje dėl bendradarbiavimo tarptautiniame baudžiamajame persekiojime 1998 metais paruoštuose rekomendacijose siūloma, kad ekstradicija gali būti netenkinama, jei yra esminių įrodymų apie realų žmogaus teisių pažeidimo pavojų bėglį išdavus į jo ekstradicijos prašančią šalį. „Realus pavojus” čia vėl aiškinamas „rimtu pažeidimu” (*serious violation* angl.).

Iš aukščiau išdėstytų faktų galima padaryti išvadą, kad asmens, kuriam gresia ekstradicija, gynybos arsenale atsiranda papildomų priemonių. Europos mastu tas šaltinis ŽTK. Nors kankinimas, žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis orumą elgimasis ar baudimas nepriklauso prie klasikinių ekstradicijos netenkinimo pagrindų, nėra abejonės, kad bėglys gali apeliuoti į ŽTK 3 str., kuris absoliučiai uždraudžia kankinimą, žiaurų, nežmonišką ar žeminantį orumą elgimąsi ar baudimą. Kartais jam gali būti patogiau gintis remiantis šia Konvencija, o ne gynyboje įrodinėti ekstradiciją reglamentuojančių teisės aktų pažeidimus.

1.3 Mirties bausmės egzistavimas ir ekstradicija

Šioje vietoje reikėtų aptarti ir mirties bausmės egzistavimo problemą ir ekstradiciją. Viena iš fundamentalių žmogaus teisių yra žmogaus teisė į gyvenimą. Per pastaruosius 30 metų stiprėjo tendencija, siekiant panaikinti mirties bausmę, nors ji dar toli gražu ne visur pasaulyje panaikinta. Reikėtų pabrėžti, kad pati ŽTK neuždraudžia mirties bausmės. Šios konvencijos 2 str. 1 dalis leidžia taikyti šią bausmę esant tam tikroms sąlygoms. Tai yra kaip žmogaus teisės į gyvenimą išimtis pagal ŽTK antrą straipsnį. Tik ŽTK 6 protokolas uždraudžia mirties bausmę taikos metu. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolas buvo priimtas 1983 m. balandžio 28 d. ir šiuo metu yra ratifikuotas daugelio Europos Tarybos šalių³⁶. Šio protokolo 1 str. nustato tris principus: mirties bausmė turi būti panaikinta, nė vienas negali būti nuteistas mirti ir nė vienam mirties bausmė negali būti įvykdyta. Šis protokolas pripažįstamas kaip pirmas tarptautinis teisinis instrumentas panaikinant mirties bausmę³⁷.

³⁶ Įstatymas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolo dėl mirties bausmės panaikinimo ratifikavimo // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1975.

³⁷ Kita konvencija regioniniu mastu yra Amerikos žmogaus teisių konvencijos Papildomas protokolas dėl mirties bausmės panaikinimo. 1988 m. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė Tarptautinio civilinių ir politinių teisių pakto Antro papildomo protokolo tekstą, skirtą mirties bausmės panaikinimui. Žiūr. „Extradition involving the

Todėl nėra nuostabu, kad ši Europos³⁸ nuostata atsispindi ir ekstradicijos teisėje. Europos ekstradicijos konvencijos 11 str. numatyta: „jei prašančioje Šalyje už nusikaltimą, dėl kurio reikalaujama ekstradicijos, įstatymas numato mirties bausmę, o prašomoje Šalyje toks nusikaltimas mirties bausme nėra baudžiamas arba mirties bausmė nėra taikoma, ekstradicija taip pat nėra taikoma. Išimtis yra daroma tik tuo atveju, kai prašančioji Šalis pakankamai įtikina prašomąją Šalį, kad mirties bausmė nebus įvykdyta“. Jungtinių Tautų tipinėje ekstradicijos sutartyje 4 str. d punktą numato panašią nuostatą kaip ir Europos ekstradicijos konvencija. Mirties bausmės egzistavimas tipinėje Jungtinių Tautų ekstradicijos sutartyje yra priskirtas prie santykinų ekstradicijos netenkinimo pagrindų. Tipinė ekstradicijos sutartis turi „žinoma, tik rekomendacinį charakterį. Kaip matome, pasauliniu mastu susitarti dėl mirties bausmės panaikinimo iki šiol nepavyksta³⁹ ir mirties bausmės buvimas prašančioje šalyje dar nėra ekstradiciją reguliuojančiose tarptautiniuose teisiniuose instrumentuose absoliutus ekstradicijos netenkinimo pagrindas. Kaip pavyzdį galima pateikti Ekstradicijos sutartį tarp JAV ir Japonijos. Šios sutarties 2 str. 1 punkte numatyta, kad ekstradicija tarp abiejų šalių yra vykdoma ir už nusikaltimus, už kuriuos yra numatyta mirties bausmė⁴⁰.

Prieš tokį ekstradicijos netenkinimo pagrindą kaip mirties bausmės galimybė prašančioje šalyje, ir reikalavimą patvirtinti, kad ji nebus taikoma, iki dabar stipriai ginčija šalys, kurios tokią bausmę turi savo nacionalinėje teisėje. Jos tai vertina ne tik kaip sklendaus ekstradicijos proceso trukdymą mažinantį tarptautinio bendradarbiavimo, kovojant su nusikalstamumu, efektyvumą, bet ir bandymu paveikti prašančios šalies jurisdikcijos diskreciją, peržengiant per nacionalinės jurisdikcijos suverenumą. Jos motyvuoja tuo, kad kol nėra universalios pasaulinės taisyklės mirties bausmės klausimu, kiekviena šalis yra laisva pasirinkti ir vykdyti nacionalinę normą, kuri, atsižvelgiant į istorinę praeitį, egzistuojančią kultūrinę patirtį, labiausiai tinka jos teisei sistemai. Iš šiuolaikinės Europos perspektyvos pasirinkimas gali atrodyti aiškus: galimybė ekstradijuoti asmenį iš Europos turi užtikrinti jam minimalią jo teisių apsaugą pagal ŽTK ir kitus tarptautinius standartus. Tačiau Europa nėra visas pasaulis ir europinis konsensusas dėl kaltinamojo teisių nėra globalus konsensusas⁴¹.

possibility of the death penalty” by Mattias Wentzel // *International Review of Penal Laws*. 1991, Vol. 62, Nos. 1-2, P. 336.

³⁸ Europos Sąjungos Konstitucijos projekte str. II-3 yra taip pat įrašyta apie tai, kad niekas negali būti nuteistas mirties bausme ir niekam negali būti įvykdyta mirties bausmė.

³⁹ Kinija mirties bausmę įvykdo daugiau žmonių nei likusiose pasaulio šalyse kartu paėmus. Žmogaus teisių organizacija „Amnesty International” 2002-aisiais Kinijoje suskaičiavo 1062 egzekucijas, o metais anksčiau –2468. Žiūr. <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?>, 2004.03.15.

⁴⁰ JAV ir Japonijos 1980 m. Sutartis dėl ekstradicijos Nr. 3 1980.

⁴¹ Žiūr. Daniel H. Derby. *Comparative Extradition Study Systems* // *International Review of Penal Law*, 1991, Vol. 62. Nos. 1-2. P. 59.

Šalių, kurios iki dabar turi savo baudžiamuosiuose kodeksuose mirties bausmę, nuomone, būtina turėti tokią išskirtinę bausmę labiausiai nedoriems nusikaltėliams, kurie įvykdo žiauriausius tyčinius nusikaltimus, ir bandymai juos perauklėti ar pataisyti yra beviltiški⁴².

1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nusprendė, kad mirties bausmė prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Lietuvos Seimas, kaip žinome, esant tokiam sprendimui mirties bausmę panaikino. Naujajame, dabar galiojančiame LR BK tokios bausmės, kaip mirties bausmė, taip pat nėra. Nagrinėdami Lietuvos dvišales sutartis, be vargo galime pastebėti, kad niekur apie mirties bausmę, kaip kliūtį ekstradicijai, neužsiminta⁴³. Tokiais atvejais, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 str. sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos respublikos konstitucijai“ bei „Baudžiamojo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo“ (Valstybės žinios 1998, Nr. 115-3228), kuriuo mirties bausmė pripažinta antikonstitucine ir panaikinta, nuostatomis, Lietuva turėtų atsisakyti išduoti asmenį remiantis kitais, sutartyje numatytais pagrindais, pvz., dėl to, kad toks išdavimas „... prieštarauja pagrindiniams jos (Lietuvos Respublikos) įstatymų principams“ (Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 19 str.; Lietuvos Respublikos ir Ukrainos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 18 str. bei pan.)⁴⁴. Atsižvelgdami į aukščiau padarytą analizę dėl mirties bausmės statuso LR darome išvadą, kad LR doktrina mirties bausmės atžvilgiu sutampa su vyraujančia doktrina Europos Sąjungoje ir Europos Tarybos šalyse. Šiuo metu Lietuvoje yra pakankamai modernūs teisiniai instrumentai saugant pagrindinę žmogaus teisę- teisę į gyvybę ekstradicijos procese.

1.4 Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir ekstradicija

Šalia pagrindinių (fundamentalių) teisių yra kita kategorija teisių, kelianti klausimą ar teisės į teisingą bylos nagrinėjimą⁴⁵ (*fair trial* angl.) yra svarbios ir taikytinos ekstradicijoje ir, jei taip, tai kurios konkrečiai ir kokia apimtimi?

⁴² Sirisak Tiyapan, Expert State Attorney, Legal Counsel Department, Office of Attorney General, Thailand. Žiūr. // Resource Material Series, UNAFEI, Fuchu, Tokyo. 2001, No. 57. P. 118.

⁴³ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio valstybių...// ten pat, P. 10.

⁴⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. T. 1. P. 194.

⁴⁵ Turimas omenyje Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str.

Nagrinėjant ekstradiciją šiuo požiūriu matome, kad kartais išdavimas gali patekti į delikacią, probleminę situaciją, kai bėgliui gresia baudžiamasis procesas kitoje teisinėje sistemoje arba „specialiame teisme“, kurio taisyklės neatitinka tų, kurios išdėstytos ŽTK 6 straipsnyje. Šiame straipsnyje išdėstyti principai nėra, kaip žinome, tiesiogiai taikomi ekstradicijoje, t. y. šis straipsnis bėgliui nesuteikia teisės jo neišduoti.

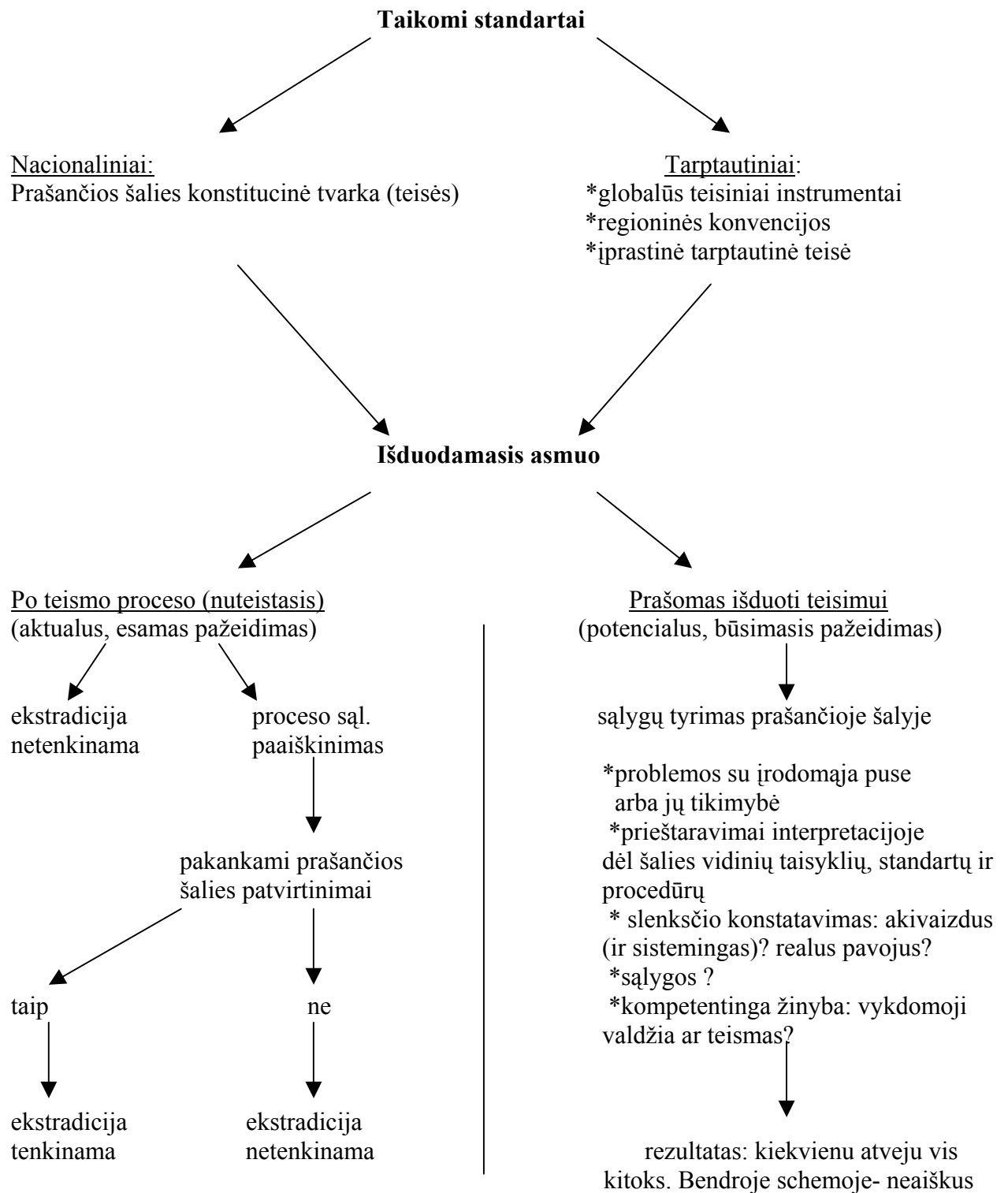
Šią problemą aptariant reikėtų ją skirti į dvi dalis pagal tai, kai teisė į teisingą ir nešališką teismą nagrinėjama iš prašančios šalies pozicijų ir iš prašomos šalies pozicijų. Ir dar skirti situacijas nustatant, kad jau buvo pažeistos šios teisės procese, kuriame asmuo nuteistas, ir ar yra tik potenciali grėsmė tokiam teisių pažeidimui? Tai būtų galima pavadinti aktualių pažeidimų ir potencialių pažeidimų. Ryšium su tuo kaip priedas pateikiama schema, kurią siūlo lenkų mokslininkas M. Plachta⁴⁶.

Ši schema gali padėti nustatyti prieštaravimus dėl 6 str. ekstradicijoje prašomos šalies požiūriu. Klausimai čia gali būti įvairūs. Jie gali būti susiję su priimtomis šios šalies ekstradicijos procedūromis. Įvairovė čia, pasirodo, labai didelė. Skirtingose šalyse šios procedūros būna nuo grynai administracinių, teisminių-administracinių iki grynai teisminių. Atsižvelgiant į procedūrų įvairovę sunku nustatyti bendrą procedūrinę-organizacinę schemą, priimtina visoms šalims. M. Plachtos nuomone, pastangos turi koncentruotis ties esminių nešališko ir teisingo proceso teisių (*core fair trial rights* angl.) sąrašo sudarymu, kurios turėtų būti garantuojamos ekstradicijojamam asmeniui, nepaisant, kokia sistema priimta prašomoje šalyje.

Kai kurios Europos šalys į savo nacionalinius įstatymus dėl ekstradicijos ir teisinės pagalbos įrašė teisės normas, kurios nurodo, kad ekstradicijos prašymai atmetami jei prašančios šalies nacionalinio baudžiamojo proceso principai prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai. Taip yra padariusi Šveicarija 1981 m. kovo 20 d. „Įstatyme dėl tarptautinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose“, Austrija 1979 m. gruodžio 4 d. „Įstatyme dėl ekstradicijos ir tarptautinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose“, Vokietija 1982 m. gruodžio 12 d. „Įstatyme dėl tarptautinės teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose“.

⁴⁶ Žiūr. schema nr. 1.

1 schema. Prieštaravimų dėl teisės į teisingą teisminį procesą, ryšium su ekstradicija, patikrinimas

Šie žmogaus teisių standartai yra įgyvendinti ir tarptautiniuose teisiniuose instrumentuose tokiuose, pavyzdžiui, „Jungtinių Tautų civilinių ir politinių teisių paktas“ priimtas JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2200A (XXI) 1966 m. gruodžio 16 dieną. Jis įsigaliojo 1976 m. kovo 3 dieną⁴⁷. Šios JT Pakto 14 straipsnyje išdėstyti minimalūs procesiniai reikalavimai, kurie turi būti užtikrinti žmogui baudžiamajame procese. Reikia pabrėžti, kad JT rėmuose yra pasirašyta 1990 m. Havanos m. „Pavyzdinė konvencija dėl ekstradicijos sutarčių“ (*Model Treaty on Extradition* angl.). Šios konvencijos 3 str. (f) dalis duoda tiesioginę nuorodą į „JT Civilinių ir politinių teisių pakto“ 14 straipsnį. Jei netenkinami šio 14 str. reikalavimai ir iš išduoti prašančios šalies negaunamas užtikrinimas, kad prašomo asmens atžvilgiu bus šie reikalavimai tenkinami, tai bus vienas iš absoliučių ekstradicijos netenkinimo pagrindų.

Įtariamųjų padarius nusikaltimus, besislapstančių nuo nuosprendžio vykdymo asmenų ekstradicijos procesą iš Lietuvos reglamentuoja LR BK, BPK ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Kaip žinome, tarptautinės sutarties nebuvimas neužkerta kelio prašyti teisinės pagalbos (ekstradicijos) iš kitos valstybės arba vykdyti tokį prašymą. Antra vertus, tokiais atvejais valstybė, gavusi prašymą, nėra įpareigota jį vykdyti. Šiuo atveju prašymo vykdymo (atsisakymo jį vykdyti) pagrindus, apimtį ir tvarką reglamentuoja tik nacionaliniai įstatymai⁴⁸. Lietuva praktiškai gali gauti prašymą dėl išdavimo iš šalies, kuri nėra Europos Tarybos narė, t. y. ji nėra prisijungusi prie „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“. Todėl reglamentavimo aiškumui ir žmogaus teisių apsaugos labui LR BPK 71 str. 3 d. būtų tikslinga papildyti 9 punktu apie tai, kad „užsienietis neišduodamas, jeigu prašanti išdavimo šalis neduoda minimalių garantijų dėl baudžiamojo proceso reikalavimų pagal Tarptautinį civilinių ir politinių teisių pakto 14 str.“.

Grįžtant prie nacionalinio ekstradicijos reglamentavimo tenka sutikti su A. Nevera, kad nacionalinis ekstradicijos įstatymas būtų geriausia išeitis, norint šiuolaikiškai sureguliuoti ekstradiciją⁴⁹. Šio autoriaus pateikto nacionalinio įstatymo projekto pirmame skyriuje „Ekstradicijos lestinumas“ yra „sakytume, modernios nuostatos ir dėl žmogaus teisių apsaugos. Tik siūlytume jas papildyti dar ir nuostata apie baudžiamojo proceso atitikimą pagal „Tarptautinio civilinių ir politinių teisių pakto“ 14 str.“.

Reikia pažymėti, aptariant žmogaus teisių apsaugą ekstradicijos kontekste, ir tą faktą, kad tarp mokslininkų-teisininkų tebevyksta diskusija apie tai, ar bėglys gali apskūsti pačias ekstradicijos procedūras kaip jo teisės į laisvę pažeidimą pagal ŽTK 5 straipsnį ir teisės į teisingą ir nešališką teismą (*fair trial* angl.) pažeidimą, pagal ŽTK 6 straipsnį. Yra nuomonė, kad

⁴⁷ Žiūr. www.bayesfsky.com/treaties/ccpz.php

⁴⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo... P. 180.

⁴⁹ A. Nevera. Ekstradicija Lietuvos ir užsienio valstybių... // ten pat, P. 14.

ekstradicijos procesas nėra baudžiamasis procesas, bet daugiau administracinis procesas ir toliau kaip išvada pateikiama tai, kad teisingo nešališko proceso taisyklės paprastai taikomos baudžiamajame procese pagal nacionalinę teisę ir ekstradicijai netaikytinos. Teisingo proceso teisės pagal EŽTK taikomos nustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas ar jam pareikštą baudžiamąjį kaltinimą (6 str. 1 d.) ir asmenims „nusikaltimų padarymu“ (6 str. 2 ir 3 d.). Europos žmogaus teisių komisijos praktika nėra visiškai aiški šiuo klausimu. Komisija mano, kad ŽTK 6 str. netaikomas ekstradicijos procedūroms, nes šiame procese nepriimamas galutinis sprendimas- kaltas ar nekaltas. Tačiau čia sunku suprasti, nes ŽTK 6 str. kalbama apie asmenį, kaltinamą nusikaltimo padarymu. Akivaizdu, kad bėglys yra kaltinamas nusikaltimo padarymu. ŽTK 6 str. apimtis ekstradicijoje ir toliau lieka karštų diskusijų objektu⁵⁰.

Ryšium su klausimu, kokios prigimties yra ekstradicijos proceso procedūros, yra įdomi JAV praktika. M. Cherif Bassiouni⁵¹ rašo, kad nors bėglio, kuriam gresia ekstradicija iš JAV, teisės yra tiesiogiai paveikiamos ekstradicijos procese, JAV jurisprudencija nelaiko, kad jam pilna apimtimi turi būti taikomos „Federalinės kriminalinių procedūrų taisyklės“ ir „Federalinės baudžiamųjų įrodymų taisyklės“ (*Federal Rules of Criminal Procedure, Federal Rules of Criminal Evidence* angl.). Jo teisės pagal JAV teismų praktiką yra tokios:

1. Turi teisę turėti advokatą ir, jei pats negali susimokėti, naudojasi teismo paskirto advokato pagalba.
2. Jis negali reikalauti akistatų su liudytojais.
3. JAV ekstradicijos statusas⁵² nustato įrodymų leistinumą sąlygas, bet teisiniai precedentai yra daugiau kontroliniai.
4. Vyriausybė gali patvirtinti „pakankamu pagrindu“ (*probable cause* angl.)⁵³ netiesioginius įrodymus (*hearsay evidence* angl.), nepatvirtintus raštiškus parodymus ir kitus įrodymus, kurie paprastai baudžiamajame procese būtų neleistini.
5. Vyriausybė gali naudoti bėglio parodymus, kurie gauti pažeidžiant JAV Konstitucijos 5 pataisą⁵⁴.
6. Bėgliui neleidžiama pateikti įrodymų dėl savo nekaltumo ir net paneigti vyriausybės įrodymus, bet gali pateikti įrodymus, „paaiškinančius“ vyriausybės įrodymus.
7. Susipažinti su medžiaga leidžiama labai ribotai;

⁵⁰ Geoff Gilbert. *Aspects of Extradition Law*. Dodrecht/Boston/London: M. Nijhoff, 1991, P. 90.

⁵¹ Žr. *International Criminal Law, Second Edition, Volume II*, Edited by M. C. Bassiouni, Transnational Publishers, Inc. Ardsley, New York. 1998, P. 227,228.

⁵² Title 18, United States Code, Section 3190.

⁵³ Apie šį terminą bus kalbama šiame darbe vėliau.

⁵⁴ Ši pataisa draudžia versti liudyti prieš save.

8. Bėglys negali reikalauti iškviesti liudytojus iš jį išduoti prašančios šalies, akistatos bei kryžminės apklausos galimos, tik jei taip nuspręs vyriausybė ir tik su asmenimis, kurie yra JAV teritorijoje.
9. Bėgliui negarantuojama skubi ekstradicijos procedūra.
10. Bėglio teisė užginčyti liudytojų parodymus yra labai ribota.
11. Bėglys gali būti pripažintas negalintis dalyvauti JAV baudžiamajame procese, bet jam taikomos ekstradicijos procedūros, t. y. gali dalyvauti ekstradicijos procese.
12. Bėgliui netaikoma JAV penktojoje Konstitucijos pataisoje numatyta garantija (*double jeopardy* angl.), draudžianti antrą kartą traukti atsakomybėn už tą patį nusikaltimą. Tai reiškia, kad jei vieną kartą magistratas pripažįsta, kad bėglys neišduotinas iš JAV, galima vėl prašančios šalies vardu, inicijuoti naują skundą net tų pačių faktų pagrindu.

Autoriaus nuomone, ekstradicijos procedūroje bėgliui turi būti užtikrintos visos teisės, numatytos ŽTK 6 straipsnyje, nors šio proceso metu ir nesprenžiamas jo kaltės klausimas. Ekstradicijos proceso metu taikomas asmens suėmimas, t. y. apribojama jo asmens laisvė, todėl ir čia turėtų būti garantuojamos minimalios teisės šiame procese.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas yra išleidęs rekomendacijas dėl ekstradicijos procedūrų⁵⁵. Nesvarbu, kokia šalyje pasirinkta ekstradicijos nagrinėjimo procedūra-administracinė ar grynai teisminė-rekomenduojama, kad bėglys būtų tiksliai ir ta kalba, kurią jis supranta, informuojamas apie prašymą jį išduoti ir apie faktus, kurie pateikiami jame. Taip pat apie ekstradicijos sąlygas ir procedūras bei apie jo suėmimo priežastį. Jis turi būti išklausytas dėl jo ekstradicijos. Jam turi būti prieinama gynyba šio proceso metu ir, jei jis neišgali susimokėti, tai advokatas jam turi būti suteikiamas nemokamai.

Panagrinėjus Lietuvos Respublikos BPK šia prasme, matome jis atitinka išduodamo asmens teisių apsaugos pasaulinius ir Europos standartus. LR BPK 73 str. reglamentuoja, kad teismo procese dėl išdavimo būtinas prokuroro ir gynėjo dalyvavimas. BPK 72 str. 1 d. sako: „asmens, kuriuos prašoma išduoti iš Lietuvos Respublikos arba perduoti Tarptautiniam baudžiamajam teismui ar pagal Europos arešto orderį, suimami Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ir šiame Kodekse numatytais pagrindais“. Toliau LR BPK 74 str. numato priimtos Vilniaus apygardos teismo nutarties apskundimą Lietuvos apeliaciniam teismui. Kaip matome, visos bėglio procesinės teisės užtikrinamos. Asmeniui, suimtam dėl grėšiančios ekstradicijos taikomas, ir BPK 44 str., kuriame išdėstytos asmens teisių apsaugos normos baudžiamojo proceso metu.

⁵⁵ Recommendation No. R(80)7 of the Committee of Ministers to Member States of the Council of Europe concerning the practical application of the European Extradition Convention.

1.5 Teismo procesas *in absentia*

Nagrinėjant žmogaus teisių apsaugos klausimus ekstradicijos procese reikia nepamiršti ir to, kad tradiciškai ekstradicija yra susijusi su draudimu teisti asmenį *in absentia* (lot.), t. y. jam nedalyvaujant, už akių⁵⁶. Tai yra taip pat pripažintas teisinis standartas kontinentinės teisinės sistemos valstybių įstatymuose ir iš esmės patvirtintas, nors ir netiesiogiai, Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijoje⁵⁷.

Europos ekstradicijos konvencijos antro papildomo protokolo⁵⁸ 3 straipsnis numato, kad „kai susitariančioji Šalis reikalauja iš kitos susitariančios Šalies išduoti asmenį, kad įvykdytų nuosprendį ar jį sulaikytų pagal sprendimą padarytą *in absentia*, prašomoji Šalis gali atsisakyti jį išduoti, jei šalies nuomone, procedūros, kuriomis buvo vadovaujama priimant nuosprendį, neužtikrino minimalių teisių į gynybą, pripažįstamų kiekvienam kaltinamam padarius nusikaltimą. Nepaisant to, ekstradicija suteikiama, jeigu prašančioji Šalis duoda pakankamą garantiją, kad reikalaujamam asmeniui bus užtikrinta teisė į bylos peržiūrėjimą garantuojant gynybos teisę“. Iš šio straipsnio aiškėja, kad asmuo ekstradicijoje, kuris buvo prašančioje šalyje nuteistas *in absentia*, naudojasi aukštesniu teisių apsaugos lygiu, nei tas, kuris dalyvavo procese vedusiame prie jo nuteisimo. Pirmuoju atveju prašomoji šalis turi teisę padaryti prašančios šalies naudotų procesinių normų įvertinimą pagal savo pačios minimalių gynybos teisių supratimą, o antruoju atveju ne.

Vėl lygindami su LR BPK galime įsitikinti tuo, kad pastarajame yra įvertintos ir aukščiau paminėtos aplinkybės dėl kaltinamojo nedalyvavimo teismo procese. Dalyvauti nagrinėjant bylą teisme yra neginčijama kaltinamojo teisė, kuri pripažįstama kiekvienos valstybės, baudžiamajame procese besivadovaujančios teisinei valstybei privalomais standartais, įstatymuose. Išimtis, kai leidžiamas bylos nagrinėjimas teisme nesant kaltinamojo, demokratinėse valstybėse retos. Lietuvos BPK numatytas tik vienas atvejis, kai pirmosios instancijos teismo posėdis gali vykti neatvykus į jį kaltinamajam. BPK 246 str. 1 d. numato, kad „nagrinėti bylą, kai nedalyvauja kaltinamasis, leidžiama tik tuo atveju, jeigu kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą“. To paties straipsnio 2 d. nurodo, kad nagrinėjimas vyksta bendra tvarka, išskyrus kai kurias išimtis. Pirmiausia LR BPK nėra

⁵⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. P. 317.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ LR Seimo ratifikuotas 1995 m. balandžio 4 d. Nutarimo Nr. 1-839.

imperatyvios normos, kad kiekviena byla turi būtinai būti nagrinėjama, kaltinamajam nedalyvaujant, kai jo nėra LR. LR BPK 433 str. sako, kad nagrinėjimo klausimą sprendžia teisėjas ir „jei paaiškėja, kad nedalyvaujant kaltinamajam teisingai išspręsti bylą neįmanoma, bylos nagrinėjimas atidedamas“. LR BPK XXXII skyriuje numatytos išimties, autoriaus nuomone, numatytos siekiant aukštesniu lygiu užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą sutinkamai su Europos Tarybos, Europos Sąjungos ir pasauliniais teisiniais standartais. Pvz. BPK 436 str. 2 d. reikalauja, kad „nagrinėjant bylą kaltinamajam nedalyvaujant, negali būti pasinaudota šio Kodekso 273 str. numatyta galimybe atlikti sutrumpintą įrodymų tyrimą, nors bylos medžiagoje yra užfiksuotas kaltinamojo prisipažinimas, kurio gynėjas neginčija“. Taip pat BPK 435 str. pabrėžiamas kaltinamojo, nagrinėjant bylą jam nedalyvaujant, teisės į gynybą užtikrinimas.

Remiantis aukščiau pateikta LR BPK atitinkamų straipsnių analize galima padaryti išvadą, kad Lietuvos Respublikai prašant išduoti asmenį, nuteistą Lietuvoje jam nedalyvaujant, iš bet kurios šalies dėl nuteisimo *in absentia* nekiltų jokių problemų sprendžiant apie jo teisių į gynybą baudžiamojo proceso metu užtikrinimą.

Studijuojant darbus, skirtus žmogaus teisių ir ekstradicijos sąveikos problemoms, krenta į akis dar vienas diskutuotinas dalykas, susijęs su savo šalies piliečių išdavimu užsienio valstybei⁵⁹. Nors atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindus nagrinėsime kitoje šio darbo dalyje, dabar pabandydysime įvertinti šią ekstradicijos lestinimo sąlygą iš individo teisių pozicijos. Pavyzdžiui, Lenkijos naujoje 1997 metų Konstitucijoje norma, draudžianti Lenkijos piliečių išdavimą, yra antro skyriaus „Žmogaus ir piliečių laisvės, teisės ir pareigos“ antroje dalyje „Asmens laisvės ir teisės“, 55 str. 1 d. Kalbant apie savo piliečių neišdavimą, paprastai argumentuojama: kadangi pats išduodamasis yra lyg ir šio mechanizmo paveldėtojas, tai jis gali šią teisę ne tik priimti pasinaudoti, bet ir jos atsisakyti.

M. Plachta argumentaciją išplečia, palygindamas su nuteistųjų asmenų perdavimu, kur ši procedūra paprastai nevykdoma be pačio perduodamojo sutikimo. Tačiau šiuo atveju, kai kalbame apie savo piliečių neišdavimą, kyla daug klausimų, į kuriuos vienareikšmiškų atsakymų rasti neteko. Kieno interesai ginami pagal šią taisyklę- išduodamojo ar valstybės? Kaip tai susiję su žmogaus teisių apsauga? Atsižvelgiant į šiuolaikinę stiprėjančią tendenciją ekstradijuojamą asmenį laikyti daugiau šio proceso subjektu⁶⁰, o ne vien ekstradicijos objektu, ar būtų tikslinga jo perdavimą padaryti priklausomą nuo jo sutikimo vien dėl to, kad jam pasisėkė turėti prašomos

⁵⁹LR Konstitucija draudžia išduoti užsienio valstybei savo piliečius, nesant tarptautinės sutarties. LR BPK 71 str. 1 d. nurodo, kad LR pilietis, įtariamą padaręs nusikalstamą veiklą, gali būti išduotas užsienio valstybei arba perduotas Tarptautiniam baudžiamajam teismui tik tuo atveju, jei šį įpareigojimą nustato LR tarptautinė sutartis ar Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybos rezoliucija.

⁶⁰ A. Čepas daktaro disertacijoje taip pat įrodinėja, kad ekstradicijos pripažinimas nacionalinės teisės reglamentuojamu teisiniu reiškiniu leidžia teigti individo, kaip ekstradicijos subjekto, vaidmenį. Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės.../ ten pat, P. 12.

išduoti šalies pasą? Ar tai derinsis su pačios ekstradicijos tikslais? Jei būtų priimta tokia koncepcija, ar tai neparalyžuotų visos tarptautinės ekstradicijos sistemos?

Šiame darbe anksčiau jau buvo išanalizuota žmogaus teisių ekstradicijoje apsaugos galimybės, remiantis Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencija. Prie to papildomai, kalbant apie atsisakymą išduoti savo piliečius, žmogaus teisių klausimai ekstradicijos kontekste iškyla ir nagrinėjant ŽTK ketvirtą papildomą protokolą⁶¹. Šis protokolas garantuoja, kad nė vienas pilietis nei individualiai, nei kolektyvinėmis priemonėmis negali būti išvarytas iš savo šalies. Ši norma sukelia dvi konfliktuojančias interpretacijas aiškinant, ar „individualus išvarymas“ gali būti pavadintas ekstradicija.

Šį Protokolą aiškinantis raportas tvirtina: „Buvo suprantama, kad ekstradicija yra už šio paragrafo ribų“.⁶² Tačiau kai kurie autoriai tvirtina, kad toks paaiškinimas nėra adekvati teisinio teksto sukūrimo bazė. Tuo labiau, kad Protokolo 3 str. 1 d. sako aiškiai ir nedviprasmiškai. Tada logiškai išeina, kad šalys, pasirašiusios ketvirtą Protokolą, privalo atsisakyti ekstradicijos kaip ir šalys, kurios atsisako jos besiremdamos savo nacionaline teise.

Autoriaus nuomone, čia diskusija padaryta „lygioje vietoje“, nes savo piliečių išvaymo iš šalies (*expulsion* angl.) niekaip nepavyks priskirti ekstradicijai. Dar anksčiau Žmogaus teisių komisija savo praktikoje yra pasisakiusi dėl išvaymo (išsiuntimo). Vienoje byloje⁶³ komisija šia tema suformulavo, kad „išvarymas yra procedūra, kurios metu asmuo priverčiamas visam laikui palikti teritoriją tos šalies, kurios pilietis jis yra, be galimybės sugrįžti į ją vėliau“. Žodžiai „visam laikui“ ir „be galimybės sugrįžti vėliau“ akivaizdžiai tarnauja tam, kad paremtų Komisijos sprendimą apie tai, kad ekstradicija neįeina į šią sąvoką ir išeitų nedraudžiama pagal ketvirto Protokolo 3(1) str. Vėliau buvo dar vienas Komisijos patikslinimas⁶⁴. Toje byloje Komisija, atsižvelgdama į tarptautinę teisę, pabandė dar tiksliau atriboti išvaymą ir ekstradiciją: „išvarymas yra procedūra įsakant palikti šalį, tuo tarpu ekstradicija yra asmens perdavimas iš vienos jurisdikcijos į kitą, turint tikslą asmenį teisti arba įvykdyti jam paskirtą jam bausmę“.

Panagrinėjus praktiškai matysime, kad remtis ketvirtojo Protokolo 3(1) str. sunkiai pavyktų. Net jei mes motyvuosime tuo, kad Komisijos apibrėžime esantys išvaymo apibūdinimai „visam laikui“ ir „be teisės sugrįžti“ lyg ir tiktų tokiam ekstradicijos atvejui, kai gresia įkalinimas iki gyvos galvos be malonės suteikimo. Pasauliniu lygiu Tarptautinis civilinių ir politinių teisių paktas nekalba apie teisę likti savo šalyje ir apie teisę nebūti išvarytam.

⁶¹ Protocol No.4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Art.3.1, Sept. 16, 1963, (entered into force May 2,1968).

⁶² Council of Europe, Explanatory Reports on the Second to Fifth Protocols to the Convention 47 (1971).

⁶³ X v. Austria, App. No. 6189/73, 46 European Commission on Human Rights, Dec. and Rep.. 214 (1974).

⁶⁴ Brückmann v. Federal Republic of Germany, App. No. 624/73, 46 European Commission on Human Rights, Dec. and Rep. 202,210 (1974).

Priešingai, Pakto 9(1) str. garantuoja kiekvienam teisę į laisvę, saugumą ir laisvės neliečiamumą „išskyrus tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kurias nustato įstatymas”. Pakto 12 str. garantuoja judėjimo laisvę ir gyvenamos vietos pasirinkimo laisvę įskaitant ir laisvę palikti bet kurią šalį. Pagaliau Pakto 13 str. kalba, kad teisė nebūti išvarytam iš šalies yra su išlyga svetimšaliams, esantiems neteisėtai šalies teritorijoje.

Apibendrinant pirmą šio darbo dalį reikia pažymėti, kad tarptautinės sutartys įtvirtina ne tik valstybių pareigas, bet ir jų teises šias pareigas vykdyti. Šios subjektyvinės teisės išlieka normos reguliavimo sferoje ir po jos transformacijos į nacionalinę teisinę sistemą, tačiau pakinta subjektai, kurių atžvilgiu tokios valstybės teisės pripažįstamos. Jei tarptautinėje teisėje kiekviena tokia valstybės teisė pripažįstama kitų valstybių atžvilgiu, nacionalinėje teisėje ji tampa sudėtine valstybės ir individo teisinio santykio turinio dalimi. Tokių santykių pripažinimas sutarties normų reguliavimo dalyku leidžia pačias normas pripažinti tiesiogiai taikomomis ir atitinkančiomis nacionalinės teisės normos sąvoką. Samprotaujant toliau galime teigti, kad ekstradiciją reglamentuojančių tarptautinių sutarčių normų pripažinimas nacionalinės teisės sistemos sudėtinėmis dalimis reikštų žmogaus teises įtvirtinančių konstitucinių normų viršenybę ekstradicijos sutarčių normų atžvilgiu. LR Konstitucijos 138 str. sakoma, kad „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis”. Tuo tarpu LR Tarptautinių sutarčių įstatymo⁶⁵ 11 str. 2d. skaitome: „Jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos”. Vadinasi Lietuvoje įtvirtinta tarptautinės teisės viršenybė. Tačiau ir tiesioginis Konstitucijos normų taikymas būtų ne visada pakankamas prašomo išduoti asmens teisėms garantuoti. Kaip buvo parodyta anksčiau, efektyviai tokią funkciją gali atlikti tik tos Konstitucijos normos, kurios įtvirtina absoliutaus pobūdžio asmens teises ir pozityvius valstybės įsipareigojimus tokias teises garantuoti. O tokių absoliučių teisių kaip buvo minėta anksčiau yra labai nedaug. Reikia pripažinti, kad žmogaus teisių apsaugą ekstradicijoje efektyviau gali užtikrinti tarptautiniai teisiniai mechanizmai esantys tarptautinėse konvencijose, tarptautinėse sutartyse.

Vertinant Europos žmogaus teisių praktiką reikia pasakyti, kad paradoksaliai skamba įvertinimas apie tai, kad kelią ekstradicijai užkerta ne pačios mirties bausmės egzistavimas, o tik kančios, kurios bus laukiant mirties bausmės įvykdymo (mirties koridoriaus sindromas, *death*

⁶⁵ Valstybės žinios. 1999, Nr. 60- 1948.

row angl.). Atrodytų, lyg įmanoma to mirties koridoriaus išvengti po to, kai paskelbiamas mirties nuosprendis.

Kalbant apie žmogaus teises ir ekstradiciją reikia turėti galvoje ir tą faktą, kad šiuo metu pasaulyje esant terorizmo grėsmei, kiekviena valstybė stengsis kuo daugiau apsisaugoti nuo jai pavojų keliančių asmenų ir užtikrinti nusikaltimus padariusių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimą. Europos spaudoje ypač po teroristinio akto Madride 2004-03-11 pasigirsta balsų, kad reikalingos efektyvesnės priemonės kovoje su terorizmu. Siūlomos taip pat ir priemonės, kurios ribotų daugelio žmonių teises, taip pat ir ekstradicijoje. Ir visai nestebina, kad daugelis žmonių su tuo sutiktų. Bet tai jau kitos, nors ir netolimos nuo nagrinėjamos, temos dalykas.

II DALIS. ATSISAKYMO TENKINTI EKSTRADICIJĄ PAGRINDAI

Logiškam perėjimui prie antrosios darbo dalies reikėtų pažymėti, kad tradicinės ekstradicijos leistinumą sąlygos iš praeitų amžių susiformavo tarptautinėje praktikoje, siekiant užtikrinti prašomos valstybės suvereniteto ir valstybinių interesų apsaugą. Kai kurie Lietuvos teisininkai įrodinėja, kad šios tradicinės ekstradicijos taisyklės evoliucionavo į prašomo išduoti asmens teisių apsaugos mechanizmus⁶⁶. Kad tokia evoliucija įvyko ir vyksta pabandydysime parodyti ir šiame skyriuje. Jau ir šio darbo ankstesniame skyriuje buvo pateikti pavyzdžiai, kaip išsistos tarptautinių konvencijų, skirtų žmogaus teisių apsaugai, normos perkeliama į ekstradiciją reglamentuojančius tarptautinius teisinius instrumentus.

2.1 Siūloma atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindų klasifikacijos schema

Pradedant nagrinėti atsisakymo tenkinti ekstradiciją⁶⁷ pagrindus šio darbo autorius pabandė, remdamasis kitų autorių darbais, suklasifikuoti pagrindus, suprasdamas, kad baigtinį sąrašą vargu ar galima sudaryti. Šis tarptautinės baudžiamosios teisės institutas paskutiniu metu

⁶⁶ Čepas. A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės problemos: dakt. dis. soc. mokslai: teisė (01 S) / VU. Vilnius. 2002. P. 12.

⁶⁷ Lietuviškoje teisinėje literatūroje taip pat naudojamas išsireiškimas „ekstradicijos leistinumą sąlygos“. Šiame darbe pasirinktas ekstradicijos tenkinimo pagrindų arba atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindų terminas, kuris yra, autoriaus nuomone, artimesnis pasaulinėje teisinėje literatūroje vartojamam terminui – (*grounds for refusal* angl.).

sparčiai vystosi stengiantis prisiderinti prie besikeičiančių sąlygų. Siūloma klasifikacija pagal įvairius kriterijus.

Lietuvos Respublikos BPK 71 str. 3 dalyje yra pavyzdinis pagrindų, kuriems esant Lietuvos Respublika gali atsisakyti išduoti LR pilietį arba užsienietį, sąrašas. Žvelgiant į šio straipsnio 3 dalies išdėstymą, reikėtų pastebėti, kad buvo tikslinga absoliučius ir sąlyginius ekstradicijos netenkinimo pagrindus atskirti. Esant absoliutiems pagrindams turėtų būti BPK nedviprasmiškai ir imperatyviai pasakyta, kad ekstradicija iš viso negalima. Tuo tarpu LR BPK 71 str. 3 d. teigia: „Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis **gali būti** neišduodamas, jeigu” ir toliau 3 d. 1 punktas „veika pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą nelaikoma nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu”. Akivaizdu, kad teismas asmens dėl veikos, kuri pagal LR BK nelaikoma nusikaltimu neišduos bet koku atveju, todėl ir LR BPK čia turėtų būti **neišduodamas**, o ne **gali būti neišduodamas**.

1. Pagal privalomumą:

- A. Absoliutūs,
- B. Sąlyginiai.

2. Pagal šaltinius:

- A. Tarptautinė teisė:
 - 1. Sutarčių ir konvencijų normos,
 - 2. Paprotinė teisė.
- B. Nacionalinė teisė:
 - 1. Konstitucija,
 - 2. Konstituciniai įstatymai.
- C. Teismų praktika:
 - 1. Nacionalinių teismų,
 - 2. Tarptautinių teismų ir tribunolų.

3. Klasifikacija pagal kitus kriterijus:

- A. Pagal nusikaltimo rūšį
 - 1. Politinis,
 - 2. Karinis,
 - 3. Susijęs su mokesčiais.
- B. Pagal prašomą išduoti asmenį:
 - 1. Pilietybė,
 - 2. Imunitetas pagal
 - a) Tarptautinę teisę,

- b) Valstybės doktriną,
 - c) Nacionalinę teisę.
 - 3. Pabėgėlio statusas,
 - 4. Humanitariniai faktoriai,
 - 5. Diskriminacinis teismo procesas.
- C. Pagal kliūtis baudžiamajam persekiojimui ir nuosprendžio priėmimui:
 - 1. Pagal materialinę teisę:
 - a) legalumo principas *nullum crimen sine lege*, be grįžtamosios galios,
 - b) senatis,
 - c) kitos.
 - 2. Procesinės kliūtys:
 - a) tam atvejui (*ad hoc*) sukurtas (ypatingas) tribunolas,
 - b) procesas (teismas) už akių (*in absentia*),
 - c) išspręsta byla (*res judicata*), (*ne bis in idem*)
 - (i) galutinis nuosprendis prašomoje valstybėje,
 - (ii) galutinis nuosprendis trečioje valstybėje.
 - d) *lis pendens* (nebaigta byla),
 - e) amnestija ir malonė,
 - f) praleisti terminai,
 - g) kitos.
- D. Bausmė:
 - 1. Mirties bausmė,
 - 2. Kitos sankcijos.
- E. Jurisdikcija:
 - 1. Konkuruojanti jurisdikcija,
 - 2. Ekstrateritorialinė jurisdikcija.
- F. Žmogaus teisės:
 - 1. Žiauraus, nehumaniško ar žeminančio orumą proceso draudimas.
 - 2. Kitos:

- a) tiesioginis tarptautinių instrumentų taikymas,
- b) netiesioginis taikymas (per nacionalinę teisę).

4. Klasifikacija pagal valstybės interesus:

A. Prašomos šalies:

- 1. Nusikaltimo rūšis,
- 2. Susiję su prašomu išduoti asmeniu,
- 3. *Lis pendens* (nebaigta byla),
- 4. Amnestija ir malonė,
- 5. Imunitetas pagal nacionalinę teisę.

B. Prašančios šalies:

- 1. *Ad hoc* (ypatingas tribunolas),
- 2. Teismas už akių (*in absentia*),
- 3. Bausmė,
- 4. Žmogaus teisės.

5. Kitos priežastys:

- A. Nepasitikėjimas tarp valstybių ir informacijos trūkumas apie viena kitos teisinę sistemą,
- B. Politiniai sumetimai,
- C. Žmogaus teisių apsauga,
- D. Suverenitetas,
- E. Tradicijos,
- E. Skirtumai tarp teisinių sistemų.

Kaip matome, sąrašas yra ilgas. Svarbu ir tai, kad ne tik pagrindų dėl išdavimo atsisakymo sąrašas per paskutinį šimtmetį augo, bet ir tai, kad ir dabar jis turi potencialą tolimesniam augimui. Jau dabar tenka girdėti iš daugelio oficialių pareigūnų ir žmonių, tiesiogiai užsiimančių ekstradicijos klausimais, nuomones, kad nuolatinis apsaugų, išimčių, netaikymų

skaičiaus didėjimas gali pakirsti šį mechanizmą, nurašyti pastangas siekiant besislapstančius nusikaltėlius atiduoti teismui.

Šiame darbe jau cituotas lenkų mokslininkas M. Plachta rašo⁶⁸, kad atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindai yra „abiem pusėm išgalastas kardas“, kadangi iš vienos pusės jų egzistavimas yra *conditio sine qua non* (būtina sąlyga) kiekvienoje ekstradicijos byloje. Tai suteikia dalyvaujančioms valstybėms įsitikinimą, kad jų gyvybiniai interesai bus gerbiami. Iš kitos pusės nepagrįstas pagrindų taikymas gali labai neigiamai paveikti tarptautinį teisinį bendradarbiavimą.

Kadangi, sąrašas pakankamai ilgas, dėl ribotos darbo apimties panagrinėsime tik kelis, daugiausia diskusijų keliančius, atsisakymo pagrindus. Tai šalies piliečių išdavimas užsienio valstybei, politinio nusikaltimo apibrėžtumo klausimas ir *non bis idem* principas.

2.2 Savo piliečių išdavimas užsienio valstybei

Nuosekliai ar ne, tačiau savo piliečių neišdavimo praktikos svetimai valstybei buvo laikomasi per šimtmečius daugelyje šalių.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 13 str. 2 d. nustato, kad „draudžiama išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei, jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nenustato kitaip“.

Reikia pažymėti, kad nepaisant visų argumentų prieš savo piliečių išdavimą ir taip pat daug pasiūlymų modifikuoti valstybių politiką šiuo klausimu, šis principas vargu ar bus greitai panaikintas.

Teisinėje literatūroje klausimams, susijusiems su savo piliečių (ne)išdavimu yra skiriama nemažai vietos. Pavyzdžiui, keliamas klausimas, koks turi būti prašomo išduoti asmens statusas pilietybės atžvilgiu- grynai formalus? Ar šis asmuo turi dar turėti ir materialų ryšį su prašoma išduoti jį šalimi (pvz., turėti legalią gyvenamąją vietą)?

Taip pat yra galimybė asmeniui keisti pilietybę. Čia galimi trys periodai: pilietybė nusikaltimo padarymo momentu, prašymo išduoti gavimo momentu ir sprendimo išduoti priėmimo momentu.

Reikia pažymėti, kad daugiau kritikos principas neišduoti savo šalies piliečių susilaukia iš bendrosios teises sistemos šalių autorių. Pvz., Martin T. Manton rašo, kad bendrosios teisės

⁶⁸M. Plachta. Contemporary Problems of Extradition... // *ibid*, P. 69.

šalyse ši taisyklė suprantama kaip „nacionalinio nepasitikėjimo kūrinys, primityvios civilizacijos tvarkos reliktas”⁶⁹. Nežiūrint į tai galima tvirtai konstatuoti, kad požiūris neišduoti savo piliečių kitai valstybei tebevyrauja iki dabar.

Tarp teisininkų tebevyksta polemika ir dėl to, ar savo piliečių neišdavimo taisyklė yra pripažintas tarptautinės teisės principas. Kai kurie tvirtina, kad tik civilinės teisės šalyse ši koncepcija turi tarptautinės teisės principo statusą. Šis požiūris buvo 1961 m. išdėstytas Austrijos aukščiausio teismo: „galima pastebėti dėl baudžiamojoje teisėje visuotinai pripažintos tarptautinės teisės taisyklės (Federalinės Konstitucijos 9 str.), kad valstybės savo piliečių niekada neišduoda kitai valstybei, kurių teritorijoje jie padarė kriminalinį nusikaltimą”⁷⁰.

Panagrinėsime istorine prasme šios taisyklės susiformavimą. Nors ši taisyklė susiformavo senaisiais laikais, reikia prisiminti, kad tada dėl skirtingų tautų civilizacijų lygių asmens išdavimas prilygo dažnai pastoviai tremčiai ar net mirčiai. Ir tada ši taisyklė buvo daugiau pateisinama.

Senovės Romoje nacionaliniai įstatymai draudė savo piliečių išdavimą užsienio valstybėms, ir pagal sutartis su kitomis valstybėmis tai buvo įmanoma tik esant išimtinėms aplinkybėms. Tarp Italijos miestų-valstybių praktika skyrėsi, bet pagal post glosatorių parengtas įstatymų interpretacijas piliečių ekstradicija buvo leidžiama dėl išskirtinės nusikaltimo padarymo vietos *forum loci delicti commissi* jurisdikcijos⁷¹. Tarpusavio nusikaltėlių perdavimą, taip pat ir savo piliečių, palengvina ne tik šalių geografinis artumas, bet ir ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, teisiniai šalių panašumai. Pavyzdys gali būti Skandinavijos šalys.

Šiuolaikinė savo piliečių neišdavimo praktika yra iš viduramžių laikų ir kilo iš santykių tarp feodalo ir jo valdinių. Feodalas už savo valdinių ištikimybę, darbą ir kt. turėjo teisę ir pareigą juos ginti. Tai teisė būti vietinių teismų jurisdikcijoje *ius de non evocando*. Iš šito principo gimė ir vokiečių teisės principas „Treupflicht”, kuris reiškia, kad valstybė turi išimtinę pareigą ginti visus savo piliečius. Pritaikant šį principą ekstradicijoje jis reiškia draudimą išduoti savo piliečius užsienio valstybei.

Vėliau principas *ius de non evocando* buvo formuluojamas kaip privilegija ir valdovas tai patvirtindamas išleisdavo specialų dekretą, vadinamą bule. Pirmąją bulę išleido vienas vokiečių valdovas 1290 m. Muelhauseno miesto gyventojams. Tačiau garsiausia buvo auksinė Brabanto ir Limburgo *de non evocando* bulė 1349 m.

⁶⁹ Cituojama pagal : M. Plachta. (Non-) Extradition of Nationals: A Neverending Story// Emory International Law Review. 1999, Vol. 13, No 1, P. 79.

⁷⁰ *Ibid*, P. 78.

⁷¹ *Ibid*, P. 81.

Kontinentinė praktika vėliau vystėsi Prancūzijos įtakoje. 1736 m. Prancūzija ir Olandija sudarė abipusiškumu pagrįstus susitarimus, kurie buvo tolesnis Brabanto ir Limburgo bulės išvystymas. Tačiau tarp 1765 ir 1834 metų Prancūzijos sutartys jau demonstruoja lankstų požiūrį į savo piliečių išdavimą, kuris atspindėjo platų politinių, praktinių išskaičiavimų spektrą. Pvz., Prancūzija 1765 m. sudarė ekstradicijos sutartį su Ispanija, kuri leido išduoti piliečius, 1777 m. Prancūzijos ir Helvecijos lygos sutartis numatė, kad kiekviena pusė neišdavinės savo piliečių, išskyrus dėl „žiauriausių viešų nusikaltimų“. Nors Prancūzija laikoma savo piliečių neišdavimo principo „lopšiu“, tačiau jos politika šiuo klausimu iki 1830 ar net 1840 m. buvo labai nepastovi. 1811 m. Napoleonas išleido savo garsųjį dekretą, leidžiantį Prancūzijos piliečių išdavimą. Po 1834 metų Prancūzijos politika tapo nuoseklesnė ir tik vieną kartą buvo nukrypta, sudarius ekstradicijos sutartis atskirai su Didžiąja Britanija ir Jungtinėmis valstijomis, kurios leido išdavinėti visus be išimties asmenis. Ši nuostata Prancūzijoje iki 1927 metų buvo daugiau paprotinė norma. 1927 m. Ekstradicijos įstatymas numatė, kad ekstradicija netenkinama, jei prašomas asmuo yra prancūzas ar teritorijos, valdomos pagal mandata, gyventojas⁷².

Nepaisant kai kurių variantų ir modifikacijų savo piliečių neišdavimo taisyklė panašiomis sąlygomis išsivystė ir kitose Europos valstybėse. Ar per dvišales sutartis, ar abipusiškumo pagrindu daugelis Europos valstybių šią taisyklę jau buvo priėmusios iki XIX amžiaus vidurio. Iš Europos tuo metu ji persikėlė ir į Lotynų Ameriką. Dar reikia paminėti kelias šalis- tai Skandinavijos šalys ir Olandija, kurios nesilaiko šios taisyklės, ir Italiją. Italijos 1892 m. Ekstradicijos įstatymas absoliučiai draudė Italijos piliečių išdavimą, tačiau 1981 m. „Įstatymas dėl tarptautinio bendradarbiavimo baudžiamojoje teisėje“ leidžia tokį išdavimą tik su paties išduodamojo raštišku sutikimu⁷³.

Kaip matome, argumentai už savo piliečių neišdavimo taisyklę užsienio valstybei susiformavo devynioliktame amžiuje, o kai kurie ir dar anksčiau. Naujų argumentų nepavyko rasti šiuolaikiniuose teisininkų darbuose. Žodžiu, šiuolaikinis šios taisyklės pateisinimas geriausiu atveju galimas pakartojant senus argumentus. Kaip rašo M. Plachta⁷⁴, „ši taisyklė formuluojama kažkokių dogmatiniu stiliumi, be jokios patenkinamos argumentacijos“.

Giliau pažiūrėjus, šioje diskusijoje būtų sunku surasti arbitražą, kadangi argumentai prieš šią taisyklę bazuojasi tarptautiniame lygyje ir išplaukia iš pasaulinės tvarkos supratimo, fundamentalaus teisingumo, tarptautinio solidarumo ir būtinybės stiprinti tarptautinio

⁷² *Ibid*, P. 84.

⁷³ Bundesblatt. 1979, Nr. 1, P. 529. (Schweiz)

⁷⁴ M. Plachta. (Non-) Extradition of Nationals: A Neverending Story // *Emory International Law Review*. 1999, Vol. 13, No. 1, P. 85.

bendradarbiavimo dvasią, pažabojant nusikalstamumą, o argumentai už šią taisyklę būtų tik iš valstybės vidaus reikalus ir tvarką liečiančios srities.

Dar 1878 m. Didžiojoje Britanijoje Karališkajai komisijai buvo pavesta įvertinti visus ekstradicijos teisės aspektus⁷⁵. Komisija surikiavo argumentus už piliečių neišdavimą taip: negalimumas atskirti nuo savo teismų jurisdikcijos (*ius de non evocando*), valstybė gina savo piliečius savo įstatymais (*Treupflicht*), yra neįmanomas visiškas pasitikėjimas užsienio valstybės teisingumu, žmogui būti teisiamam užsienio valstybėje ir užsienio kalba yra rimtas padėties pabloginimas, kur jis yra atskirtas nuo draugų ir nuo tų asmenų, kurie galėtų paliudyti apie jo ankstesnį gyvenimą ir charakterį. Čia įdomu pažymėti, kad jau tada ši taisyklė buvo kaip žmogaus teisės į sąžiningą teismo procesą užtikrinimo užuomazga. Karališkoji komisija, įvertinusi šiuos argumentus, juos atmetė motyvuodama, kad asmuo, gyvendamas užsienyje, privalo paklusti ir tos šalies įstatymams. Ši nuomonė atsispindėjo JAV Aukščiausiam teisme. Aukščiausiasis teismas pareiškė, kad nusikaltėlio JAV pilietybė jam negarantuoja nei imuniteto dėl nusikaltimų, padarytų užsienyje, nei teisės reikalauti visų procesinių garantijų pagal JAV įstatymus.

Daugumai autorių atrodo, kad savo piliečių neišdavimas kitai valstybei turi būti grindžiamas supratimu apie blogą elgesį su juo prašančioje valstybėje, neteisingą teismo procesą. Tos taisyklės pateisinimas grindžiamas pavydžiai saugoma nacionalinio suverenumo koncepcija ir, autoriaus nuomone, išankstine prezumpcija, kad prašančioje šalyje yra potencialiai skirtingas baudžiamasis procesas, kuris sąlygotų neteisingą teisminį procesą. Ir tada reikėtų sutikti su išvada, kurią padarė Tarptautinės teisės institutas Oksfordo sesijoje 1980 m. rugsėjo 9 d.: „jei nepasitikima kitos valstybės teisingumo administravimu, tai ekstradicija iš viso negalima“.

Yra universaliai priimta taisyklė, kad jurisdikcija priklauso *loci delicti commissi teismui*. Ir tai yra logiška, nes jei atsisakoma išduoti į šalį asmenį, kurioje jis padarė nusikaltimą, remiantis tuo, kad jis yra prašomos išduoti šalies pilietis, tada teismo procesas kitur nei pagal šią taisyklę gali duoti neigiamus rezultatus, nes čia teisybės nustatymas būtų labiau sudėtingas.

Jau anksčiau šiame darbe buvo paminėta savo piliečių neišdavimą pateisinti priežastis, besiremianti į specialų ryšį tarp piliečio ir jo valstybės arba, kaip jis vadinamas Vokietijos teisėje, *Treupflicht*. Jei šis specifinis ryšys ir galėjo anksčiau pateisinti savo piliečio neišdavimą į jo ekstradicijos prašančią šalį, tai dabar su tokiu kriterijumi būtų sunku sutikti, nes šis ryšys istorijos eigoje labai pasikeitė. Problema yra ta, kad formalūs kriterijai (dokumentai, patvirtinantys pilietybę) ir materialūs (gyvenama vieta, darbo vieta, verslas, šeimos ryšiai) veda prie nepriimtinių pasekmių.

⁷⁵ *Ibid*, P. 86.

Materialūs kriterijai turėtų reikšti tą pačią gynybą ir kitiems asmenims ne piliečiams, kurie turi tikrus ir ilgus ryšius su juos išduoti prašoma valstybe.

Apie galimus absurdiškus variantus pagal formalius kriterijus gerą hipotetinį pavyzdį pateikia M. Plachta⁷⁶: „Sakykime, kad pilietis X turi dvigubą pilietybę: valstybės A pagal *ius soli* ir valstybės B pagal *ius sanguinis*. X visus keturiasdešimt metų gyveno valstybėje A ir niekada nebuvo įkėlęs koją į valstybę B. Tačiau po padaryto su kitais asmenimis nusikaltimo (sukčiavimas pagal sudėtingą schemą) jis pabėgo į valstybę B, kurios pasą jis legaliai turėjo. Valstybė A prašo X išduoti valstybės B. Valstybė B nepripažįsta dvigubos pilietybės ir atsisako X išduoti motyvuodama, kad jis yra B valstybės pilietis. Dėl nusikaltimo prigimties ir problemų su įrodymais procesas B šalyje neįmanomas, nors B šalis ir turi jurisdikciją ir siekia inicijuoti baudžiamąjį procesą.”

M. Plachta pastebi, kad ir toliau iš šio pavyzdžio galimos įvairios, netikėtos pasekmės. Po kiek laiko X gali pats norėti sugrįžti į savo šalį, kur visą laiką gyveno, ir neprieštarautų savo išdavimui į A šalį. Tačiau kaip prašomos išduoti šalies pilietis jis negalės būti išduotas nei su jo sutikimu, nei be jo sutikimo.

Šiuo metu tarp pasaulio valstybių yra sudaryta virš 163 sutarčių dėl ekstradicijos: 98 iš jų absoliučiai draudžia savo piliečių išdavimą, 57 sutartyse yra didesnis ar mažesnis diskretiškumas suteiktas šaliai ir tik 8 sutartyse numatytas išdavimas, neatsižvelgiant į pilietybę⁷⁷.

Reikia pažymėti, kad nacionalinio orumo supratimas savo piliečių išdavimo kontekste labai skiriasi tarp civilinės teisės sistemos ir bendrosios teisės sistemos šalių. Italijoje 1881 m. vyriausybė paskyrė komisiją išnagrinėti ekstradicijos problemas. Ši komisija savo piliečių neišdavimą aiškino: „Ši taisyklė yra reikalinga, nes Italija turi ginti savo sūnus ir negali jų palikti, kaltinant nusikaltimu, užsienio teisės ir teismų malonei. Nacionalinis orumas neleidžia, kad pilietis, valstybės narys, būtų priverstas nulenkti savo galvą, paklūstant užsienio valdžios komandoms”. Šiai nuostatai priešingą atsakymą duoda iš bendrosios teisės šalių pusės lordas Cockburn: „Aš nematau jokio orumo ir nacionalinės didybės praradimo, kai mūsų šalies subjektai už padarytus užsienio šalyje nusikaltimus išduodami tų šalių teisingumui, kadangi tai gali būti padaryta ten geriau nei čia”⁷⁸. Šio darbo autoriaus nuomone reikėtų, šiais laikais ypač reikėtų pabrėžti žodžius „geriau nei čia”. Tai yra teisingumą geriau ir lengviau įvykdyti galima nusikaltimo padarymo vietoje. Tai svarbu ir Lietuvos Respublikos teisėsaugai. Įsivaizduokime kad LR pilietis padaro nusikaltimą ir suspėja grįžti į Lietuvą. LR atsisakydama jį išduoti užsienio

⁷⁶ *Ibid*, P.86.

⁷⁷ *Ibid*, P. 93.

⁷⁸ *Ibid*, P. 94.

valstybei, turėtų perimti jo baudžiamąjį persekiojimą Lietuvoje⁷⁹. Jei net proceso išlaidas apmokėtų užsienio valstybė, tas procesas būtų sudėtingas organizuoti: įrodymų perdavimas, liudytojų iš užsienio kvietimas, kalbiniai barjerai ir t. t. Tokie procesai, žinoma, vyko ir Lietuvoje, bet tik už sunkiausių, ypatingus Lietuvos piliečių padarytus nusikaltimus užsienyje. Autoriui ryšium su tarnybine veikla yra žinomas ne vienas atvejis, kai užsienio valstybės vietoj baudžiamojo persekiojimo perdavimo Lietuvai už turtinius nusikaltimus paskelbia tarptautinę paiešką ir laukia, kol įtariamas Lietuvos pilietis išvyks į trečią šalį, iš kur bus galima jo ekstradicija, bet, kaip buvo jau minėta, uždelstas teisingumas yra paneigtas teisingumas.

Dar daugiau. 1968 m. Anglijos Bendruomenių rūmų pirmininkas savo pareiškimu patvirtino: „Mes nesijaučiame įžeisti minties, kad Anglijos pilietis gali būti perduotas į užsienio valstybės teisingumo rankas. Jis pirmiausia yra nusikaltėlis ir tik po to anglas”.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad bendrosios teisės sistemos šalyse yra du vienas nuo kito netolimi požiūriai savo piliečių išdavimo klausimu: (1) abipusiškumo principas ir (2) pagal sutartis. Ekstradicijos sutartyse, kur nedaroma išimtis piliečiams, naudojamas žodis „asmenys”. Tai reiškia, kad išduoti gali būti visi asmenys - ir piliečiai, ir ne piliečiai, ir asmenys be pilietybės, žinoma, jei nėra kitų kliūčių išdavimui.

Išgilinus į Jungtinių Amerikos valstijų ekstradiciją reguliuojančius įstatymus ir JAV ekstradicijos ir dvišales sutartis su kitomis valstybėmis įsitikiname, kad JAV, kaip bendrosios teisės sistemos šalis išduoda savo piliečius, kurie padarė nusikaltimus užsienyje, kitoms šalims remdamasi sudarytomis su tomis šalimis sutartimis dėl ekstradicijos⁸⁰.

Šio darbo autoriui teko susipažinti su JAV Teisingumo departamento Tarptautinio skyriaus direktoriaus paruoštu pranešimu apie ekstradicijos praktiką šioje šalyje. Šiame pranešime dėl savo piliečių išdavimo kitai valstybei reiškiamą nuomonę, kad šalys, kurios atsisako išduoti savo piliečius kitos valstybės teisingumui, tampa „saugiais uostais” savo piliečiams, kurie padaro nusikaltimus užsienyje. Kartais šalys, kurios atsisako išduoti savo

⁷⁹ Atrodo, šiuo metu metu Lietuvoje susiklostė įdomi situacija su LR piliečio Dariaus Reikos išdavimu Jungtinėms Amerikos valstijoms. 2004-05-31 Lietuvos apeliacinis teismas paliko galioti žemesnės instancijos teismo nutartį, pagal kurią nuspręsta neišduoti JAV baudžiamajam persekiojimui šio mūsų šalies piliečio. D. Reika yra įtariamas per tarpininkus 2000 m. papirkęs JAV ambasados darbuotoją, kad būtų išduotos vizos į JAV. Vilniaus apygardos teismas jau 2004 m. gegužės mėn. buvo priėmęs D. Reikui palankią nutartį, motyvuojant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, Protokolo nr. 4, 3 str. (niekas negali būti išsiųstas iš savo šalies teritorijos). Nors nė vienoje LR teismų nutartyje neišdavimas šio piliečio į JAV nemotyvuojamas jo turima LR pilietybe (taip motyvuoti ir nebuvo negalima, nes tarp JAV ir LR yra galiojanti sutartis dėl ekstradicijos, neatsižvelgiant į asmenų pilietybę), tačiau čia, matyt, daugiau lemia psichologinis elementas išduodant savo šalies pilietį svetimos šalies jurisdikcijai. Pačiam D. Reikai įtarimai Lietuvoje nėra pareikšti. Pradėjus jo baudžiamąjį persekiojimą Lietuvoje, procesas būtų apsunkintas, nes visi pagrindiniai liudytojai gyvena JAV, be to, šioje šalyje yra ir visi pagrindiniai bylos dokumentai.

⁸⁰ JAV Teisės departamento duomenimis Jungtinės Amerikos valstijos yra sudariusios virš 111 ekstradicijos sutarčių. Iš jų apie 40 buvo sudaryta pastaraisiais metais. J. E. Harris. International Cooperation in Fighting Transnational Organized Crime: Special Emphasis on Mutual Legal Assistance and Extradition // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 57. P. 133.

piliečius, pareiškia norą perimti baudžiamąjį persekiojimą ir jį vykdyti savo šalyje, tačiau toks procesas praktikoje yra labai sudėtingas ir brangus. Toks procesas yra dar nepriimtinesnis nusikaltimų aukoms, kurie turėtų keliauti didelius atstumus su atitinkamomis išlaidomis ir kitais nepatogumais. JAV Teisingumo departamento pozicija yra tokia, kad nė vienas nusikaltėlis neturi išvengti teisingumo vien dėl savo pilietybės ir nusikaltėlis turi būti teisiamas toje visuomenėje, kuriai savo nusikaltimu padarė žalą⁸¹.

Dar reikėtų pridėti, kad JAV pozicija dėl savo piliečių išdavimo yra labai lanksti ir jai aukščiausios JAV teisingumo institucijos skiria daug dėmesio. 1990 m. JAV Kongresas padarė pataisą nacionaliniame įstatyme dėl ekstradicijos: „Jei duota sutartis ar konvencija neįpareigoja JAV išduoti savo pilietį į užsienio valstybę, tai Valstybės sekretorius gali nuspręsti išduoti pilietį į šalį, kuri prašo jo išdavimo, jei kiti sutarties ar konvencijos reikalavimai yra tenkinami“⁸².

Kai kuriose JAV ir kitų šalių dvišalėse sutartyse randamos ir išimties dėl savo piliečių ekstradicijos. Pvz., 1996 m. ekstradicijos sutartyje su Honk Kong yra numatyta išimtis: „Jungtinės Amerikos valstijos pasilieka teisę atsisakyti išduoti savo pilietį, kai jis yra susijęs su gynybiniais, užsienio reikalų ar esminiais viešaisiais reikalais“.

Remiantis tuo kas aukščiau išdėstyta, galime padaryti išvadą, kad JAV teorija ir praktika savo piliečių išdavimo klausimu yra pažangiausia ir, matyt, todėl Lietuvos Respublika šiuo metu tik su JAV turi pasirašiusi sutartį dėl ekstradicijos⁸³, kurioje yra numatyta galimybė išduoti LR pilietį⁸⁴.

Išnagrinėję istorines taisyklės neišduoti savo piliečių kitai valstybei atsiradimo sąlygas, skirtingas nuomones tarp civilinės teisės ir bendrosios teisės sistemos šalių, galime daryti išvadą, kad ši taisyklė yra pasenusi ir jos šiuolaikinėje praktikoje reikėtų atsisakyti. Atsisakius šios taisyklės galima kitomis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, apsaugoti valstybės interesus ir pačią ekstradiciją padaryti efektyvesnę, nepaliekant nusikaltėliui galimybės pasislėpti nuo teisingumo, pasinaudojant savo pilietybe.

Tokios išvados teisingumą patvirtina ir tas faktas, kad dabar pagal Europos arešto orderį piliečio pilietybė nebeturi reikšmės. Čia pirminis kriterijus yra perduodamo asmens pagrindinė gyvenamoji vieta. Jei šiuo atveju ir galima kalbėti apie pilietybę, tai čia būtų Europos sąjungos

⁸¹ *Ibid*, P.142.

⁸² United States Code, Title 18, Par. 3196 // Public Law No. 101-623.

⁸³ Turima omenyje dar 1924 m. balandžio 9 d. pasirašyta ir 1924 m. rugpjūčio 23 įsigaliojusi sutartis tarp Lietuvos Respublikos ir JAV. Tokias pat sutartis metais anksčiau JAV pasirašė Estija su Latvija.

⁸⁴ Pagal minimą sutartį 2004-05-25 JAV Lietuvos Respublikai perdavė JAV pilietį Aaroną Dillardą. Šis atvejis buvo pirmasis, kai remiantis JAV ir Lietuvos ekstradicijos sutartimi LR prašymu buvo išduotas JAV pilietis. A. Dillardas buvo ieškomas už finansinį sukčiavimą Lietuvoje. 2002 m. Jis pabėgo iš Lietuvos. Lietuvos Respublikos ekstradicijos prašymo pateikimo metu A. Dillardas jau buvo sulaikytas ir atlikinėjo bausmę už kitą nusikaltimą Viskonsino kalėjime. Ekstradicijos sutarties reikalavimus galima buvo įvykdyti tik po to, kai jis atliko JAV skirtą bausmę. Omnitel svetainė// <http://www.omni.lt/>; prisijungimo laikas: 2004-05-27, 22.30.

pilietybė. Dabar Lietuvos Respublika nebegali atsisakyti išduoti savo piliečio, kuriam yra kitoje Europos sąjungos šalyje išduotas Europos arešto orderis. Tai yra, pilietybės atžvilgiu vienodose sąlygose yra ir LR pilietis, ir užsienietis, ir asmuo be pilietybės. 2004 m. balandžio 27 d. papildyto LR BK 9¹ str. 3 dalyje yra numatyti aštuoni absoliutūs atsisakymo perduoti asmenį pagrindai, Europos arešto orderį išdavusiai valstybei. Grįžtant prie ekstradicijos pažymėtina, kad LR Seimas ratifikuodamas 1957m. gruodžio 13 d. Europos konvenciją dėl ekstradicijos ir abu papildomus protokolus 1995 m. balandžio 4 d. Konvencijos 6 str., padarė išlygą: „Lietuvos Respublikos piliečio išduoti užsienio valstybei neleidžiama pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 6 straipsnį ir todėl bet kokių atveju bus atsisakoma jį išduoti“⁸⁵.

Šia prasme kalbant apie savo šalies piliečių, padariusių nusikalstamas veikas kitose valstybėse, išdavimą tų šalių teisėsaugai akivaizdu, kad Europos arešto orderis yra pažangesnis teisinis instrumentas tarp Europos sąjungos narių.

2.3 Politinio nusikaltimo apibrėžtumo klausimas

Daugelyje tarptautinių, Europos sąjungos ir nacionalinių teisės aktų reglamentuojančių ekstradiciją, yra sakoma, kad ekstradicija nesuteikiama, jeigu prašoma išduoti šalis laiko nusikaltimą, dėl kurio prašoma išduoti, politiniu nusikaltimu ar nusikaltimu, susijusiu su politiniu nusikaltimu.

Jungtinių Tautų Konvencijoje⁸⁶ prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą priimtoje Generalinės Asamblėjos rezoliucija 55/25 2000 m. lapkričio 15 d. 16 str. 14 d., kalbama, kad valstybė Konvencijos dalyvė neprivalo išduoti prašomą asmenį, jei yra pakankamas pagrindas manyti, kad jis prašančioje šalyje bus persekiojamas ir teisiamas dėl lyties, rasės, tikėjimo, pilietybės, etninių priežasčių arba dėl politinių įsitikinimų. Panaši nuostata yra ir jau minėtoje nors ir rekomendacinio pobūdžio Jungtinių tautų pavyzdinėje sutartyje dėl ekstradicijos (*Model Treaty on Extradition*) 6 str. b dalyje, priimtoje 68 Generalinės asamblėjos plenarinėje sesijoje 1990 m. gruodžio 14 d.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. balandžio 4 d. nutarimas Nr. I-839 „Dėl 1957 m. gruodžio 13 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos, 1975 m. spalio 15 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos papildomo protokolo ir 1978 m. kovo 17 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos antrojo papildomo protokolo ratifikavimo“//Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-839.

⁸⁶ Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą // <http://www.un.org/russian/document/convents/orgcrime.htm>; prisijungimo laikas: 2003.11.27.

1957 m. gruodžio 13 d. Europos konvencijoje dėl ekstradicijos⁸⁷ yra 3 str. (Politiniai nusikaltimai), kuris nurodo, kad jei prašoma Šalis traktuoja nusikaltimą, dėl kurio prašoma ekstradicijos, kaip politinį ar su politiniu nusikaltimu susijusį nusikaltimą, ji gali nusikaltėlio neišduoti. Taip pat 3 dalyje šio str. yra nustatyta, kad gyvybės atėmimas valstybės vadovui ar jo šeimos nariams arba bandymas ją atimti nėra laikomas politiniu nusikaltimu pagal šią Konvenciją. Europos konvencijos dėl ekstradicijos 1975 m. spalio 15 d. papildomo protokolo pirmame str. išplėstas nusikaltimų, kurie laikomi nepoliniais, sąrašas⁸⁸.

1977 m. sausio 27 d. Europos konvencijoje dėl kovos su terorizmu⁸⁹ pirmame straipsnyje pateikiamas sąrašas nusikaltimų, kurie nebus laikomi politiniais nusikaltimais arba su politiniu nusikaltimu susijusiu nusikaltimu, arba nusikaltimu, padarytu politiniais motyvais. Tos pačios Konvencijos 13 str. nurodoma, kad kiekviena valstybė šios Konvencijos pasirašymo metu, ratifikavimo raštų deponavimo metu arba prisijungimo ar patvirtinimo dokumentų deponavimo metu gali pareikšti, kad ji pasilieka teisę atsisakyti taikyti ekstradiciją dėl 1 str. minėto nusikaltimo, kurį ji laiko politiniu, su politiniu nusikaltimu susijusiu nusikaltimu ar politiniais motyvais padarytu nusikaltimu, su sąlyga, kad ji įsipareigoja kvalifikuodama nusikalstamą veiką tinkamai atsižvelgti į eilę nusikaltimo aspektų⁹⁰. Kartu šioje Konvencijoje yra 5 str., kuris neįpareigoja taikyti ekstradicijos, jei prašomoji valstybė turi svarų pagrindą manyti, kad išduoti asmenį už 1 arba 2 straipsniuose minėtus nusikaltimus prašoma jo baudžiamojo persekiojimo ar nubaudo dėl jo rasės, religijos, pilietybės ar politinės nuomonės tikslais arba jei šiuo pagrindu gali būti neigiamai įtakojama to asmens padėtis. Tai teisinė norma, kuri šioje Konvencijoje gina žmogaus teises. Reikia sutikti su C. Wijngaert⁹¹ nuomone, kad šis straipsnis vargu ar buvo reikalingas Europos tarybos rėmuose priimtoje Konvencijoje, kur taip pat visos šalys yra ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos dalyvės, o jei ir buvo reikalingas, tai reikėjo numatyti ir asmeniui individualios peticijos galimybę Europos žmogaus teisių teismui, jei jis jaučia, kad bus persekiojamas sugrąžintas į jo ekstradicijos prašančią šalį.

1996 m. rugsėjo 27 d. Konvencijoje dėl ekstradicijos tarp Europos Sąjungos šalių 5 str. 1 d. yra nuostata, kad nė vieno nusikaltimo prašoma išduoti valstybė negali traktuoti kaip politinio, su politiniu nusikaltimu susijusiu nusikaltimu ar nusikaltimu, padarytu politiniais

⁸⁷ Sud. Švedas G. Europos Tarybos dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002. P. 12.

⁸⁸ Ten pat, P. 36.

⁸⁹ Ten pat, P. 233.

⁹⁰ Ten pat, P. 237.

⁹¹ Wijngaert C. The Political Offence Exception to Extradition: the Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order. Deventer: Kluwer, 1980. P.200.

motyvais, taip pat antroje šio str. dalyje paliekama teisė šaliai, prisijungiant prie Konvencijos, deklaruoti, kuriems konkrečiai nusikaltimams ji taikys 5 str. 1 d.⁹².

Įdomu pažymėti, kad mūsų kaimyninės šalies Lenkijos naujoji 1977 m. Konstitucija 55 str. visiškai draudžia savo piliečių išdavimą ir išdavimą dėl nusikaltimų, padarytų politiniais motyvais ir nevartojant prievartos.

Lietuvos Respublikos BPK 71 str. 3 d. yra pateiktos ekstradicijos nevykdymo priežastys iš Lietuvos Respublikos. Tarp jų yra ir tokia, kad LR pilietis ar užsienietis gali būti neišduodamas, jei jis persekiojamas už politinio pobūdžio nusikaltimą. Nei LR BK, nei kiti LR įstatymai nepateikia politinio nusikaltimo sąvokos⁹³.

Tarptautiniu mastu ekstradicijos nevykdymo dėl politinių motyvų problemą daugiausia tyrinėjo mokslininkai- teisininkai Geof Gilbert, Christine Van den Wijngaert, M. Cherif Bassiouni.

Mokslininkai pripažįsta, kad kol ekstradicijos nevykdymo išimtis tarptautinėse konvencijoje ir sutartyse formuluojama miglotai, kol nėra autoritetingo šio dalyko apibrėžimo, sudėtingų bylų skaičius didės⁹⁴.

Šioje darbo dalyje pabandydysime rasti atsakymus į klausimus, ar šis ekstradicijos nevykdymo motyvas gali būti laikomas kaip taisyklė ar principas tarptautinėje teisėje, kaip galima pabandyti klasifikuoti (kategorizuoti) pačius politinius nusikaltimus.

Pirmiausia bendro konteksto supratimui pateikiama ekstradicijos nevykdymo dėl politinių nusikaltimų trumpa atsiradimo istorija⁹⁵. Pirmą kartą ši išimtis atsirado doktrinoje 1834 m. Prancūzijos- Belgijos sutartyje⁹⁶. Tai buvo inspiravo besikeičianti dvasia Europoje po Prancūzijos revoliucijos. Per trumpą laiką ši nuostata buvo įrašyta į daugelį ekstradicijos įstatymų tiek tarp civilinės teisės šalių, tiek ir bendrosios teisės sistemos šalių. Europa tada vadavosi nuo tironiškų autokratiškų režimų dažnai su prievartinėmis priemonėmis ir todėl reikėjo, nepasisėkus mėginimams nuversti autokratinę valdžią, ginti žmones, kurie pabėgdavo nuo tų režimų persekiojimų į užsienio valstybes. Ši išimtis tada buvo daugiau pateisinama, siekiant įtvirtinti liberalias-demokratinės vyriausybės. XX a. pabaigoje, kada suaktyvėjo tarptautinis terorizmas, ekstradicijos nevykdymo dėl politinių nusikaltimų išimtis gali

⁹² Official Journal of the European Communities. 1996, Nr. C 313/12.

⁹³ Naujojo LR BPK komentare komentuojant BPK 71 str. taip pat informacijos nedaug ir šis komentaras taip pat nukreipia į galiojančias tarptautines konvencijas ir sutartis. Goda G., Kazlauskas M., Kuonis P. ir kt. Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. T. 1. P. 193.

⁹⁴ Gilbert G. Aspects of Extradition Law. Dordrecht/ Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1991. P. 114.

⁹⁵ Daugiau informacijos apie istorines politinių nusikaltėlių neišdavimo šaknis galima surasti: Таганцев Н. С. Уголовное право (Общая часть). Часть I. По изданию 1902 г. Allpravo. Ru, 2003.

⁹⁶ Žr. Gilbert G. Aspects of Extradition Law, P.115.

pasitarnauti ginant žmones, kurie, priešingai nei anksčiau, kovoja prieš demokratines vyriausybes.

C. Wijngaert rašo, kad atsirado skirtumai tarp to, kas skelbiama apie politinį nusikaltimą ir tos sampratos praktinio pritaikymo, o tai daugelyje bylų kartais sukuria realų, o kartais tik tariamą sprendimų priėmimą. Todėl klausimas turi būti keliamas taip: ar politinio nusikaltimo samprata neturi būti peržiūrėta ir ar įvairios dabartinės tendencijos neturi būti surinktos į globalų teisinį pavidalą. Į tą klausimą galima būtų atsakyti tik po politinio nusikaltimo išimties prasmės ir funkcijų analizės šiuolaikinėje situacijoje⁹⁷. Jau daug sakantis, autoriaus nuomone, yra ir C. Wijngaert knygos pavadinimas šia tema- „Politinio nusikaltimo išimtis ekstradicijoje: delikati balansavimo problema tarp individo teisių ir tarptautinės viešosios tvarkos“.

Teisinės doktrinos dėl politinio nusikaltimo išimties ekstradicijoje susiformavimui turėjo įtakos ir nuo 1870 m. Europoje atsiradęs anarchistų judėjimas - šie buvo priešiški ne tik vyriausybėms, bet ir valstybei pačiai kaip tokiai. Anarchistų veikla privertė to meto vyriausybes įtraukti į ekstradicijos sutartis „pasikėsinimo sąlygą“. T. y. nebuvo laikoma politiniu nusikaltimu pasikėsinimas į valstybės vadovo gyvybę. Ši sąlyga išliko ir šių dienų daugelyje tarptautinių konvencijų ir sutarčių.

Klausimas kas yra politinio nusikaltimo išimtis ekstradicijoje sukeldavo ir praeityje teisinių- tarptautinių problemų. Pavyzdžiui, Airijos teismai laikė, kad 1970 m. priedarta Šiaurės Airijoje buvo politinės prigimties ir kad politiškai motyvuotų nusikaltėlių neišdavimas yra vienas iš tarptautinės teisės principų, ir jų neišduodavo Didžiajai Britanijai. Toliau, remiantis Airijos konstitucijos 29 (3) str., kuris reikalauja teismus pripažinti visuotinai priimtus tarptautinės teisės principus, problema įgavo konstitucinį charakterį⁹⁸.

Reikia vis dėl to pripažinti, remiantis daugumos mokslininkų nuomone ir daugelio šalių teismine praktika, kad politinio nusikaltimo išimtis ekstradicijoje nėra tarptautinės teisės principas. Ekstradicijos sutartys tarp Rytų Europos šalių šešiasdešimtaisiais, septyniasdešimtaisiais metais neturėjo jokių teisinių politinių nusikaltėlių apsaugos išimčių⁹⁹.

Labai aiškiai pasisakė praeito amžiaus pradžioje Vokietijos imperijos teismas: „Čia nėra visuotinai pripažintos tarptautinės teisės taisyklės, kad kiekvienos ekstradicijos metu turi būti atsižvelgiama į nusikaltimo nepolitinių charakterį, sutartis nesukuria teisių ekstradicijojamam asmeniui, sutartis reguliuoja tikrai dviejų šalių santykius ekstradicijoje. Ji suteikia teisę neišduoti politinių nusikaltėlių; ji nesuponuoja pareigos jų neišduoti“¹⁰⁰.

⁹⁷ Cit. pagal Gilbert G. Aspects of Extradition Law, op. cit., P. 115.

⁹⁸ Cit. pagal Gilbert G. Aspects of Extradition Law, op. cit., P. 117.

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ Cit. pagal Gilbert G. Aspects of Extradition Law, op. cit., P. 118.

Šią poziciją vėl patvirtino 1977 Vokietijos federacinis konstitucinis teismas Baader-Mainhof byloje, pabrėždamas, kad ekstradicijos sutartys sukuria teises tikrai vien valstybėms, jei jose nėra aiškiai išreikštų normų ekstradijuojamo asmens atžvilgiu¹⁰¹. Tai dar kartą rodo, kad politinio nusikaltimo išimtis ekstradicijoje nėra visuotinai pripažintas tarptautinės teisės principas, tiesiogiai suteikiantis efektyvias teises asmeniui.

Kaip buvo minėta anksčiau, nėra sukurta nei nacionaliniuose, nei tarptautiniuose teisės aktuose vieno darbinio politinio nusikaltimo apibrėžimo. Darbo autoriaus nuomone, to ir neįmanoma padaryti, kadangi pati sąvoka yra per daug neapibrėžta, laikui bėgant besikeičianti. Tačiau nepaisant to teisinėje literatūroje ir, žinoma, teisės aktuose yra bandymų delimituoti politinio nusikaltimo ribas.

Studijuojant pagrindines tarptautines konvencijas ir sutartis dėl ekstradicijos pirmiausia galima padaryti išvadą, kad teisininkai, negalėdami apibrėžti, kas yra politinis nusikaltimas, eina priešingu keliu ir bando pasakyti, koks nusikaltimas nėra laikomas politiniu. Išrinkus iš tarptautinių konvencijų galima pateikti tokį, matyt, ne baigtinį sąrašą:

- gyvybės atėmimas valstybės vadovui arba jo šeimos nariams arba bandymas ją atimti nėra laikomas politiniu nusikaltimu pagal 1957 m. Europos konvenciją dėl ekstradicijos;
- nusikaltimai žmonijai, tiksliai apibrėžti Konvencijoje dėl apsaugojimo ir baudimo už genocido nusikaltimus, kurią priėmė 1948 m. gruodžio 9 d. Generalinė Jungtinių Tautų Asamblėja;
- pažeidimų, detaliai apibrėžtų 1949 m. Ženevos konvencijos dėl gyvenimo sąlygų pagerinimo sužeistiesiems ir praradusiems sveikatą veikiančiose ginkluotose pajėgose 50 str., 1949 metų Ženevos konvencijos dėl gyvenimo sąlygų pagerinimo sužeistiesiems, praradusiems sveikatą bei nukentėjusiems laivo katastrofoje ginkluotų jūrų pajėgų nariams 51 str., 1949 m. Ženevos konvencijos dėl elgimosi su kariniais nusikaltėliais 130 str. ir 1949 m. Ženevos konvencijos dėl civilių žmonių gynimo karo metu 147 st.;
- nusikaltimai, kuriuos numato Konvencija dėl kovos su oro piratavimu, pasirašyta 1970 m. gruodžio 16 d. Hagoje;
- nusikaltimai, kuriuos numato Konvencija dėl kovos su neteisėta veika prieš civilinės aviacijos saugumą, pasirašyta 1971 m. rugsėjo 23 d. Monrealyje;
- sunkūs nusikaltimai, padaryti kėsinant į tarptautiniu mastu ginamų asmenų, tarp jų diplomatų, gyvybę, fizinę neliečiamybę ar laisvę;
- nusikaltimai, apimantys vaikų grobimą, įkaitų paėmimą ar neteisėtą laisvės apribojimą;
- nusikaltimai, kurių metu panaudojamos minos, granatos, raketos, automatinai šaunamieji ginklai ar sprogstamieji paketai, jei jų panaudojimas kelia žmonėms pavojų;

¹⁰¹ *Ibid.*

- nusikaltimai prieš tarptautinę navigaciją jūrose¹⁰²;
- povandeninių kabelių nutraukimas;
- nusikaltimai aplinkai;
- nacionalinių lobių ir kultūrinio palikimo objektų vagystė ar sunaikinimas;
- užsienio valstybės pareigūnų papirkimas;
- taip pat pasikėsinimas padaryti kurį nors iš aukščiau minėtų nusikaltimų arba bendrininkavimas padarant arba bandant padaryti tokį nusikaltimą ir kt.

Taip pat reikia pažymėti, kad 1977 metų sausio 27 d. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu leidžia 13 str. kiekvienai valstybei Konvencijos pasirašymo metu arba ratifikavimo raštų, prisijungimo ar patvirtinimo dokumentų deponavimo metu pareikšti, kad ji pasilieka teisę atsisakyti taikyti ekstradiciją dėl 1 str. minėto nusikaltimo, kurį ji laiko politiniu nusikaltimu, su politiniu nusikaltimu susijusiu nusikaltimu ar politiniais motyvais padarytu nusikaltimu, su sąlyga, kad ji išipareigoja kvalifikuodama nusikalstamą veiką tinkamai atsižvelgti į ypač rimtus nusikaltimo aspektus. Tie nusikaltimo aspektai arba, sakytume, kriterijai¹⁰³, pagal kuriuos reikia spręsti, ar nusikaltimas politinės prigimties ar ne, nurodomi toliau:

- ar nusikaltimas sukėlė kolektyvinį pavojų asmenų gyvybei, fizinei neliečiamybei ar laisvei;
- ar jis palietė su nusikaltimo motyvais nesusijusius asmenis;
- ar nusikaltimas padarytas žiauriu būdu arba žiauriomis priemonėmis¹⁰⁴.

Analizuojant tarptautines konvencijas ir tarptautines sutartis dėl ekstradicijos pastebime, kad jose minimi politiniai nusikaltimai ir nusikaltimai, susiję su politiniais nusikaltimais. Teisės mokslininkų darbuose yra priimta tokia klasifikacija¹⁰⁵: grynai politiniai nusikaltimai (*pure angl.*) ir santykinai politiniai (*relative angl.*).

Grynai politinis nusikaltimas yra toks, kuris yra nukreiptas tik prieš politinę tvarką. Tai tokie nusikaltimai kaip valstybės išdavimas, šnipinėjimas. Prancūzijoje *Re Giovanni Gatti* byloje duodama apibrėžianti tokio nusikaltimo interpretacija: „Kas politinį nusikaltimą nuo įprasto skiria tai, kad pirmasis paveikia politinę valstybės organizaciją, tikrąsias valstybės teises, tuo tarpu antrasis paveikia kitas nei valstybės teises”¹⁰⁶.

Santykinai politiniai nusikaltimai teisinėje literatūroje dar skirstomi į dvi kategorijas ir tam naudojami prancūziški terminai: *Délit Complexe* ir *Délit Connexe*.

¹⁰² Šis ir kiti toliau paminėti nusikaltimai, kurie tarptautinėje praktikoje nelaikomi politiniais nusikaltimais, pateikti: Ed. by M. Cherif Bassiouni. *International Criminal Law, Second Edition // Procedural and Enforcement Mechanisms*. New York: Transnational Publishers, Inc. 1999. P. 243.

¹⁰³ C. Van den Wijngaert. *The Political Offence Exception to Extradition: How to plug the terrorists' loophole without departing from fundamental human rights // International Review of Penal Law*. 1991, No 01. P. 300.

¹⁰⁴ Sud. Švedas G. *Europos Tarybos dokumentų rinkinys*. P. 237.

¹⁰⁵ Gilbert G. *Aspects of Extradition Law*. P. 118.

¹⁰⁶ Cit. pagal Gilbert G. *Aspects of Extradition Law*, op. cit., P.119.

Délit Complexe yra tokia santykinai politinio nusikaltimo kategorija, kai veika kartu yra nukreipta į politinę tvarką ir privačias teises. Tokie nusikaltimai ir iškelia sudėtingą klausimą, kaip atskirti arba surasti balansą tarp kriminalinės ir politinės veikos. Šioje vietoje doktrina vystoma tik teismine pačių šalių praktika. Pagrindinis faktorius, kuris priimamas domėn, yra konkretaus nusikaltimo nutolimas ar artumas nuo konkrečių politinių tikslų¹⁰⁷.

Délit Connexe yra toks nusikaltimas, kuris tiesiogiai nėra nukreiptas prieš politinę tvarką, bet yra glaudžiai susijęs su kitu aktu, kuris nukreiptas prieš politinę valstybės tvarką. Kaip pavyzdys literatūroje dažnai pateikiamas toks nusikaltimas, kai pavagiami ginklai, ruošiantis ginkluotam sukilimui valstybėje arba banko apiplėšimas siekiant, finansiškai užtikrinti priešišką valstybės politinei santvarkai veiklą.

Žinoma, su abiem santykinai politinio nusikaltimo variantais nacionaliniai valstybių ir tarptautiniai teismai susidūrė, susiduria ir susidurs ateityje – taigi išlieka dilema bandant nuspręsti, ar svarstomas nusikaltimas yra politinis ar ne. Kuris iš dviejų elementų yra sunkesnis (pavojingesnis visuomenei): politinis ar kriminalinis? Kas sudaro didesnę grėsmę visuomenei ir reikalauja griežtesnių represijų - politinis ar nepolitinis elementas? Tokius klausimus paprastai kelia teisininkai, tyrinėjantys šią problemą.

Susipažįstant su valstybių tiek bendrosios, tiek civilinės teisės sistemų teismine praktika, galime teigti, kad vien politinio motyvo nepakanka darant išvadą, kad įprastas nusikaltimas yra politinis¹⁰⁸. Žymi olandų teisininkė C. Wijngaert yra tos nuomonės, kad dabar nustatant, ar konkretus nusikaltimas yra politinis, svarbu pirmiausia veika (aktas) o ne veikėjas¹⁰⁹.

Problema, apie kurią dabar kalbame, atsispindi Jungtinės Karalystės, JAV, Prancūzijos, Šveicarijos ir Airijos teismų praktikoje. Ypač Vokietijos teismai įtariamų teroristų bylose pabrėžė, kad vien tik nusikaltimo motyvas nėra vienintelis apsprendžiantis nusikaltimo prigimtį ir todėl kartu turi būti nagrinėjama teisinių interesų, į kuriuos pasikėsinta, prigimtis

Kartu reikia pažymėti, kad yra nedidelių skirtumų tarp dviejų teisės sistemų - bendrosios teisės (*common law* angl.) ir civilinės teisės (*civil law* angl.) .

Žemiau pateiksime kelis šalių požiūrius, stengiantis surasti bendras, plačiau priimtinas taisykles, nustatant nusikaltimo politinę prigimtį.

¹⁰⁷ *Ibid.*, P. 119.

¹⁰⁸ Gilbert G. knygos „Aspects of Ekstradition Law“ gale yra pateiktas valstybių teismų nagrinėtų bylų, susijusių su ekstradicijos problemomis, sąrašas. Politinio nusikaltimo klausimu Vokietijos federacinis konstitucinis teismas pasisakė 1977 m. garsioje teroristinės Baader-Mainhof grupės byloje.

¹⁰⁹ Wijngaert C. The Political Offence Exemption to Extradition: the Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and International Public Order. Deventer: Kluwer, 1980. P. 203.

Jungtinėje Karalystėje šios šalies tradicinė politinio nusikaltimo samprata buvo pateikta dar 1870 m. Ekstradicijos akte. Vėliau, jau 1989 m., Ekstradicijos akte padaryti nedideli pakeitimai. Jungtinėje Karalystėje politinio nusikaltimo interpretacija išsivystė iš *In re Castioni* bylos, kuri buvo 1891 m., ir tokios nuomonės teismai laikėsi beveik šimtą metų¹¹⁰. Buvo laikomasi teisminėje praktikoje nuostatos, kad politinis nusikaltimas yra, kai jis „susijęs su politiniais neramumais šalyje arba sudaro tų neramumų dalį“, „individas turi būti konflikte su valstybe“. Toliau teigiama, kad nusikalstamas aktas turi būti susijęs su galutiniais konfliktuojančios partijos tikslais¹¹¹. Šiuo metu Jungtinėje Karalystėje yra ta pati tendencija, kaip ir kitose šalyse ribojant nusikaltimus, kurie gali būti priskiriami politiniams, kadangi Jungtinė Karalystė prisijungė prie regioninių, dvišalių susitarimų su valstybėmis, kurios turi tokią pačią politinę valstybės santvarką.

JAV teisminė praktika šiuo klausimu vystėsi panašiai kaip ir Jungtinėje Karalystėje, nes tai taip pat bendrosios teisės sistemos šalis. Teisminėje praktikoje dažnos formuluotės, kad politiniu nusikaltimu pripažįstamas tik toks, kuris susijęs su politiniais neramumais prašančioje šalyje. Pvz. *Sindona v Grant* byloje ekstradijuojamas į Italiją už finansinius nusikaltimus asmuo motyvavo, kad tai politinis nusikaltimas, nes susijęs su politiniu-finansiniu skandalu aukštuose Italijos vyriausybės sluoksniuose. Amerikos teismas motyvavo, kad Italijoje nėra jokių politinių neramumų ir todėl šis nusikaltimas nelaikomas politiniu¹¹². Šios nuostatos JAV laikėsi ir teroristinių nusikaltimų atžvilgiu. Iki 1986 m. nė vienas Airijos Respublikonų armijos (IRA) narys nebuvo išduotas pagal Jungtinės Karalystės ekstradicijos prašymus. Teismai laikė, kad Šiaurės Airijoje buvo politiniai neramumai, taigi tie nusikaltimai buvo politiniai, kuriems ekstradicija netaikoma. Vėliau JAV Aukščiausias Teismas kitose bylose plėtė politinio nusikaltimo sampratą. Teismas, įvertindamas nusikaltimą kaip politinį, jau kreipė dėmesį į nusikaltimo prigimtį, nusikaltimo padarymo būdą, kokios kategorijos buvo nusikaltimo aukos. Išstudijavus JAV teisminę praktiką matosi, kad ši praktika negali pasiūlyti tarptautinei bendruomenei priimtino taisyklių rinkinio arba testo, pagal kurį būtų galima spręsti problemas, susijusias su politinio nusikaltimo samprata.

Klasikinė Prancūzijos samprata buvo suformuluota *Re Giovanni Gatti* byloje. „Politiniai nusikaltimai yra tokie, kurie veikia politinius organus, kurie yra nukreipti prieš vyriausybės sudėtį ir prieš suverenitetą... Nusikaltimas neįgauna politinio charakterio dėl nusikaltėlio motyvo, bet kyla iš teisių prigimties, kurias pažeidžia“¹¹³. Tačiau ši praeito amžiaus

¹¹⁰ Gilbert G. Aspects of Extradition Law. P. 121.

¹¹¹ *Ibid*, P. 123.

¹¹² *Ibid*, P. 125.

¹¹³ *Ibid*, P. 127.

pradžios koncepcija neveiksminga- ne vienas santykinai politinis nusikaltimas negalėjo būti pripažintas pagal šį apibūdinimą. Vėliau, kada Prancūzijos teismai svarstė Raudonųjų brigadų narių ekstradicijos bylas, jie nukrypo prie Šveicariško modelio įvertinant, ar politinis nusikaltimo elementas dominuoja prieš bendrąjį. Pavyzdys būtų ir tas faktas, kad Prancūzija daug metų neišduodavo Ispanijai baskų organizacijos ETA narių, įvykdžiusių nusikaltimus Ispanijoje. Vėliau Prancūzijos *Conseil d'Etat* atmetė separatistų gynėjų argumentą apie politinę tų nusikaltimų prigimtį, pareikšdamas, kad ginkluotos atakos Ispanijoje ir policininko nužudymas nėra politinis nusikaltimas¹¹⁴. Dabar praktikoje Prancūzijos teismai pripažįsta ir politinį nusikaltimą, ir nusikaltimą, susijusį su politiniu (santykinai politinį).

Teisininkų-mokslininkų tarpe (M. Cherif Bassiouni, Geof Gilbert, Cristina Wijngaert) pripažįstama, kad Šveicarijos teismų praktikos suformuotas požiūris yra labiausiai tinkamas mūsų laikams, ypač pažymint padidėjusią grėsmę visuotiniam saugumui dėl terorizmo. Jis dar vadinamas politinės motyvacijos testas. Ši doktrina buvo suformuluota *In re Nappi* byloje. „Politinis nusikaltimo charakteris yra dominuojantis tikrai tada, kai yra tiesioginis ryšys su siekiamu politiniu tikslu. Kad būtų toks ryšys, nusikaltimas turi būti realiai veiksmingas tikslo pasiekimo metodas arba sudaryti integralią veiksmų dalį, vedančią prie tikslo“¹¹⁵.

Šveicariškas testas buvo toliau tobulinamas ir į jį buvo įtrauktas proporcingumo testas. Vertinant bendrąjį nusikaltimo elementą, prievarta (smurtas) lyginama su galutiniais, išduodamojo ar jo grupės tikslais. Jei nusikaltimas smurtinis tai bendrasis nusikaltimo elementas nusvers politinį motyvą, išskyrus tą atvejį, kai prievarta yra vienintelė priemonė tikslo pasiekimui. Mūsų nuomone, šis šveicariško testo papildymas proporcingumo principu eliminuoja kai kuriuos teroristinius nusikaltimus iš politinio nusikaltimo sąvokos, kadangi yra labai sunku įrodyti, kad smurtinės be jokio pasirinkimo atakos prieš civilius gyventojus yra vienintelės priemonės, tiesiogiai susijusios su galutinių politinių tikslų siekimu. Tai gerai iliustruoja vieno Airijos teisėjo frazė, kurią pateikia G. Gilbert savo knygoje, kad „ modernūs teroristiniai nusikaltimai... yra dažnai antitezė to, ką mes vadiname politiniu nusikaltimu“¹¹⁶.

Kaip buvo minėta šio skyriaus pradžioje, darnios teorinės doktrinos politinio nusikaltimo klausimu nėra. Iš tikrųjų ne vienas testas dėl politinio nusikaltimo nėra visiškai ir visais atvejais priimtinas. Politinio nusikaltimo išimtis ekstradicijoje atsiskleidžia šiais laikais dar plačiau, kadangi ji gali būti pritaikoma dėl labai pavojingų nusikaltimų, kurie, nors ir padaryti dėl politinių tikslų, bet yra tokie pavojingi tarptautinei tvarkai ir saugumui, kad dėl jų neturėtų būti jokių išimčių ekstradicijoje. Kitą vertus politinio nusikaltimo išimtis pasirodė per siaura,

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ *Ibid.*, P. 128.

¹¹⁶ *Ibid.*, P. 129.

kadangi tiesiogiai negina perduoto asmens, kuris, jei bus išduotas, gali susilaukti neteisingo ir šališko teismo (dėl politinių įsitikinimų) šalyje, į kurią jis buvo išduotas¹¹⁷.

Vakarų šalių teisės teoretikai, tyrinėjantys politinio nusikaltimo problemą, yra pasiūlę kelis sprendimus. Problemų, susijusių su šia sąvoka, tarptautinėje baudžiamojoje teisėje priežastis, mūsų nuomone, galėtų būti tas faktas, kad ekstradicijos nevykdymo dėl politinių nusikaltimų taisyklė buvo suformuota dar devynioliktoje šimtmečio ir ji buvo labai reikalinga padedant Europoje ir ne tik joje gimti demokratinėms valstybėms. Dabar, XXI amžiuje, kartais atrodo paradoksali situacija, nes tas, kas padėjo demokratijai, dabar teroristų gali būti panaudojama kovoje prieš ją. T. y. teroristai, kovodami prievartiniais metodais prieš demokratiškai išrinktą valdžią, bando, pasinaudodami neišdavimo dėl politinių nusikaltimų ar santykinai politinių nusikaltimų taisykle, išvengti atsakomybės kitoje šalyje. Kitaip tariant, dabartinėje situacijoje ekstradicijos dėl politinių nusikaltimų nevykdymo taisyklė nebepakankama įgyvendinant uždavinius, kurių realizavimui ji buvo skirta: ji neapsaugo už demokratijos vertybių propagavimą persekiojamų asmenų, kartu nepagrįstai teikdama apsaugą nuo baudžiamosios atsakomybės už demokratijos vertybių pažeidimą.

Pirmiausia reikėtų aptarti visiško šios taisyklės atsisakymo galimybes. Daugelis autorių pripažįsta, kad nors pasiūlymai, tendencijos dėl šios taisyklės panaikinimo yra pažengę toli, praktiškai pasiekti visiško atsisakymo būtų labai sunku. Ir vėl, kaip minėta, daugiau dėl simbolinės reikšmės. Istorinė jos funkcija neužmiršta ir pasiūlymai panaikinti priimami dažnai kaip ataka prieš politinio prieglobsčio institutą. Todėl sunku tikėtis, kad tarptautiniu mastu šalys sutiks atsisakyti savo tarpusavio ekstradicijos sutartyse, konvencijose numatytos ekstradicijos nevykdymo dėl politinių nusikaltimų taisyklės. Paprastai literatūroje pateikiami keli argumentai, kodėl reikalinga ši taisyklė: politinis- šalys turi būti neutralios politinių konfliktų kitose šalyse atžvilgiu ir todėl politinių oponentų ekstradicija negalima *a priori*; moralinis- tai, kad pasipriešinimas priespaudai yra legalus ir todėl politiniai nusikaltimai pateisinami; humanitarinis- politinio nusikaltėlio negalima perduoti į šalį, kur yra grėsmė būti teisiamam neteisingame, šališkame teisme¹¹⁸.

Europos Sąjungos šalyse susiformavo nauja sistema dėl ekstradicijos ir asmenų perdavimo. Tačiau Europos Sąjunga yra unikalus valstybių darinys pasaulyje, turintis bendrus interesus, panašias teises sistemas, valstybės vadovaujasi tais pačiais demokratiniais principais ir jos yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos narės. Kai kuria prasme ši Konvencija padeda atsisakant politinio nusikaltimo sąvokos, nes Konvencija 6 str. garantuoja kiekvienam teisę į teisingą ir nešališką teismą. Kaip jau buvo minėta, nuo 2004 m. gegužės

¹¹⁷ Wijngaert C. The Political Offence Exception to Extradition... P. 197.

¹¹⁸ Wijngaert C. The Political Offence Exception to Extradition... P. 368.

mėn. 1 d. Lietuvos Respublikoje¹¹⁹ galioja Europos arešto orderis. Perdavimas pagal Europos arešto orderį pakeičia asmenų ekstradiciją. Valstybė pagal Europos arešto orderį negali motyvuoti atsisakymo perduoti asmenį tuo, kad perduodamas nusikaltėlis kaltinamas politiniu nusikaltimu. Darbo autoriaus nuomone, LR BK 9¹ str. 1d. pirmas punktas yra pakankama garantija, kad perduodamas asmuo pagal Europos arešto orderį prašančioje šalyje nebūtų teisiamas dėl jo nesmurtinės politinės veiklos.

Tačiau Europos Tarybos ir Europos Sąjungos šalys - tai dar ne visas pasaulis. Šio darbo tikslas buvo plačiau apžvelgti ekstradicijos problemas, todėl šio skyrelio pabaigoje apie politinio nusikaltimo problemas ekstradicijoje pabandydysime padaryti apibendrinimus ir išvadas.

Apibrėžiant, kas yra politinis nusikaltimas, einama dviem keliais: a) taip vadinamas literatūroje negatyvus apibrėžimas, kada teigiama, koks konkretus nusikaltimas nelaikomas politiniu (pavyzdžiai buvo pateikti skyrelio pradžioje) ir b) pozityvus apibrėžimas kai nurodomi kriterijai, pagal kuriuos įvertinama, ar konkretus nusikaltimas turi politinį charakterį. Nors abu bandymai nestokoja kritikos iš teisės mokslininkų pusės, tačiau reikia pripažinti, kad pozityvioji apibrėžimo formulė geriau tinka praktikoje. Ši formulė suteikia daugiau diskrecijos teismams¹²⁰. Ir tinkamiausiu pripažįstamas pagal pozityvią formulę taip vadinamas šveicariškas testas, kuris buvo aprašytas šio darbo 46 puslapyje.

Įdomų problemų su politinio nusikaltimo sąvoka sprendimo teorinį variantą siūlo Lietuvos teisininkas A. Čepas savo disertacijoje. Jis siūlo taip vadinamą „realizuojamų teisių taisyklę“¹²¹. Ši taisyklė formuluojama remiantis aksioma, kad valstybė negali taikyti prievartos už jos pačios garantuojamų teisių realizavimą. Kartu pripažįstama, kad beveik kiekviena subjektyvinė teisė savo pobūdžiu yra sąlyginė, t. y. gali būti realizuojama tik neperžengiant teisinėje sistemoje nustatytų ribų. Kai peržengiama riba, padaroma žala kitam asmeniui, ir tai turi sukelti atsakomybę ir kartais baudžiamąją atsakomybę. Kartu tokia kriminalizacija galima tik tais atvejais, kai egzistuoja kiti pakankami tokios teisės realizavimo būdai. Prašančioje valstybėje tokių alternatyvių, neprievartinių tam tikros teisės realizavimo būdų gali ir nebūti. Tokioje situacijoje lygybės principas reikalauja, kad prašomoji valstybė sąlyginai politinius nusikaltimus padariusius asmenis traktuotų taip pat, kaip ir asmenis, prašomoje valstybėje nekriminalizuotais būdais realizavusius savo teises. Iš to daroma išvada, kad ekstradicijos turinį sudaranti prievarta

¹¹⁹ LR Teisingumo ministerijos 2004-05-05 duomenimis 11 Europos Sąjungos valstybių narių – Belgijos Karalystė, Danijos Karalystė, Suomijos Respublika, Airija, Liuksemburgo Didžioji hercogystė, Portugalijos Respublika, Ispanijos Karalystė, Švedijos karalystė, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė, Prancūzijos Respublika, Austrijos Respublika yra įgyvendinusios Tarybos pagrindų sprendimą dėl Europos arešto orderio nacionalinėje teisėje. Nederlandų Karalystė nuo š. m. gegužės mėn. 12 d. Minėtos valstybės narės savo tarpusavio santykiuose vietoj nusikaltimus padariusių asmenų išdavimo (ekstradicijos) tvarkos taiko asmenų perdavimą pagal Europos Sąjungos valstybės narės teisminės institucijos priimtą Europos arešto orderį.

¹²⁰ Gilbert G. Aspects of Extradition Law, P. 148.

¹²¹ Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės problemos. P. 19.

tokiais atvejais negali būti taikoma. Pasak A. Čepo, ir tokioje situacijoje ne kiekviena prašomo išduoti asmens pavartota prievarta gali būti pateisinama. Ji turi būti būtina atitinkamos teisės realizavimui. Čia taip pat pasitelkiamas pozityvios taisyklės pripažįstamo tiesioginio ryšio tarp nusikaltimo ir siekiamo politinio tikslo kriterijus. Todėl teigiama, kad prievarta, kuria ir negalėjo būti realizuota atitinkama teisė, negali būti pripažįstama būtina tokios teisės realizavimui. Tačiau praktikoje šveicariškas testas yra priimtinesnis, o ši aukščiau paminėta taisyklė teoriškai pagrindžia šį testą.

Darant išvadas galima pasakyti, kad teoriškai ir praktiškai teisės mokslininkai siūlo, ir su tuo, be abejo, reikia sutikti, šveicarišką politinio nusikaltimo įvertinimo testą dar papildyti teisiniais-procesiniais apsaugos mechanizmais prieš prašomo išduoti asmens politinį persekiojimą prašančioje šalyje. Jei išduodamam asmeniui gali grėsti persekiojimas dėl politinių, rasinių, religinių įsitikinimų ar šališkas ir neteisingas teismas, prieglobsčio šalis turi pagal principą *aut dedere aut judicare* (išduoti arba teisti) pati organizuoti baudžiamąjį persekiojimą ir teismo procesą. Pritaikius pasaulinėje tarptautinėje praktikoje šiuos pasiūlymus bus užtikrinama tarptautinė tvarka, nusikaltėliai negalės išvengti teisingumo ir nebus pažeidžiamos žmogaus teisės.

2.4 *Non bis in idem* principas

Non bis in idem principas, kaip ekstradicijos leistinumą sąlyga, įtvirtinta bemaž visose tarptautinėse konvencijose, dvišalėse sutartyse ir nacionaliniuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose ekstradiciją. Ekstradicijos reglamentavime remiamasi baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principais, kurie yra perkelti iš nacionalinių teisės sistemų. Vienas iš tokių principų kaip tik yra pastaroji taisyklė. Tai lotyniškas posakis, kurio pažodinis vertimas būtų „ne du kartus už tą patį“.

Jungtinių Tautų siūlomoje pavyzdinėje (Model Treaty on Extradition angl.) sutartyje¹²² dėl ekstradicijos 3 str. (d) dalyje kaip absoliutus ekstradicijos netaikymo pagrindas nurodytas galutinio nuosprendžio buvimas prašomoje šalyje už nusikaltimą, dėl kurio asmuo prašomas išduoti. Europos 1957 m. Konvencijos dėl ekstradicijos 9 str. skelbia, kad „jei prašomosios šalies kompetentingos institucijos paskelbia galutinį nuosprendį dėl asmens nusikaltimo arba nusikaltimų, už kuriuos yra reikalaujama jį išduoti, ekstradicija nėra taikoma. Taip pat galima nesutikti ją taikyti, jei prašomosios šalies kompetentinga valdžia nusprendžia teismo proceso dėl

¹²² Model Treaty on Extradition (United Nations General Assembly Resolution 45/116 of 14 December 1990).

minėto nusikaltimo nebepradėti arba jį baigti”. Minimos Konvencijos papildomo protokolo 2 str. principo turinį išplėtė ir nustatė, kad ekstradicija gali būti taip pat netaikoma „jei asmuo dėl nusikaltimo, už kurį reikalaujama jį išduoti, buvo išteisintas arba bausmė ar kitos priemonės, kurios buvo skirtos nuteistajam, buvo įgyvendintos, visiškai ar iš dalies neįsigaliojo dėl amnestijos ar suteiktos malonės, arba teismas nuteisė asmenį nepaskirdamas sankcijos”¹²³. Pabrėžtina, kad kitos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys šią nuostatą gali apibrėžti ir plačiau ir siauriau.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje taip pat yra įtvirtinta nuostata 31 str. 5 d., kad „niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą”¹²⁴. Lietuvos Respublikos BPK 71 str. 3 d. numato, kad „Lietuvos Respublikos pilietis ar užsienietis gali būti neišduodamas, jeigu: ... 4) asmuo už padarytą nusikalstamą veiką buvo nuteistas, išteisintas ar atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės”.

Nors praktikoje dėl šios taisyklės taikymo didesnių problemų nekyla, tačiau dėl skirtingų interpretacijų, kurios kyla skirtingai suprantant *non bis in idem* reikšmę, verta šį ekstradicijos nevykdymo pagrindą panagrinėti giliau. Šioje darbo dalyje apsiribosime tik šio principo nagrinėjimu ekstradicijos kontekste. Pažymėtina, kad Lietuvoje prof. V. Piesliakas savo platesnėje studijoje yra išnagrinėjęs dvigubos atsakomybės problemą ne vien tik baudžiamojoje teisėje, bet ir siejant su administracine bei civiline atsakomybe¹²⁵.

Pasirodo, skirtingose teisės sistemos valstybėse šio principo samprata skiriasi¹²⁶. Civilinės teisės tradicijos valstybėse šis principas suprantamas laisviau nei anglosaksų teisės tradicijos valstybėse. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 443 str. numato baudžiamosios bylos atnaujinimo galimybę dėl naujai paaikšėjusių aplinkybių, t. y. galimybę vėl pradėti baudžiamąjį procesą po to, kai byla jau buvo išnagrinėta teisme ir nuosprendis įsiteisėjo. Taip pat BPK 456 str. numatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą dėl Europos žmogaus teisių teismo sprendimo. Tuo tarpu bendrosios teisės sistemos šalyse laikomasi nuostatos, kad pakartotinio baudžiamojo persekiojimo pateisinimas yra neįmanomas. Skirtingą požiūrį lemia skirtingos kiekvienos teisinės sistemos teisingumo vykdymo koncepcijos. Kontinentinės teisinės sistemos valstybėse baudžiamojo proceso tikslu pripažįstamas objektyvios tiesos nustatymas ir todėl savaime suprantama, kad naujai paaikšėjusios didelių abejonių priimtu teismo sprendimu

¹²³ Sud. Švedas G. Europos Tarybos dokumentų rinkinys. P. 37.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹²⁵ V. Piesliakas. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. 2001, Nr. 23 (15)

¹²⁶ Pastebėtina ir tai, kad šis lotyniškas posakis 1957 m. gruodžio 13 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos 9 str. rašomas *non bis in idem*, o 1975 m. spalio 15 d. Europos konvencijos dėl ekstradicijos papildomame protokole 2 str. jau rašoma *ne bis in idem*. Tačiau manome, kad šie lingvistiniai skirtumai esmės nekeičia. Teisinėje literatūroje anglų kalba šis principas vadinamas *double jeopardy*.

keliančios aplinkybės visiškai pagrįstai laikytinos pakankamu pagrindu atnaujinti bylą. Tuo tarpu anglosaksų teisės tradicijos šalyse pagrindinė teismų funkcija- ginčų sprendimas, t. y. geriausio (o ne objektyviai teisingo) egzistuojančios problemos sprendimo paieška¹²⁷. Šiuo metu pastebimas ir tam tikras šių dviejų požiūrių suartėjimas: kai kurių kontinentinės teisės tradicijos valstybių įstatymuose nepripažįstama teismo nuosprendžiu išteisinto asmens pakartotinio baudžiamojo persekiojimo galimybė, o tuo tarpu anglosaksų teisės tradicijos valstybėse matyti tendencija atsisakyti principo suabsoliutinimo. Tai ir savaiame suprantama, nes pvz. Jungtinei Karalystei būnant Europos sąjungos nare neįmanoma bendradarbiauti teisinėje srityje su kitomis šalimis narėmis, neturint lankstumo derinant savo teisę prie Europos sąjungos teisės.

Analizuodami tarptautines konvencijas, dvišales sutartis dėl ekstradicijos pastebime, kad ši taisyklė galioja ne tik galutinėse baudžiamojo proceso stadijose, t. y. kai yra apkaltinamasis ar išteisinamasis teismo nuosprendis, bet ji perkeliama ir į ankstesnes baudžiamojo proceso fazes. Pvz. 1957 m. Europos ekstradicijos konvencijos 9 str. sako: „ Taip pat galima nesutikti ją (ekstradiciją) taikyti, jeigu prašomos Šalies kompetentinga valdžia nusprendžia teismo proceso dėl minėto nusikaltimo nebepradėti arba jį baigti”. Šis „galima nesutikti” reiškia, kad šiuo atveju ekstradicijos netenkinimo pagrindas tik sąlyginis, bet ne absoliutus. Sąlyginumas, autoriaus nuomone, čia turėtų būti suprastas kaip galimybė prašomai valstybei išsiaiškinti dėl baudžiamojo proceso nutraukimo arba jo nepradėjimo aplinkybių. Lietuvos atveju kompetentingas teismas, t. y. pagal LR BPK - Vilniaus apygardos teismas turėtų atsižvelgti ar baudžiamasis procesas buvo nutrauktas dar ikiteisminio tyrimo metu pagal LR BPK 212 str., ar teismo nuosprendžiu pagal LR BPK 303 str. 4 d., kokios procesinės prievartos priemonės buvo taikytos.

Kalbant apie 1957 m. Europos ekstradicijos konvenciją, dėmesį patraukia toks faktas, kad jau minėtame aukščiau 9 str. „matyt, buvo pamiršta ta galimybė, kad prašomas išduoti asmuo galėjo būti galutiniu nuosprendžiu nuteistas, išteisintas ar jo baudžiamasis persekiojimas galėjo būti vykęs trečioje šalyje. Todėl 1975 m. papildomame protokole ši aplinkybė jau įvertinama 2 str. ir kaip sąlyginiai ekstradicijos netenkinimo pagrindai įskaitomi ir vykę trečiojoje šalyje. Tačiau net ir 2 str. 2 d. minimais atvejais ekstradicija gali būti suteikiama pagal to paties str. 3 d., kai prašanti šalis turi specialų interesą ar asmuo prašančioje šalyje turėjo visuomeninį interesą. Kaip rašoma šio papildomo protokolo aiškinamajame pranešime, tai būtų atvejai, kai nusikaltimas yra nukreiptas prieš asmenį ar instituciją turinčius viešąjį statusą prašančioje šalyje. Tai tokie nusikaltimai kaip šnipinėjimas, pinigų padirbinėjimas, korupcija.

Šiuo metu daugelyje kontinentinės teisės tradicijos valstybių sudaromose ekstradicijos sutartyse įtvirtinamas atsisakymas vykdyti ekstradiciją, remiantis galiojančiu išteisinamuoju

¹²⁷ A. Čepas. *Non bis in idem* taisyklė kaip ekstradicijos leistinumą sąlyga // Teisė. 2002, Nr. 44. P. 8.

teismo nuosprendžiu. Lietuvos teisės mokslininkas A. Čepas tokią situaciją aiškina tuo, kad kontinentinės teisės tradicijos valstybėse išduodamo asmens kaltumo požiūriu vyrauja pasitikėjimo prašančios valstybės teisės institucijomis prezumpcija. Tačiau tokia prezumpcija neįmanoma, kai bus paneigiamas pačios prašomos valstybės teismo nuosprendis¹²⁸. Mūsų nuomone šis ekstradicijos nevykdymo pagrindas turėtų bent būti sąlyginis, bet jokių būdu ne absoliutus. Čia pirmoje vietoje turėtų būti naujai paaiškėjusios aplinkybės. Pabrėžiame: ne naujos žinomų aplinkybių interpretacijos, bet visiškai naujos faktinės aplinkybės. Tokios aplinkybės, kurių pagrindu teismas priimtų priešingą, t. y. apkaltinantį teismo nuosprendį. Ekstradicija turėtų būti vykdoma ir dėl veikų, dėl kurių prašomas išduoti asmuo buvo išteisintas galutiniu prašomosios valstybės teismo nuosprendžiu, jeigu prašančioji valstybė nurodo aplinkybes, kurios būtų pakankamas pagrindas prašomoje valstybėje atnaujinti baudžiamąjį procesą.

Nagrinėjant šį principą taip pat reikia atkreipti dėmesį ir į baudžiamąjį procesinę prievartą, ir į bausmę. Pažymėtina, kad tiek Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas, tiek ir Europos žmogaus teisių teismas yra pripažinęs, kad baudžiamasis asmens persekiojimas už nusikaltimą, už kurį jis jau yra atlikęs bausmę užsienyje, nėra laikomas žmogaus teisių pažeidimu. Ta pozicija paremta nuostata, kad kiekviena valstybė gali bausti asmenį tik už savo nustatytą draudimų pažeidimą¹²⁹. Šie sprendimai priimti remiantis Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kur įtvirtinama, kad valstybės neprivalo taikyti šio principo užsienyje priimtiems nuosprendžiams. Tokia norma yra, pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 7-o protokolo 4 str.¹³⁰. Tokios principo išimtys paaiškinamos pamatine tarptautinės - valstybinio suvereniteto koncepcija.

Jau sakėme, kad principas išvertus reiškia „ne du kartus už tą patį“. Paradoksalu, bet kas yra šitas „tas pats“, nėra apibrėžta. Daugelio tarptautinių teisės aktų, t. y. konvencijų, ekstradicijos sutarčių, kurios jau buvo minėtos šiame darbe, normos sako, kad tai nusikaltimas. Tačiau, kaip nurodo A. Čepas¹³¹, sprendžiant apie principo taikymą atvejais, nesusijusiais su valstybinio suvereniteto apsauga, buvo prieita kardinaliai priešinga išvada: *idem* pripažįstant ne nusikaltimą, o veiką¹³². Ekstradicijos kontekste *non bis in idem* principo turinys turėtų būti suvokiamas būtent per bausmės ir veikos sąsają.

¹²⁸ A. Čepas. *Non bis in idem* taisyklė kaip ekstradicijos leistinumų sąlyga // Teisė. 2002, Nr. 44. P. 9.

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ European Treaty Series, No. 117.

¹³¹ A. Čepas. *Non bis in idem* taisyklė...// ten pat , P. 10.

¹³² Europos žmogaus teisių teismas yra pripažinęs idealiosios nusikaltimų sutapties galimybę, t. y. kad viena veika gali būti padaromi keli nusikaltimai. Tais atvejais, kai asmuo yra nubaustas arba išteisintas dėl vieno iš sutaptį

Reikia sutikti su tais autoriais, kurie mano, kad ekstradicijoje valstybės suvereniteto klausimas iš viso neturėtų būti liečiamas, nes iš viso daug ekstradicijos dalykų priartėja ar net balansuoja ant valstybinio suvereniteto ribos: tai ir savo piliečių išdavimas, ir abipusiškumo klausimas, ir kt.

Nors dėl šio visuotinai pripažinto principo kartais kyla teorinė polemika¹³³, tačiau šis principas, kaip minėta, įtvirtintas daugumoje ekstradiciją reglamentuojančių teisės aktų ir jo nereikėtų atsisakyti .

Tačiau šis principas neturėtų būti absoliutus, nes reali tikrovė yra visada sudėtingesnė už teoriją. Kad ir toks pavyzdys: dauguma autorių nurodo, kad, esant prašomoje valstybėje priimtam nuosprendžiui pagal perduotą baudžiamąjį persekiojimą iš prašančios valstybės, ekstradicija į prašančią valstybę negalima. Su tuo galima sutikti tik iš dalies, tačiau ir tuo atveju po nuosprendžio priėmimo gali atsirasti naujų aplinkybių, kurios gali būti pakankamos baudžiamojo proceso atnaujinimui prašančioje valstybėje. Žinoma, šį klausimą galima spręsti šias naujas aplinkybes nurodant (pateikiant) valstybei, kurios teismas priėmė galutinį nuosprendį. Bet tai praktikoje gali būti ne visada įmanoma.

Europos sąjungos teisės aktuose, kurie liečia ir ekstradiciją, pamatysime, kad Šengeno konvencijoje 54 str. įtvirtinta, kad vienoje Europos sąjungos valstybėje atlikęs bausmę asmuo nebegali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą kitose Sąjungos valstybėse. Tuo atveju, kada 55 str. tokia bausmės galimybė pripažįstama, į ją pagal 56 str. turi būti įskaitomos užsienyje už tą patį nusikaltimą atliktos bausmės.

Principas *non bis in idem* išlieka 29 str. taip pat kaip pagrindas atsisakyti tenkinti Europos arešto orderį ir tai visiškai suprantama, kadangi visa Europos arešto orderio sistema pagrįsta tarpusavio teisminių instancijų sprendimų pripažinimu ir, jei šio principo čia nebūtų, apie tarpusavio sprendimų pripažinimą kalbėti nebetektų.

Darydami išvadas galime tvirtinti, kad Europos Tarybos, Europos sąjungos šalyse sukurtų teisinių instrumentų, kurie buvo paminėti anksčiau, pagrindu šis principas praktiškai ekstradicijoje įgyvendinamas, nežiūrint kai kurių teorinių abejonių¹³⁴. Pasauliniu mastu šis principas taip pat įgyvendinamas Jungtinių Tautų sukurtos ekstradicijos mechanizmo (konvencijų,

sudarančių nusikaltimų, o tik po to pačioje veikoje nustatomi kito nusikaltimo požymiai, baudžiamasis persekiojimas ir bausmė galimi. Pagal A. Čepas. *Non bis in idem* taisyklė kaip ekstradicijos leistinumą sąlyga // Teisė. 2002. Nr. 44. P. 10.

¹³³ A. Čepas nurodo, kad tos pačios veikos prašomoje ir prašančioje valstybėje sukelti objektyvūs pokyčiai skiriasi. Jie priklauso ne tik nuo pačios veikos, bet ir nuo jos padarymo konteksto, objektyvios tikrovės, kuri kinta dėl veikos ir iš to daroma išvada, kad dažniausiai ne tik norminiai, bet ir faktiniai baudžiamosios atsakomybės už veiką, dėl kurios prašoma ekstradicijos, pagrindai skiriasi. Tačiau tai jau pernelyg gilūs teoriniai išvedžiojimai, kurie vargu ar praktiškai pateisintų šios taisyklės panaikinimą ekstradicijoje.

¹³⁴ Pvz., A. Čepas nurodo, kad skirtingose baudžiamosiose sistemose egzistuojant skirtingoms bausmių rūšims, toks bausmių įskaitymas ne visada gali būti įmanomas. Tačiau mes manytume, kad universalių taisyklių, tinkančių visiems ekstradicijos atvejams, sukūrimas neįmanomas ir todėl visada turi likti diskrecijos laukas teismams.

pavyzdinės ekstradicijos sutarties ir kt.) pagrindu. *Non bis in idem* principas yra fundamentalus teisės principas ir visi nacionaliniai teismai yra jo saistomi.

Šį principą ekstradicijoje būtų galima suformuluoti taip: kad ekstradicija gali būti nevykdoma dėl veikos,

- a) už kurią išduoti prašomas asmuo yra atlikęs prašomoje, trečioje valstybėje ar prašančioje valstybėje paskirtą bausmę, nebent prašančioji valstybė garantuotų, kad į šią atliktą bausmę bus atsižvelgta priimant nuosprendį, arba
- b) dėl kurios prašomas išduoti asmuo prašomoje, trečioje valstybėje ar prašančioje valstybėje buvo išteisintas, nebent prašančioji valstybė galėtų nurodyti naujas faktines aplinkybes, kuriomis remiantis pagal prašomos valstybės baudžiamojo proceso normas prašomoje valstybėje galimas baudžiamojo proceso atnaujinimas.

III DALIS. PRINCIPAS *AUT DEDERE AUT JUDICARE*¹³⁵

Jei nusikaltėlio nebaudžiamumas pripažįstamas kaip grėsmė, kurią kelia savo piliečių atsisakymo išduoti kitai valstybei taisyklė ekstradicijoje, tai iš baudžiamojo teisingumo pozicijų neturėtų būti skirtumo, kokios valstybės teritorijoje jis bus apkaltintas ir nuteistas, svarbu, kad nugalėtų teisingumas. Tokia buvo pradinė idėja prieš suformuluojant šią *aut dedere aut judicare* maksimą Hugo Grotius. Olandas Hugo Grotius 1625 m., pats būdamas politinis bėglys parašė Prancūzijoje savo garsųjį klasikinį teisės kūrinį - „*De Jure Belli ac Pacis*”, kuriame nemažai vietos skyrė ir klausimams, susijusiems su ekstradicija. Tikslumo dėlei reikia pažymėti, kad Grotius šį principą suformulavo kiek kitaip- *aut dedere aut punire*. Tačiau tai, žinoma, nereiškė, kad jis siūlė bausti be tyrimo ir teismo, nepripažinus kaltu.

Efektyviausia tarptautinio nusikalstamo kontrolės sistema būtų tokia, kuri turėtų tarptautinį baudžiamąjį kodeksą, baudžiamojo proceso kodeksą, tarptautinį teismą, tarptautines policijos pajėgas ir pagaliau tarptautinę penitenciarinę sistemą. Šiuo metu tokios sistemos dar nėra ir vargu ar greitai bus. Todėl tarptautinio nusikalstamumo kontrolė, su kai kuriomis išimtimis, gula ant nacionalinių teisinių sistemų pečių. Ekstradicija, kaip jau buvo minėta, čia pagrindinis įrankis. Aukščiau buvo nagrinėti ekstradicijos netenkinimo pagrindai. Atsisakymas išduoti dėl politinių ar susijusių su politiniais nusikaltimų, savo piliečių neišdavimo taisyklė ir kiti pagrindai automatiškai negali pateisinti nebaudžiamumo. Todėl likviduojant šią spragą ir neverčiant valstybės visada taikyti ekstradiciją principas *aut dedere aut judicare* turi būti vis dažniau taikomas.

3.1 Principo *aut dedere aut judicare* įtvirtinimas ekstradicijoje ir galimos jo modifikacijos

Daugumos valstybių nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose nėra nustatyta nei pareigos nei kartais galimybės pradėti pačioms asmens, kurį atsisakyta išduoti, baudžiamąjį persekiojimą. Ekstradicijos sutartys paprastai, kaip alternatyvos ekstradicijai, nesuponuoja pareigos valstybei imtis baudžiamojo persekiojimo, kai ekstradicija netenkinama. Lietuvos Respublikos BPK 68 str. nustato baudžiamojo persekiojimo pradžios ir perėmimo pagrindus,

¹³⁵ Išvertus iš lotynų kalbos tai reiškia: arba išduoti, arba teisti.

sąlygas ir tvarką. Jame nurodyta, kad tai nustato BPK ir Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Europos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo¹³⁶, Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą¹³⁷ bei kai kurios kitos konvencijos, taip pat trišalė sutartis tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos dėl teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose ir visos Lietuvos dvišalės sutartys dėl teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose numato galimybę užsienio valstybei prašyti, kad Lietuvos Respublika pradėtų arba perimtų užsienio valstybėje nusikalstamą veiką padariusio ir į Lietuvą sugrįžusio LR piliečio baudžiamąjį persekiojimą.

Minėta Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą 21 str. ir Europos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo numato galimybę prašyti pradėti ar perimti baudžiamąjį persekiojimą ne tik dėl valstybės piliečio. Lietuva ratifikuodama pastarąją Konvenciją nustatė jos taikymą tik Lietuvos Respublikos arba valstybės, kuriai pateikia prašymą pradėti arba perimti baudžiamąjį persekiojimą, piliečio atžvilgiu. Šiuo atveju jei kiltų kitos šalies piliečio baudžiamosios atsakomybės klausimas, netenkinant ekstradicijos, iškiltų problemų.

Studijuojant teisinę literatūrą, parašytą šiuo klausimu, pavyko rasti, kad pirmoji tarptautinė sutartis, įtvirtinanti šį principą, buvo 1929 metų Konvencija prieš pinigų padirbinėjimą¹³⁸. Šioje konvencijoje, priklausomai nuo asmens pilietybės, kuris yra prašomas išduoti iš kitos valstybės, yra numatyti du variantai. Valstybė, kuri atsisako išduoti savo pilietį turi traukti jį baudžiamojon atsakomybėn savo teritorijoje, tuo tarpu jei atsisakoma išduoti kitos valstybės pilietį, tada privalo traukti baudžiamojon atsakomybėn savo šalyje tą asmenį, tik jei vidaus baudžiamieji įstatymai pripažįsta kaip bendrą taisyklę asmenų baudžiamąjį persekiojimą už nusikaltimus, padarytus užsienyje.

Šiais laikais principas *aut dedere aut judicare* atsispindi Jungtinių Tautų konvencijose. Pirmiausia tai konvencijos dėl narkotinių medžiagų: 1961 m. Vieningoji narkotinių medžiagų konvencija¹³⁹, 1971 m. Psichotropinių medžiagų konvencija¹⁴⁰ ir 1988 m. Vienos konvencija dėl narkotinių medžiagų platinimo¹⁴¹.

Sakytume, dar stipresnis šio principo variantas yra inkorporuotas į keturias 1949 m. Ženevos konvencijas dėl karo aukų apsaugos¹⁴². Šių konvencijų straipsniuose reikalaujama, kad kiekviena sutarties pusė įsipareigoja ieškoti asmenų už veikas, kurios pažeidė Konvenciją, ir patraukti tokius asmenis baudžiamojon atsakomybėn nežiūrint jų pilietybės arba, sutinkamai su

¹³⁶ LR Seimo ratifikuota // Valstybės žinios, 1998, Nr. 10-238.

¹³⁷ LR Seimo ratifikuota // Valstybės žinios, 2002, Nr. 51-1933.

¹³⁸ Wise M. Edward/ ed. Bassiouni M. Cherif. International Criminal Law, Second Edition. New York: Transnational Publishers Inc., 1998. Vol. II. P.17.

¹³⁹ Single Convention on Narcotic Drugs, Mar. 30 // UNTS. 1961, 520, 151.

¹⁴⁰ Convention on Psychotropic Substances, Feb. 21, 1971 // UNTS. 1971, art.22., 175.

¹⁴¹ United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and psychotropic Substances, Dec. 19, 1988 // UNTS. 1988, 493.

¹⁴² United Nations Geneva Conventions, Aug. 12, 1949 // UNTS. 1949, 31, 85, 135,287.

jų vidiniais įstatymais, perduoti baudžiamajam persekiojimui kitai valstybei, perduodant ir įrodymus.

Šiek tiek kitoks šio principo išdėstymas matosi 1970 m. Hagos konvencijoje prieš neteisėtą orlaivių užgrobimą¹⁴³. Šios konvencijos 7 str. formuluotė reikalauja valstybę, kurioje asmuo randamas, jį išduoti į valstybę, kurioje registruotas orlaivis ir kuri turi jurisdikciją dėl šio nusikaltimo arba, jei atsisakoma išduoti, perduoti bylą baudžiamajam persekiojimui savo kompetentingai institucijai. Ši formuluotė taip pat yra ir 1971 m. Monrealio konvencijoje¹⁴⁴ dėl neteisėtų aktų prieš saugumą civilinėje aviacijoje, Niujorko 1973 m. Konvencijoje dėl tarptautiniu mastu ginamų asmenų¹⁴⁵, 1979 m. Įkaitų konvencijoje¹⁴⁶, 1980 m. Konvencijoje dėl branduolinių medžiagų fizinės apsaugos¹⁴⁷, 1984 m. Konvencijoje dėl kankinimų¹⁴⁸.

Trumpumo dėlei tik paminėsime, kad principo *aut dedere aut judicare* formuluočių esama ir daugelyje regioninių (Amerikos valstybių organizacijos, Britų sandraugos valstybių ir kt.) konvencijų. Atskirai pateiksime jau anksčiau minėtos 1997 m. Europos konvencijos dėl kovos su terorizmu 7 str. ištrauką, kurioje aiškiai išdėstytas aptariamasis principas: „Jei... šio asmens neišduoda, ji (šalis) be jokių išimčių ir nedelsdama perduoda bylą savo kompetentingoms įstaigoms. Šios įstaigos kvalifikuoja veiką sunkiu nusikaltimu, kaip tai numato tos valstybės įstatymai”.

Iš pirmo žvilgsnio paprastas principas sukelia kelis ir teorinius, ir praktinius klausimus. Pirmiausia, ar šis principas gali būti laikomas tarptautiniu teisiniu papročiu? Reikia pripažinti, kad jis dar nėra tapęs tokiu, nors tarptautinės teisės autoritetai, tokie kaip M. Cherif Bassiouni, E. Wise, pripažįsta jį esant tokiu¹⁴⁹. Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 str. 1b punkto formuluotė: „bendra praktika, kuri pripažinta teise” parodo, kaip tai visuotinai pripažinta, du tarptautinio papročio sudėtinius elementus:

1) „bendra praktika” reiškia tam tikrų faktų, elgesio (veiksmų ar neveikimo) ir pan. pasikartojimą, pastovumą;

2) tokios praktikos pripažinimas, „teisine norma“ reiškia, kad valstybės ne vien laikosi tam tikrų taisyklių, bet ir aiškiai išreiškia savo įsitikinimą (*opinio juris*), kad tokia taisyklė yra

¹⁴³ Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft, Dec. 16, 1970 // UNTS. 1970, 105.

¹⁴⁴ Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation, Sept. 23, 1971// UNTS. 1971,177.

¹⁴⁵ Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Internationally Protected Persons, Including Diplomatic Agents, Dec. 14, 1973 // UNTS. 1973,167.

¹⁴⁶ International Convention Against the Taking of Hostages, Dec. 17, 1979 // UN Doc. A/34/46 (1980).

¹⁴⁷ International Atomic Energy Agency Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, Mar. 1980 // IAEA Legal Series. 1982, No. 12 .

¹⁴⁸ Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Dec. 17, 1984 // 1984, UN Doc. A/39/51.

¹⁴⁹ Bassiouni M. Cherif/ ed. Bassiouni M. Cherif. International Criminal Law, Second Edition. New York: Transnational Publishers, Inc., 1998. Vol. II. P.212.

privaloma¹⁵⁰. Šiandieninė praktika, deja, dar negali pateikti nuoseklių įrodymų, kad yra bendra pareiga išduoti arba teisti dėl tarptautinių nusikaltimų. Tuo labiau, kad anksčiau šiame darbe buvo parodyta tai, kad nėra ir pačios ekstradicijos pareigos be sutarties. Daugiausia, ką galima pasakyti apie jį, kad jis gali būti tik tarptautinės teisės principu. Iki šiol tai buvo daugiau moralinė pareiga, kylanti iš tautų mandagumo viena kitos atžvilgiu ir taikymas buvo tik tai tais atvejais, kai šis principas buvo aiškiai suformuluotas daugiašalėse konvencijose ir kitose tarptautinėse sutartyse.

Nors žymūs teisės mokslininkai įrodinėja, kad principas *aut dedere aut judicare* turėtų būti pakeltas net iki *jus cogens*¹⁵¹ normos lygmens, tačiau tai, manytume, dar yra daugiau tikslas, kurio turėtų siekti tarptautinė bendruomenė.

Esantys doktrinoje tokie nesutarimai bei neaiškumai, manytume, daro įtaką tiek šio principo taikymo apimčiai tiek ir jo efektyvumui.

Nagrinėjant *aut dedere aut judicare* principą natūraliai kyla klausimas: ar abi šios alternatyvos yra visada vienodai svarbios? Jei abu šalies elgesio variantai būtų vienodi, tai ekstradicijos prašymą gavusi šalis būtų laisva kurį iš dviejų variantų pasirinkti. Iš kitos pusės galima argumentuoti, kad šio principo dvi alternatyvos nėra vienodos ir *dedere* yra pirminė, o *judicare* atsiranda tik tada, kai pagal prašomos išduoti šalies nacionalinius įstatymus yra pagrindas netenkinti ekstradicijos prašymo. Manytume, kad šalis *loci delicti commissi* (kurioje padarytas nusikaltimas) turi pirminę atsakomybę apkaltinti ir teisti asmenį, o tuo tarpu šalis, kurioje yra tuo metu nusikaltėlis, turi tik antrinę teisę. Galima čia surasti ir daugiau argumentų: nusikaltimo vietos šalis yra daugiau suinteresuota įvykdyti teisingumą, be to, žiūrint iš baudžiamojo proceso patogumo (įrodinėjimo) pusės *loci delicti commissi* yra geresnė vieta ikiteisminiam tyrimui ir teismo procesui. Prieglobsčio šalyje gali būti sudėtinga surinkti įrodymus, nors dabartinės tarptautinės konvencijos dėl teisinės pagalbos baudžiamosiose bylose numato daug galimybių. Pvz., bendrosios teisinės sistemos šalyse prisiekusiųjų teismui nagrinėjant sunkius kriminalinius nusikaltimus liudytojai turi būti išklaunami tiesiogiai. Sunkiai įsivaizduojama, kaip galima būtų teismo procese įvykdyti liudytojų kryžminę apklausą, kada jų parodymai gauti raštišku pavidalu iš kitos šalies. Nerealų, kad, pvz. Jungtinės karalystės teisėjas kartu su prisiekusiais vyks į kitą šalį dėl liudytojų apklausos. Civilinės teisės sistemos šalyje tai, manytume, įgyvendinti yra realiau. Lietuvoje, pvz., ikiteisminio tyrimo teisėjas kartu su prokuroru galėtų kitoje šalyje apklausti liudytojus ir jų parodymai Lietuvos teisme būtų priimami, nes LR BPK 184 str. numatyta, kad prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją

¹⁵⁰Vadapalas V. Tarptautinė teisė. P. 110.

¹⁵¹Bassiouni M. Cherif/ ed. Bassiouni. International Criminal Law. P. 28.

dėl liudytojo apklausos, manydamas, kad „liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu”.

Čia taip pat neturi būti užmirštama įrodymų surinkimo užsienyje kaina, o ji gali būti labai didelė: pareigūnų tarnybinės kelionės, liudytojų kelionės, ryšių kaina ir kt.

Paprastai praktikoje *judicare* galimybė ir pareiga būna susijusi su a) prašymo dėl ekstradicijos gavimu, b) atsisakymu tenkinti ekstradiciją ir c) prašusios šalies specifiniu reikalavimu, kad, atsisakomo išduoti asmens byla turi būti perduota ekstradicijos netenkinusios šalies kompetentingoms teisėsaugos institucijoms.

Panagrinėjus *aut dedere aut judicare* principą, kada tarp šalių nėra ekstradicijos sutarties, prieiname išvadą, kad tokiu atveju *judicare* tampa pirmine ir vienintele alternatyva, t. y. šalis turi pradėti bėglio baudžiamąjį persekiojimą savo teritorijoje. Lietuvos atveju pagal BK 9 str. ekstradicija galima tik esant tarptautinei sutarčiai. Taip pat LR BK 5 str. numato, kad LR piliečiai ir nuolat Lietuvoje gyvenantys asmenys už užsienyje padarytus nusikaltimus atsako pagal Lietuvos BK. Pagal LR BK 7 str. visi asmenys, nesvarbu kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta, atsako už padarytus nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu. Žodžiu, pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus įmanoma įgyvendinti šį principą dėl pačių sunkiausių tarptautinių nusikaltimų, kurie numatyti aukščiau minėtose konvencijose, tačiau ne dėl visų nusikaltimų.

Teisminėje praktikoje (byla *Swystun v United States of America* 1998 m.) yra pasiūlytas aplinkybių rinkinys, kurias reikia įvertinti prieš darant sprendimus dėl principo *aut dedere aut judicare*:

- kur buvo nusikaltimo padariniai;
- kurios šalies jurisdikcija turi didžiausią interesą tirti nusikaltimą ir teisti;
- kurios šalies policijos pajėgos atliko didžiausią darbą išaiškinant nusikaltimą;
- kuri šalis patyrė didžiausias tyrimo išlaidas;
- kurios šalies jurisdikcija yra pasiruošusi pradėti procesą;
- kur yra įrodymai;
- ar įrodymai mobilūs;
- kiek yra kaltinamųjų ir ar jie gali būti surinkti kartu vienoje vietoje teismui;
- kaltinamųjų tautybė ir jų gyvenama vieta;
- nuosprendžio griežtumas, kurio kaltinamieji gali tikėtis kiekvienoje šalyje¹⁵².

Iš aukščiau pateiktų tarptautinių konvencijų ryškėja keli požiūriai į šį šiame darbe aptariamą principą. Pirmas tai į nusikaltimą orientuotas požiūris. Jis plačiai tarptautinėse

¹⁵² Cit. pagal M. Plachta. Contemporary problems of Extradition... // ibid, P. 78.

konvencijoje, kurios skirtos tarptautiniams nusikaltimams, matomas. Konvencijoje pateikiamas sąrašas nusikaltimų, kurie tarptautinės bendruomenės yra pripažinti kaip ypač sunkūs ir sudaro grėsmę tarptautinei bendruomenei. Tai beveik visi nusikaltimai, kuriems jurisdikciją turi Tarptautinis baudžiamasis teismas ir kurie pateikti Romos statuto 5 str.¹⁵³. Tai, mūsų nuomone, būtų vienas naujausių pavyzdžių. Paprastai šiuose tarptautiniuose teisiniuose instrumentuose būna numatytos dvi galimybės: pirmiausia šios konvencijos arba suteikia ją pasirašiusiems šalims jurisdikciją nurodytų nusikaltimų atžvilgiu arba jas įpareigoja tokią jurisdikciją sukurti. Toks juridikcinis elementas turi užtikrinti šalies dalyvės galimybę įgyvendinti principą *aut dedere aut judicare*. Neturinti baudžiamajam persekiojimui jurisdikcijos šalis būtų priversta tenkinti kiekvieną ekstradicijos prašymą, o tai yra negalima pagal pačią ekstradicijos prigimtį, nes nėra absoliučios pareigos valstybei išduoti asmenį.

Kitą požiūrį būtų galima pavadinti į nusikaltėlių orientuotu požiūriu. Jo esmė būtų tokia, kad principas *aut dedere aut judicare* neturi apsiriboti vien sunkiausiais tarptautiniais kriminaliniais nusikaltimais, bet ir turi apimti visus nusikaltimus, kuriems gali būti taikoma ekstradicija. Šio požiūris taip įkūnytas daugiašalėse konvencijose ir dvišalėse sutartyse dėl ekstradicijos. Pvz., 1957 m. Europos konvencijoje dėl ekstradicijos 6 str. 2d.: „Jei prašomoji šalis nesutinka išduoti savo piliečio prašančiai valstybei, ji turi pateikti svarstyti bylą kompetentingoms institucijoms, kad reikiamu atveju būtų pradėti procesiniai veiksmai“. Tokia pat nuostata yra ir jau minėtoje Jungtinių Tautų pavyzdinėje ekstradicijos sutartyje.

Po teisės mokslininkų darbų šia tema aptarimo ir atitinkamų teisės aktų analizės pabandykime apibendrinti šiuo metu esamus pasiūlymus, siekiant įgyvendinti principą *aut dedere aut judicare*:

- pirmiausia, atsižvelgiant į pačios ekstradicijos apibrėžimą, kuris buvo aptartas šio darbo pradžioje, principas *aut dedere aut judicare* turėtų būti išplėtotas iki įsiteisėjusių teismo nuosprendžių vykdymo, kai nuteistasis pasislepia kitoje šalyje ir yra reikalaujama jo ekstradicijos. T. y., kai toks asmuo neišduodamas, alternatyviai valstybei turi atsirasti pareiga vykdyti savo pačios teritorijoje kitos valstybės teismo nuosprendį. Ir principas būtų *aut dedere aut poenam persequi*;

- šis principas turi būti taikomas ne nustatytam nusikaltimų sąrašui, o remtis pareiga pradėti ir vykdyti baudžiamąjį persekiojimą asmens, jei netenkinama ekstradicija, dėl kiekvieno nusikaltimo jei tik pagal konvencijų ar sutarčių dėl ekstradicijos reikalavimus galima pateikti prašymą dėl ekstradicijos;

¹⁵³ http://www.icc-cpi.int/library/officialjournal/Rome_Statute_120704-EN.pdf

- ekstradicijos netenkinimo pagrindų skaičius turi būti ribotas – tik tuomet prasminga ir realistiška tikėtis, kad prašoma išduoti valstybė pradės baudžiamąjį persekiojimą savo šalyje;
- pats šio principo loginis pagrindas turi pasikeisti, nes tradiciškai jis buvo išvedamas iš nusikaltimo sunkumo, o ne iš logiško sprendimo papildyti ekstradiciją alternatyva vykdyti teisingumą nusikaltėlio buvimo vietoje;
- priešingai nei dabar egzistuojanti sistema, kur prašomoje šalyje jurisdikcija ir *judicare* yra du atskiri elementai ir pirmasis elementas yra būtina prielaida antrajam, siūlomas naujas požiūris, kad jau pats principas *aut dedere aut judicare* sudaro pakankamą jurisdikcinę bazę prašomos šalies kompetentingoms įstaigoms pradėti baudžiamąjį asmens persekiojimą ar vykdyti nuosprendį¹⁵⁴. Pagal prasmę šis pasiūlymas būtų panašus į taip vadinamą netiesioginio teisingumo administravimo sistemą¹⁵⁵, kuri remiasi atstovavimo principu¹⁵⁶;
- į principo *aut derere aut judicare* veikimo mechnizmą turi būti įtrauktas ir *ne bis in idem* principas, nes tai yra loginė pasekmė, ir *dedere ir judicare*. Įjungti šią apsauginę taisyklę į šį kontekstą svarbu dėl žmogaus teisių apsaugos.

Baigiant apie *aut dedere aut judicare* reikėtų trumpai prisiminti ne taip senus įvykius susijusius su 1988 m. gruodžio 21 d. JAV Pan American kompanijos lėktuvo susprogdinimu virš Lockerbie miestelio Škotijoje¹⁵⁷. Po trejų metų tyrimo, kurį atliko Jungtinės Karalystės ir JAV pareigūnai, buvo surinkta pakankamai įrodymų ir JAV bei Didžioji Britanija pateikė ekstradicijos prašymą Libijai dėl įtariamų jos piliečių, nors tarp šalių nebuvo ekstradicijos sutarčių ir jos net neturėjo diplomatinių santykių. Tačiau šios šalys buvo 1971 m. Monrealio konvencijos narės. Pagal šios konvencijos 7 str. (*aut dedere aut judicare* principas) Libija turėjo teisę, jei netenkinamas ekstradicijos prašymas, pradėti įtariamųjų baudžiamąjį persekiojimą. Ji tą ir padarė. Tačiau JAV ir Didžiosios Britanijos tai netenkino ir buvo priimti politiniai sprendimai. Šalys reikalavo *aut dedere aut dedere*. Ši byla pasiekė Jungtinių Tautų Saugumo Tarybą ir Tarptautinį Teisingumo teismą. Libijai buvo įvestos tarptautinės ekonominės sankcijos.

Ši byla aklavietėje buvo beveik dešimt metų, kol abi konfliktuojančios pusės priėmė Škotijos Edinburgo teisės profesoriaus R. Black pasiūlytą teisinį mechanizmą šios problemos sprendimui.

¹⁵⁴ Šitokios nuostatos prisilaiko Lenkijos mokslininkas M. Plachta, savo nuomonę išdėstęs 2000 m. Tokijuje vykusio tarptautinio seminaro metu, kur šio darbo autorius turėjo garbės dalyvauti.

¹⁵⁵ Angl. Vicarious administration of Justice.

¹⁵⁶ Šio principo baziniai elementai buvo įteisinti 1972 m. Europos konvencijoje dėl baudžiamojo proceso perdavimo 2 ir 3 straipsniuose. Šią konvenciją yra taip pat 1997 m. ratifikavęs ir LR Seimas. Sud. Švedas. Europos Tarybos dokumentų rinkinys. P.98-99.

¹⁵⁷ Plačiau žiūr. M. Plachta. The Lockerbie Affair: When Extradition Fails Are the United Nations' Sanctions a Solution? (The Role of the Security Council in the Enforcing of the Rule *aut dedere aut judicare*) // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 57. P. 93.

Šio pasiūlymo esmė buvo ta, kad įtariamieji iš Libijos perduodami ne JAV ir Didžiajai Britanijai, bet trečiajai šaliai. Buvo pasiūlyta Olandija. Joje turi vykti teismo procesas pagal Škotijos baudžiamuosius įstatymus, teisia Škotijos teisėjai, kadangi nusikaltimas buvo padarytas Škotijos teritorijoje.

1999 m. balandžio 5 d. du Libijos piliečiai buvo atskraidinti į Olandiją ir pristatyti į buvusią anksčiau karinę bazę Camp Zeist. Iš pradžių juos priėmė Olandijos policija ir po kelių valandų formaliai perdavė Škotijos policijai. Škotijos policija saugojo bazės teritoriją, viso proceso metu bazės teritorija tapo Škotijos teritorija. Tai unikalus teismo procesas: vien paruošiamieji darbai kainavo apie 200 mln. dolerių, pats procesas - dar apie 10 milijonų.

Tačiau jo unikalumas ne kaina. Kyla keli klausimai mūsų nagrinėjamos problemos tematika. Pirmiausia ar pagal šį precedentą galima tvirtinti, kad *aut dedere aut judicare* gali būti modifikuotas į *aut dedere aut judicare- aut transferere*? Pirmiausia reikia panagrinėti kas sąlygojo tokią ilgą, brangią ir sudėtingą procedūrą kaip anksčiau minėtas procesas? Peršasi atsakymas, kad taip įvyko ne dėl teisinių instrumentų trūkumo. Nebuvo dvišalės ekstradicijos sutarties, bet buvo Monrealio konvencija, kuria Libija norėjo vadovautis ir praktiškai buvo pradėjusi veikti. Tačiau svarbiausia priežastis – pasitikėjimo tarp valstybių trūkumas. JAV ir Didžioji Britanija nenorėjo, kad teismo procesas vyktų Libijoje, nenorėjo perduoti jai visų trejų metų rinktų įrodymų, nesitikėjo, kad Libijoje bus iki galo įgyvendintas teisingumas. Libija iš savo pusės, matyt, abejojo, ar išdavus savo piliečius jiems bus užtikrintas teisingas ir nešališkas teismo procesas. Ne veltui JT Generalinis sekretorius Kofi Annan pavedė dviem teisės mokslininkams parengti raportą apie Škotijos baudžiamąją teisę. Savo raporte jie nurodė, kad pagal Škotijos teisinę sistemą teisiamiesiems bus teisingas teismas, jų teisės iki proceso, proceso metu ir po proceso bus ginamos pagal tarptautinius standartus.

Naujas dalykas šiame procese buvo ir tai, kad JT Saugumo Taryba įsijungė šiuo atveju dėl principo *aut dedere aut judicare* įgyvendinimo. Saugumo Tarybos įsikišimas (dvi jos rezolucijos, viena įvedanti sankcijas Libijai) į ekstradicijos reikalus gali būti pateisinamas tik situacija, kai išskyla grėsmė tarptautinei taikai ir saugumui pagal Jungtinių Tautų įstatus. Pastebėtina, kad ir Lietuvos Respublikos BPK 71 str. numato asmens iš Lietuvos ekstradiciją pagal Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo Tarybos rezoluciją.

Darant išvadą reikia pripažinti, kad šiandien, kai akivaizdus tarptautinio terorizmo pavojus ir išskyla grėsmė tarptautiniam saugumui ir taikai, kai nepasitikėjimo tarp valstybių yra pakankami, principas *aut dedere aut judicare* galėtų būti modifikuotas į *aut dedere aut judicare- aut transferere*. Tokiu atveju prašomos šalies diskrecijos laukas padidėja, atsiranda trečia

alternatyva: nei vykdyti ekstradiciją, nei vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir teisti, bet perduoti prašomą asmenį į trečią šalį.

3.2 Ekstradicijos vystymosi tendencijos

Nors ekstradicijos institutas yra viena iš seniausių tarptautinio baudžiamąjo teisinio bendradarbiavimo formų, kuri pripažįstama visose teisės sistemose, tačiau daugelis teisės mokslininkų ir labiausiai praktikai mano, kad tai labai lėtas procesas. Daug laiko praeina kol susižinoma tarp dviejų valstybių kompetentingų teisėsaugos institucijų, reikia laiko paruošti ir išversti į kitą kalbą užklausimus, dokumentų perdavimui naudojami diplomatiniai kanalai. Daug laiko taip pat praeina, kol prašomos šalies kompetentinga teisminė instancija išspręs vienaip ar kitaip ekstradicijos klausimą. Kai kuriose šalyse šio klausimo sprendimas susideda iš teismo ir administracinio-politinio etapo, kur reikia dar daugiau laiko. Dešimt metų laukimo nusikaltimų aukoms ir kitiems proceso dalyviams yra per ilgas laiko tarpas, kaip kad buvo anksčiau minėtoje Lockerbie byloje.

Todėl visada buvo bandoma ekstradiciją padaryti efektyvesnę trumpinant jos procedūrų trukmę, nors reikia pažymėti, kad čia kartais per spartumą gali kilti grėsmė žmogaus teisėms. Giliau panagrinėjus, ekstradicijos procedūrų tobulinimas yra ne kas kita, kaip tolesnis principo *aut dedere aut judicare* įtvirtinimas.

Tarp Europos Sąjungos valstybių buvo pasirašytos dar dvi konvencijos, papildančios jau šiame darbe daug kartų minėtą 1957 m. Europos konvenciją dėl ekstradicijos. Viena iš jų - 1995 balandžio 10 d. dėl supaprastintos ekstradicijos procedūros tarp Europos Sąjungos šalių narių¹⁵⁸. Tai buvo pozityvus ekstradicijos Europos Sąjungoje vystymosi etapas, nors ši Konvencija nebuvo ratifikuota visose šalyse narėse.

Prieš ruošiant Supaprastintos ekstradicijos procedūros konvenciją Europoje 1992 m. buvo atlikta studija, kurios rezultatai parodė, kad beveik 700 ekstradicijos atvejų 30 procentų asmenų patys savo valia sutiko būti išduoti pagal ekstradicijos prašymus. Nežiūrint į tokius faktus ekstradicijos procedūros vidutiniškai tęsėsi iki 8 mėnesių¹⁵⁹. Tokia situacija nesuderinama su žmogaus teisių apsauga, kada asmuo prašomoje šalyje areštuotas vien tik dėl gresiančios ekstradicijos, ir jei jis sutinka būti išduotas, tai reikia padaryti kaip galima greičiau, kad prašančioje šalyje galėtų apskusti savo sulaikymą. Pagaliau siekiama, kad baudžiamasis

¹⁵⁸ Official Journal of the European Communities. 1995, No C 78/1.

¹⁵⁹ Explanatory Report // Official Journal of the European Communities. 1996, No. C 37/4.

procesas vyktų kuo greičiau. Jeigu asmuo ginčija patį išdavimą į kitą šalį, tai uždelsimas yra pateisinamas, nes asmeniui turi būti užtikrinta teisė į teisingą (*fair* ang.) baudžiamąjį procesą, o ekstradicijos procedūros yra baudžiamojo proceso dalis. Tačiau jei asmuo sutinka būti išduotas, tai delsimas jau niekaip nepateisinamas. Supaprastinto išdavimo esmė yra, kad teisėjas nenagrinėja asmens išdavimo pagrindų bei sąlygų. Aiškinamasi tik, ar asmuo rašytinį sutikimą davė savo noru ir žino tokio žingsnio teisinės pasekmes.

Lietuvos Respublikos BPK 75 str. numato supaprastintą asmenų išdavimo iš Lietuvos Respublikos tvarką. Ši tvarka taikoma tik LR tarptautinėje sutartyje numatytais atvejais. Šiuo metu supaprastintą tvarką numato tik LR vyriausybės ir JAV vyriausybės ekstradicijos sutarties 17 str. Šiuo atveju nelabai aišku, kodėl dar reikalingas ir LR Generalinės prokuratūros pritarimas. Pagrindinis momentas čia yra paties asmens sutikimas, o ar jis sutiko savo noru, privalo patikrinti Vilniaus apygardos teismo teisėjas. Patį rašytinį sutikimą pagal BPK, išėitų, turi paimti Generalinės prokuratūros prokuroras ir, mūsų manymu, po to jis, kaip numatyta BPK 75 str., turėtų kreiptis su pareiškimu į Vilniaus apygardos teismą be jokio papildomo pritarimo ar nepritarimo.

Supaprastinta ekstradicijos procedūra nėra vien Europos Sąjungos šalių išradimas. Ši praktika jau priimta ir kituose pasaulio regionuose. Pvz., JAV, Tailande. Ši ekstradicijos variantą palaiko ir Jungtinių Tautų organizacija siūlydama savo pavyzdinę sutartį dėl ekstradicijos¹⁶⁰.

Kai kuriais atvejais ekstradicijos spartumą mažina ir bendrosios teisės tradicijos šalių reikalaujami pateikti kartu su ekstradicijos prašymu *prima facie* įrodymai¹⁶¹. Daugelyje šių šalių *prima facie* interpretuojamas pakankamai plačiai, apimant įrodymų pakankamumą ir leistinumą. Tokie reikalavimai sukelia civilinės teisės tradicijos šalių nuostabą ir nesupratimą, kadangi ekstradicijos procese (taip pat ir pagal LR BPK) nesprenžiami išduotino asmens kaltumo klausimai. Klausimas, kurį sprendžia teisėjas civilinės teisės sistemos šalyse, yra toks: ar gali būti išduotas asmuo užsienio valstybei ar ne? Tokių įrodymų paprastai reikalauja Jungtinės Karalystės ir Kanados teismai. Tų įrodymų turi būti pateikta tiek, kad būtų galima pradėti taip vadinamą *prima facie* bylą.

Dabar bendrosios teisės šalių pozicija keičiasi į lankstesnės pozicijos šiuo klausimu pusę. Jungtinė Karalystė pakeitė savo įstatymus ir eliminavo *prima facie* reikalavimus pirmiausia ekstradicijos dalykuose su Europos šalimis¹⁶².

¹⁶⁰ General Assembly's Resolution 45/116 of 14 December 1990.

¹⁶¹ Tai lotyniškas posakis reiškiantis, „iš pirmo žvilgsnio“. Tai patikimi įrodymai, duodantys neabejotiną pagrindą tikėti.

¹⁶² J. E. Harris. International Cooperation in Fighting Transnational Organized Crime: Special Emphasis on Mutual Legal Assistance and Extradition // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No 57, P. 142.

JAV nors ir bendrosios teisės šalis, tačiau niekada nesilaikė griežtos pozicijos dėl *prima facie* reikalavimų. JAV jurisprudencija reikalauja taip vadinamo *probable cause* (angl.) arba tiek įrodymų kiek paprastai užtenka gauti teisme sankciją kratai¹⁶³. Šiuo atveju matome, kad visiškai nuo įrodymų pateikimo neatsisakoma, net JAV, ir tai svarbu žinoti LR teisėsaugos pareigūnams užsiimantiems ekstradicijos klausimais.

2002 m. birželio 13 d. buvo priimtas Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių tvarkos. Ryšium su Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pradžia ir siekiant užtikrinti minėto Tarybos pagrindų sprendimo įgyvendinimą, nuo 2004 m. gegužės 1 d. LR Seimas pakeitė ir papildė LR BK ir BPK¹⁶⁴.

Nors asmenų perdavimas pagal Europos arešto orderį nevedinamas ekstradicija, tačiau tai, galima sakyti, naujausias ekstradicijos vystymosi raidos etapas. Pagrindinis Europos arešto orderio sistemos skiriamasis bruožas yra tas, kad Europos Sąjungos valstybės narės teisminės instancijos priimtas sprendimas dėl sprendime nurodyto asmens suėmimo ir perdavimo pripažįstamas kitoje valstybėje Europos Sąjungos narėje. Tai naujas dalykas pasaulinėje asmenų dėl baudžiamojo persekiojimo ar nuosprendžio vykdymo perdavimo tarp valstybių praktikoje. Ekstradicijos mechanizmas savo esme yra teisminis, tarpvyriausybiniis. Asmenų perdavime pagal Europos arešto orderį to nebelineka, procedūra grynai teisminė. Pagal pradinį sumanymą tuo ir turi būti pasiekiamas perdavimo procedūros spartumas. Procedūroje yra taip pat numatytas dar spartesnis perdavimas, jei asmuo sutinka būti perduodamas. Šiuo atveju sprendimas jį perduoti turi būti priimtas ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo rašytinio sutikimo dienos. Kitais atvejais sprendimas turi būti priimtas ne vėliau kaip per šešiasdešimt dienų nuo asmens suėmimo dienos ir tik išimtiniais atvejais terminas gali būti pratęstas dar trisdešimt dienų, informuojant Europos arešto orderį išdavusią valstybę¹⁶⁵. Reikia pažymėti, kad Europos arešto orderio mechanizmas jau veikia Lietuvai bendradarbiaujant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis. Pvz., LR Generalinė prokuratūra ieškojo kelis metus pasislėpusio nuo ikiteisminio tyrimo pil. D. Blinkevičiaus. Šis asmuo įtariamasis padaręs labai sunkius nusikaltimus Panevėžyje ir Panevėžio rajone „tulpinių“ gaujos siautėjimo metais. Šių metų rugpjūčio 18 d. jis buvo susektas ir areštuotas pagal Europos arešto orderį Ispanijoje Adros mieste. Jau rugsėjo mėn. 15 dieną Ispanijos teismo *Audiencia nacional* teisėjas priėmė sprendimą perduoti D. Blinkevičių Lietuvos teisėsaugai. Š. m. rugsėjo 17 d. D. Blinkevičius iš Madrido per Amsterdamą buvo parskraidintas į Lietuvą. Išdavimo procesas užtruko mažiau nei vieną mėnesį ir tai yra daug trumpesnis laiko tarpas nei užimdavo ekstradicijos procedūra.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ Valstybės žinios, 2004, Nr. 72-2492, Nr. 72-2493.

¹⁶⁵ Tokie terminai yra įtvirtinti ir LR BPK 71¹ str.

Minėtas anksčiau Tarybos pagrindų sprendimas Europos Sąjungos valstybių santykiuose pakeičia daugelį konvencijų ar jų nuostatas, susijusias su ekstradicija: 1957 m. Europos ekstradicijos konvenciją ir abu jos papildomus protokolus, šiame darbe taip pat jau nagrinėtos 1977 m. Europos konvencijos dėl kovos su terorizmu nuostatas, susijusias su ekstradicija. Taip pat Europos Sąjungos rėmuose priimtas konvencijas: 1995 m. Konvenciją dėl supaprastintos ekstradicijos tvarkos tarp ES valstybių narių, 1996 m. Konvenciją dėl ekstradicijos tarp ES valstybių narių, 1990 m. Konvencijos, įgyvendinančios Šengeno susitarimą dėl laipsniško sienų panaikinimo taikymo III antraštinės dalies nuostatas, susijusias su ekstradicija bei 1989 m. Europos Bendrijų 12 valstybių narių susitarimą dėl ekstradicijos prašymų perdavimo būdų supaprastinimo ir modernizavimo.

Reikia pažymėti, kad asmenų perdavime pagal Europos arešto orderį nėra pagrindo atsisakyti tenkinti tokį prašymą dėl prašomo perduoti asmens pilietybės¹⁶⁶. Efektyvėjant ir greitėjant asmenų perdavimui pagal Europos arešto orderį visa procedūra atitinka fundamentalių žmogaus teisių apsaugos reikalavimus pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją.

Nuo 2002 m. liepos 1 d. įsigaliojo Romos statutas, pagal kurį pradeda veikti Tarptautinis baudžiamasis teismas. Nuos šios datos visi asmenys padarę nusikaltimus pagal Romos statuto 5 str. pateiktą nusikaltimų sąrašą patenka į šio pirmą kartą istorijoje pagal tarptautinę sutartį sukurto pastovaus¹⁶⁷ tarptautinio teismo jurisdikciją. Asmens perdavimas Tarptautiniam baudžiamajam teismui skiriasi nuo ekstradicijos tik tuo, kad asmuo išduodamas ne valstybei, o tarptautinei teisminei institucijai. LR BPK tie patys 71, 72, 73, 76 str. nustato asmens perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui tvarką kaip ir perdavimą kitai valstybei pagal ekstradicijos prašymą. Žinoma neišdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui pagrindų bus mažiau. Išduoti reikės ir savo piliečius, jei jie pateks į šio teismo jurisdikciją, nebeteks prasmės ir neišdavimas dėl politinių nusikaltimų. Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimas, be abejo, didelis tarptautinės bendruomenės žingsnis pirmyn, užtikrinant *aut dedere aut judicare* principo įgyvendinimą.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos BK 9¹ str. yra išdėstyti atsisakymo perduoti pagal Europos arešto orderį pagrindai.

¹⁶⁷ Istorijoje yra buvę ir šiomis dienomis veikia sukurti tarptautiniai laikini teismai (*ad hoc*) teisti asmenis už tarptautinius nusikaltimus. Niurnbergo ir Tokijo tarptautiniai tribunolai nuteisė Antrojo pasaulinio karo nusikaltėlius. Dabar veikia tarptautiniams nusikaltėliams Ruandoje ir buvusioje Jugoslavijoje teisti tarptautiniai teismai. Paparastai atlikę savo užduotį tokie teismai baigia savo veiklą.

PABAIGA

Pirmoje darbo dalyje „Žmogaus teisės ekstradicijos kontekste“ išnagrinėti pagrindiniai tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos aktai ir išskirtos iš įvairių žmogaus teisių tos, kurias yra tikimybė pažeisti ekstradicijos procese. Tarptautinės teisės doktrinoje žinomos „trijų kartų žmogaus teisės“. Šiame darbe nagrinėtos teisės priskirtinos prie „pirmos kartos“ arba individualių teisių. Šioje darbo dalyje pasistengta atskleisti ir sudėtingą, sakykime, teisinio balansavimo problemą tarp prigimtinių žmogaus teisių užtikrinimo ekstradicijoje iš vienos pusės ir tarptautinio baudžiamojo teisinio bendradarbiavimo būtinybės iš kitos.

Analizuojant regionines žmogaus teisių apsaugos sistemas, apsisota daugiau ties Europos sistema, t. y. nagrinėta ir analizuota daugiau Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kitus regionus (Amerikos, Afrikos) dėl ribotos darbo apimties apeinant, bet, mūsų nuomone, nepadarant žalos nagrinėjamos temos analizės gyliui.

Lyginamoji analizė neapsiribojo viena teisine sistema ir tai, manome, buvo metodologiškai tikslinga, nes ekstradicijos santykiai kartais vyksta tarp valstybių iš skirtingų teisinių sistemų.

Žmogaus teisių kontekste analizuotas ir mirties bausmės egzistavimas, kadangi viena iš pagrindinių prigimtinių žmogaus teisių yra teisė į gyvybę.

Pirmosios dalies tikslas buvo, taip pat, analizuojant tarptautines žmogaus teisių apsaugos konvencijas, pažiūrėti ar mūsų šalies šiuo metu galiojantys baudžiamieji įstatymai pakankamai užtikrina žmogaus teises ekstradicijos procese.

Nagrinėjant žmogaus teisę į teisingą teismo procesą, taip pat buvo analizuojama ši samprata iš civilinės teisės ir bendrosios teisės sistemų šalių pozicijų.

Šio darbo antroji dalis skirta atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindų analizei. Skyriaus pradžioje pabandyta, remiantis ir kitais autoriais, suklasifikuoti šiuos pagrindus. Šių pagrindų susidaro nemažas sąrašas ir svarbiausia, kad jis nebaigtinis. Gilesnei analizei pasirinkti trys pagrindai: savo piliečių neišdavimas, neišdavimas dėl politinių nusikaltimų ir *ne bis in idem* principas. Pasirinkimas būtent šių trijų susijęs su jų egzistavimo svarba šiandien. Už politinių nusikaltimų priedangos gali pasislėpti asmenys, įvykdę terorizmo aktus, ir todėl visai pasaulinei bendruomenei svarbu čia surasti bendrus atskaitos, įvertinimo taškus. Šioje darbo dalyje argumentuotai abejojama savo piliečių neišdavimo taisyklė.

Antroje darbo dalyje taip pat nemažai kalbama apie žmogaus teisių apsaugą ekstradicijoje, kadangi ir atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindai, ir iš dalies principas *aut dedere aut judicare* siejasi su žmogaus teisėmis ekstradicijos procesuose. Pvz., vienas iš

ekstradicijos netenkinimo pagrindų yra mirties bausmės egzistavimas ekstradicijos prašančioje šalyje, tačiau teisę į gyvybę taip pat gina ir pagrindiniai tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos teisės aktai.

Trečia darbo dalis skirta principo *aut dedere aut judicare* analizei, jo įtvirtinimo teisės aktuose paieškai. Norima parodyti, kad siekiant užtikrinti bausmės už nusikaltimą neišvengiamumą, atsisakius ekstradicijos, reikia pradėti baudžiamąjį persekiojimą, prašomoje šalyje, žinoma, kada šalis turi materialinę jurisdikciją tų konkrečių nusikaltimų atžvilgiu. Nesant tokios reikia tobulinti baudžiamuosius įstatymus.

Remiantis darbo teiginias galima padaryti išvadas ir teikti pasiūlymus:

1. Nors Europos Sąjungoje įsigaliojo asmenų, įtariamų padarius nusikaltimus, ir nuteistųjų asmenų, pasislėpusių nuo bausmės vykdymo, perdavimas pagal Europos arešto orderio procedūras, tačiau ekstradicijos instituto reikšmė nesumažėjo, kadangi Europos Sąjunga - tik vienas pasaulio regionas, ir Lietuvai vis dažniau tenka bendradarbiauti su kitomis pasaulio valstybėmis baudžiamosios teisės srityje.

2. Lietuvos Respublikoje būtų reikalingas įstatymas, smulkiai reglamentuojantis procesą dėl visų ekstradicijos rūšių, laikino asmenų perdavimo, perdavimo pagal Europos arešto orderį, perdavimo Tarptautiniam baudžiamajam teismui. Šios procedūros panašios, ir tokio vieno nacionalinio, suderinto su LR tarptautiniais įsipareigojimais, įstatymo turėjimas būtų prasmingas ir naudingas. Kol tokio įstatymo nėra, teisės normos, liečiančios aukščiau paminėtus dalykus, dabar randamos LR BK, LR BPK ir kituose poįstatyminiuose teisės aktuose.

3. Ekstradicija, kada prašančioje ekstradicijos šalyje asmeniui gresia žeminanti žmogiškąjį orumą, žiauri ir nežmoniška bausmė, negali būti vykdoma. Mirties bausmė yra viena iš tokių bausmių. Vienintelė galimybė- kada prašančioji valstybė pateikia garantijas, kad tokia bausmė nebus vykdoma.

4. Nors ekstradicijos procesas nėra pilna žodžio prasme baudžiamasis procesas, t. y. jo metu nėra sprendžiamas asmens kaltės klausimas, tačiau jo metu naudojama procesinė prievarta, todėl visos procesinės teisės ir žmogaus teisių apsauga jam turi būti užtikrinta ekstradicijos proceso metu.

5. Remiantis šiame darbe atlikta Lietuvos Respublikos BPK teisės normų analize, daroma išvada, kad BPK teisės normos pilnai įteisina ekstradicijos procese žmogaus teisių apsaugą tiek pagal regioninius Europos, tiek ir pagal tarptautinius žmogaus teisių apsaugos teisės aktus.

6. Ekstradicijos reglamentavime turi būti atsisakyta savo piliečių neišdavimo taisyklės. Piliečių, kaip ir kitų asmenų, teisių apsauga ekstradicijoje yra užtikrinama kitais teisiniais mechanizmais. Vien formalus pilietybės faktas neturėtų būti kliūtis ekstradicijai.

7. Europos tarybos šalys narės turėtų eiti prie ekstradicijos dėl politinių nusikaltimų nevykdymo taisyklės atsisakymo. Bėglio, persekiojamo už politinius nusikaltimus, teisės gali būti apgintos remiantis Žmogaus teisių konvencija. Santykiuose su kitomis pasaulio valstybėmis galima naudoti šiame darbe minimą šveicarišką politinio nusikaltimo įvertinimo testą, jį dar papildant teisiniais, procesiniais išduodamo asmens apsaugos mechanizmais prieš jo politinį persekiojimą prašančioje šalyje. Realiai gresiant išduodamam asmeniui būti persekiojamam dėl politinių, rasinių, religinių įsitikinimų ar šališkam, neteisingam teismo procesui, būtina elgtis pagal principą *aut dedere aut judicare*, t. y. organizuoti baudžiamąjį persekiojimą prieglobsčio šalyje.

8. Ekstradicijoje turi būti laikomasi *ne bis in idem* principo. Vienintelė išimtis galėtų būti, kai prašančioji valstybė nurodo aplinkybes, kurios yra pakankamos baudžiamajam procesui atnaujinti.

9. Siekiant užtikrinti bausmės už nusikaltimą neišvengiamumą ekstradicijos santykiuose tarp valstybių vis labiau turi būti vadovujamasi principu *aut dedere aut judicare*. Derybose dėl naujai sudaromų dvišalių ekstradicijos sutarčių ir konvencijų turi būti siekiama įtraukti į jas šį principą. Atskirais sudėtingais tiek teisine, tiek politine prasme atvejais už sunkiausius nusikaltimus galima šio principo modifikacija *aut dedere aut transferere*.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Įstatymai ir tarptautinės sutartys

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr.33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741. Taip pat papildymai: Valstybės žinios. 2004, Nr. 72-2492.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341 ir 2002, Nr. 46.
4. Lietuvos Respublikos sutartys dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose. Vilnius, 1995.
5. Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos valstijų sutartis dėl ekstradicijos // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-548; 15-559.
6. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos sutartis dėl ekstradicijos // Valstybės žinios. 2002, Nr. 115-5130; 115-5134.
7. Europos konvencija dėl ekstradicijos. LR Seimo 1995 m. balandžio 4 d. Nutarimo Nr. I-839 1 priedėlis // Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-819.
8. Europos konvencijos dėl ekstradicijos papildomas protokolai. LR Seimo 1995 m. nutarimo Nr. I-839 2 priedėlis // Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-819.
9. Europos konvencijos dėl ekstradicijos antrasis papildomas protokolai. LR Seimo 1995 m. balandžio 4 d. nutarimo Nr. I-839 3 priedėlis // Valstybės žinios. 1995, Nr. 34-819.
10. Europos konvencija dėl kovos su terorizmu. LR Seimo 1997 m. sausio 14 d. įstatymo Nr. VIII-70 priedėlis // Valstybės žinios. 1997, Nr. 7-116, Nr. 17.
11. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
12. Europos konvencija dėl baudžiamojo proceso perdavimo // Valstybės žinios. 1997, Nr. 10-238.
13. Europos 1999 m. baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-851; 23-853.
14. Explanatory Report on European Convention on Extradition. Strasbourg, 1985.
15. Explanatory Report on Second Additional Protocol to the European Convention on Extradition. Strasbourg, 1978.
16. Convention for the Suppression of the Unlawful seizure of Aircraft, Dec. 16, 1970 // UNTS. 1970, 105.

17. Convention for the Suppression of the Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation, Sept. 23, 1971 // UNTS. 1971, 177.
18. Convention Against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Dec. 17, 1984 // UN Doc. 1984, A/39/51.
19. International Convention Against the Taking of Hostages, Dec. 17, 1979 // UN Doc. 1980, A/34/46.
20. International Atomic Energy Convention on the Physical Protection of Nuclear Material, Mar. 1980 // IAEA Legal Series. 1982, No. 12.
21. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su organizuotu nusikalstamumu // Valstybės žinios. 2002, Nr. 51-1933.
22. Jungtinių Tautų 1988 m. konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių ir psichotropinių medžiagų apyvarta // Valstybės žinios. 1998, Nr. 38-996; 38-1004.
23. Jungtinių Tautų 1973 m. konvencija dėl nusikaltimų, padarytų tarptautiniu mastu saugomiems asmenims, įskaitant diplomatus, prevencijos ir baudimo už juos // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4252; 97-4257.
24. Model Treaty on Extradition. United Nations Assembly Resolution 45/116 of 14 Dec. 1990.
25. Oficial Journal of the European Communities. 1996, No. C 313/12.
26. Oficial Journal of the European Communities. 1995, No. C 78/1.
27. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 77-3288.
28. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvinis protokolas // Valstybės žinios. 1992, Nr. 77-3289.
29. Treaty on Extradition between Japan and United States of America, Treaty No. 3 of 1980.
30. United Nations Geneva Conventions, Aug. 12, 1949 // UNTS. 1949, 31,85, 135, 287.

II. Vadovėliai, monografijos

31. Armalytė O. Pažūsis L. Anglų-lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius: Alma littera, 1998.
32. Berger V. Europos žmogaus teisių jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
33. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2003. T1, T2.
34. Gilbert G. Aspects of Extradition Law. Dodrecht/ Boston/ London: Martinus Nijhoff Publishers, 1991.
35. Shearer J. A. Extradition in International Law. Manchester University Press. 1971.

36. Švedas G. sud. Europos Tarybos dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
37. Wijngaert Chr. The Political Offence Exception to Extradition the Delicate Problem of Balancing the Rights of the Individual and the International Public Order. Boston/London: Kluwer, 1980.
38. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 1998.

III. Straipsniai

39. Čepas A. *Non bis in idem* taisyklė kaip ekstradicijos leistinumą sąlyga // Teisė. 2002, Nr. 44.
40. Čepas A. Ekstradicijos teorinės ir praktinės problemos: daktaro dis. sant.: soc. mokslai: teisė (01 S) VU. Vilnius., 2002.
41. Harris J. E. International Cooperation in Fighting Transnational Organized Crime: Special Emphasis on Mutual Legal Assistance and Extradition // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No. 57. P. 133-148.
42. Nevera A. ekstradicija Lietuvos ir užsienio teisėje // Jurisprudencija. 1999, Nr. 14 (6).
43. Nilson H. Merits of Multilateral Treaties on Extradition and Mutual Legal Assistance in Criminal Matters; Theory and Practice // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No. 57. P. 35-49.
44. Piesliakas V. Dvigubos atsakomybės problema Lietuvos teisėje // Jurisprudencija. 2002, Nr. 23 (15).
45. Plachta M. (Non-) Extradition of Nationals: A Neverending Story // Emory International Law Review. 1999, Vol. 13, No. 1.
46. Plachta M. The Lockerbie Affair: When Extradition Fails Are the United Nations' Sanctions a Solution? // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No. 57. P. 93-107.
47. Plachta M. Contemporary Problems of Extradition // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No. 57. P. 65-86.
48. Tiyyapan S. Extradition and Mutual Legal Assistance in Thailand // Resource Material, UNAFEI, Tokyo. 2001, No. 57. P. 109-132.
49. Wijngaert Chr. Applying the European convention on Human Rights to Extradition: Opening Pandora's Box? // International and Comparative Law. 1990, No. 39.

SANTRAUKA

Baigiamasis darbas skirtas ekstradicijos problemoms: žmogaus teisėms ekstradicijos procese, atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindams ir principo *aut dedere aut judicare* įtvirtinimui ekstradicijoje.

Įvadinėje dalyje po trumpo ekstradicijos sampratos aptarimo, įrodinėjamas pasirinktos temos aktualumas susiejant su Lietuvos realijomis: pateikiami statistiniai duomenys apie išduotų LR piliečių skaičius, parodoma kiek kainuoja Lietuvos biudžetui mūsų piliečių ekstradijavimas į Lietuvą. Pabrėžiama, kad nors eilė Lietuvos mokslininkų-teisėninkų yra savo darbuose skyrę dėmesio ekstradicijai, bet apie atskirus ekstradicijos klausimus tokius kaip žmogaus teisių apsauga ekstradicijos procesuose, gilesnė ekstradicijos netenkinimo pagrindų analizė, darbų trūksta.

Pagrindinis šio darbo tikslas buvo remiantis kitų autorių darbais, tarptautinių konvencijų, tarptautinių sutarčių, LR baudžiamųjų įstatymų teisės normų analize, Europos žmogaus teisių teismo praktika, nustatyti kurioms žmogaus teisėms iškyla grėsmė būti pažeistomis ar nepagrįstai ribojamomis ekstradicijoje. Išskiriamos absoliučios žmogaus teisės, kurių bet koks ribojimas negalimas. Nagrinėjant ekstradicijos netenkinimo pagrindus siekta atskleisti jų esmę, atsiradimo priežastis ir nustatyti jų skaičiaus sumažinimo galimybes. Darbe taip pat siekta surasti ir atskleisti ekstradicijos efektyvumo didinimo ir jos tolimesnio vystymosi tendencijas.

Pirmame darbo skyriuje akcentuojama, kad įvykdžius ekstradiciją, t. y. ekstradicijos prašiusioje valstybėje gali būti pažeistos žmogaus teisės. Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad ekstradicija gali lemti asmenį išduodančios valstybės atsakomybę, tik jei ji, išduodama asmenį, aktualizuoja grėsmę žmogaus teisėms, nevykdo savo įsipareigojimų teikti apsaugą išduodamo žmogaus teisėms. Darbe teigiama, kad konkretaus žmogaus t. y. bėglio teisės turi būti ginamos atsižvelgiant į kitų žmonių (visuomenės), nusikaltimų aukų teises. Šiems teiginiams pagrįsti atlikta lyginamoji –sisteminė atitinkamų teisės aktų, skirtų žmogaus teisių apsaugą, analizė.

Pastebint ir pripažįstant šiuolaikinę tendenciją ekstradijuojamą asmenį laikyti daugiau ekstradicijos subjektu, o ne vien objektu, vengiama darbe visų žmogaus teisių apsaugos suabsoliutinimo, t. y. įrodinėjama balanso, tarp žmogaus teisių ribojimo ir tarptautinio baudžiamojo bendradarbiavimo interesų (tarptautinės bendruomenės interesų) būtinybė. Tai

svarbu šiandien, kai tarptautinio terorizmo grėsmė keičia žmonių nusistatymą jų teisių ribojimo atžvilgiu.

Darbe žmogaus teisių apsaugos klausimai aptariami iš bendrosios teisės ir civilinės teisės sistemų pozicijų. Tarptautinių žmogaus teisių apsaugos instrumentų nagrinėjimas darbe nėra savitikslis. Ieškoma tarptautinių žmogaus teisių apsaugos normų įtvirtinimo, veikimo Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose ir konstatuojama, kad šie apsaugos mechanizmai yra pakankami.

Antras baigiamojo darbo skyrius skirtas ekstradicijos netenkinimo pagrindų analizei. Tradicinės ekstradicijos leistinumą sąlygos iš praeitų amžių susiformavo tarptautinėje teisinėje praktikoje, siekiant užtikrinti pirmiausia prašomos valstybės suvereniteto ir valstybinių interesų apsaugą. Darbe teigiama, kad vėliau po Antrojo pasaulinio karo jos keitėsi daugiau į prašomo išduoti asmens teisių apsaugos pusę.

Skyriaus pradžioje autorius, remdamasis analizuotomis konvencijomis, tarptautinėmis sutartimis ir kitais autoriais, pateikia atsisakymo tenkinti ekstradiciją pagrindų klasifikaciją. Sąrašas pakankamai ilgas, todėl tolimesnei analizei pasirinkti tik keli daugiausia diskusijų ir dabar keliantys pagrindai: savo šalies piliečių neišdavimo taisyklė, atsisakymas tenkinti ekstradiciją dėl politinių nusikaltimų (politinio nusikaltimo apibrėžtumo klausimas) ir principas *non bis in idem*.

Darbe abejojama savo piliečių, įtariamų padarius nusikaltimus kitoje valstybėje neišdavimu, nors draudimas išduoti savo piliečius su išimtimi yra įtvirtintas LR Konstitucijoje taip pat ir kitų šalių konstitucijose. Keliamas klausimas kieno interesai ginami šiuo atveju – valstybės ar piliečio? Kaip tai susiję su prigimtinių žmogaus teisių apsauga? Nagrinėjant savo šalies piliečių neišdavimo kitai šaliai taisyklę, keliami klausimai ir dėl to koks turi būti prašomo išduoti asmens statusas – grynai formalus, ar šis asmuo dar turi turėti materialų ryšį su prašoma jį išduoti šalimi - (gyvenamą vietą). Teigiama, kad argumentai už savo piliečių neišdavimo taisyklę užsienio valstybei susiformavo devyniolikto amžiuje, kai kurie dar anksčiau ir todėl ši taisyklė tampa dabar kliūtimi kovoje prieš nusikalstamumą. Pozicija šiuo klausimu įvertinama taip pat iš abiejų bendrosios ir civilinės teisės sistemų pozicijų.

Darbo dalyje kur kalbama apie asmenų ekstradicijos nevykdymą dėl politinių nusikaltimų, stengiamasi kiek tai įmanoma išnagrinėti kas tai yra politinis nusikaltimas, kartu pripažįstant, kad vieno apibrėžimo nėra ir vargu ar jis gali būti. Pastebima tendencija, kad konvencijoje, tarptautinėse sutartyse elgiamasi priešingai, t. y. apibrėžiama kokia veika negali būti priskirta politiniams nusikaltimams. Po daugelio tokių konvencijų ir sutarčių analizės pateikiamas ne baigtinis tokių nusikalstamų veikų sąrašas. Nusikaltimo, kuris ribojasi su

politiniu, įvertinimui siūlomas taip vadinamas „šveicariškas testas“. Tvirtinama, kad pasauliniu mastu dėl didelių skirtumų tarp valstybių politinėse ir teisinėse sistemose šio ekstradicijos netankinimo pagrindo atsisakyti neįmanoma.

Ekstradicijos reglamentavime remiamasi baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso principais, kurie yra perkelti iš nacionalinių teisės sistemų. Vienas iš tokių principų yra *non bis in idem* principas. Nors šio principo taikymas ekstradicijoje problemų nekelia, tačiau darbo autorius atkreipia dėmesį į šio principo supratimo nedidelius skirtumus tarp civilinės teisės ir bendrosios teisės sistemos šalių. Pripažįstama, kad šis principas yra fundamentalus teisės principas ir turi išlikti ekstradicijos reglamentavime. Vienintelė galima išimtis galėtų būti tik ekstradicijos galimybė tuo atveju, kai prašančioji valstybė nurodo naujas faktines aplinkybes, kuriomis remiantis galimas prašomoje valstybėje baudžiamojo proceso atnaujinimas.

Trečiame darbo skyriuje nagrinėjamas ir analizuojamas *aut dedere aut judicare* principas. Čia konstatuojama, kad kol nėra vieningos tarptautinės nusikalstamumo kontrolės sistemos, šis uždavinys su kai kuriomis išimtimis sprendžiamas nacionalinių teisės sistemų jėgomis. Ekstradicija, siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn besislapstančius kitose valstybėse įtariamus padarius nusikaltimus ar besislapstančius nuo teismo nuosprendžio įvykdymo asmenis yra pagrindinis įrankis. Teigiama, kad atsisakymas išduoti dėl galimai politinio susidorojimo ar remiantis savo piliečių neišdavimo taisykle neturėtų skatinti nebaudžiamumo. Likviduojant šią spragą turėtų būti vis dažniau taikomas principas *aut dedere aut judicare*. Analizuojamas šio principo įtvirtinimas konvencijose ir ekstradicijos sutartyse, konstatuojama, kad jis dar nėra tapęs tarptautiniu teisiniu papročiu. Jis taikomas kai yra aiškiai suformuluotas tarptautiniuose teisės aktuose. Darbo autorius įrodo, kad šio principo dvi alternatyvos yra ne visais atvejais vienodos ir mano, kad *dedere* yra pirminė, o *judicare* taikoma tada, kai pagal prašomos išduoti šalies nacionalinius įstatymus yra pagrindas netenkinti ekstradicijos prašymo. Kita vertus kai tarp šalių nėra ekstradicijos sutarties iš dviejų alternatyvų lieka tik viena – *judicare*. Taip pat aptariamos ir argumentuojamos galimos šio principo modifikacijos. Siūlomas principo išplėtimas ir į kitos valstybės teismo nuosprendžio vykdymą. Kaip principo modifikacijos į *aut dedere aut transferere* pavyzdys pateikiama Lockerbie bylos trumpa analizė.

Darbo pabaigoje, remiantis tarptautinių konvencijų, tarptautinių ekstradicijos sutarčių, LR įstatymų analize, kitų LR ir užsienio mokslininkų publikacijomis, formuluojamos ir pateikiamos išvados.

SUMMARY

This work deals with the problems of extradition: human rights in the process of extradition, grounds for refusal of extradition and strengthening the principle *aut dedere aut judicare* in extradition.

The introductory part, after a short extradition legal definition review, is devoted to argumentation of this subject in connection with the reality of Lithuania: presentation figures of surrendered Lithuanian citizens, display the cost from Lithuanian state budget for extradition of citizens. It is emphasized, that although there has been a long history of study and experiences in the field of extradition, however there is need in Lithuania for deeper study of particular issues on extradition : that is human rights questions in extradition, analysis of grounds for refusal.

The main purpose of this work was, based on the studies of other authors, after comparative analysis of international conventions, international treaties including also analysis of Lithuanian Criminal Procedure Code, after review of the European Court of Human Rights practice, to what particular human rights arises threat to be violated or limited without sufficient ground in the extradition process. It is here that the concept of fundamental human rights has emerged and is gaining a widespread acceptance and this group of rights has been recognized as non-derogable in all universal and regional legal instruments. In the examination of grounds for refusal of extradition an attempt was also made to explore the origin of the grounds and the essence, to limit the possibility of the further growth of this list. This work purports to evaluate the ways and means of strengthening and improving of the mechanism of extradition.

In the first part of this work the author pays attention and emphasizes, that in the requested state could be human rights violation after the extradition request is granted. However, following the European Court of Human Rights practice, the state responsibility arises only where substantial grounds have been shown for believing that the person concerned, if extradited, faces a real risk of being subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment. The author's opinion is, that human rights of the requested person should be protected by taking in to account the human rights of others: the society, the victims of crimes. To proof this, analysis of various legal instruments have been performed in this essay.

The author recognizes the tendency towards strengthening the position of individual in extradition, recognition him also as subject not only as object in the extradition process. However the coexistence between the interests, needs involved in the international cooperation in criminal matters, on the one hand, and the protection of human rights, on the other, should be

sought and based on a reasonable compromise. That is very important today in concern with international terrorism threat.

The human rights protection issues in this work has been analyzed from both civil law and common law countries positions. The author analyzes international human rights protection instruments seeking its connection and embodiment in the criminal laws of the Republic of Lithuania. The conclusion is, that those laws contain sufficient human rights protection mechanisms.

The second part of essay deals with the grounds for refusal of extradition. It is supposed that traditional rules of extradition had been formulated in the previous centuries more to protect state sovereignty and interests and later after the Second World War have evolved into mechanisms of human rights protection.

In the beginning of this part the author based on analysis of international conventions and treaties, publications on this subject has made attempt to classify the grounds for refusal of extradition. The length of the list is impressive therefore for further analysis has been selected only three of them: non-extradition of nationals, non-extradition for political crimes (definition of political crime) and the rule *non bis in idem*.

The author doubts the rule of non-extradition of nationals although the prohibition of surrendering of nationals without a treaty is inserted in the Constitution of Lithuania. In the process, the following questions have been established: Whose interests are protected by this rule – the relator's or the state?; What is the role of human rights considerations in maintaining this rule? Arises the question also what link should be between the person and the state: purely formal or material (substantive domicile, work, family). The arguments for this non-extradition of nationals are from the medieval times and now this rule is an obstacle for international legal co-operation. The position has been evaluated from both the civil and common law traditions.

Further where the political offence exception or non-extradition for political crimes examination is carried out has been acknowledged the impossibility of one political crime definition. The author points out the different tendency – attempts to describe what particular crime could not be considered as political crime. Here is also presented a list of such acts, which are considered not as political. This has been done after an analysis of many relevant international conventions. For the evaluation of relative political crime it is suggested to use so called „Swiss test“. Given the history, development, and rationale of the rule, this work concludes that, traditional stance against the extradition of nationals has prevailed. Nowadays it is not possible to eliminate from extradition the rule of non-extradition of nationals.

Extradition mostly is based on principles taken from the national criminal and criminal procedure laws of states. The rule *non bis in idem* is one of the major prerequisites of extradition. Although this principle is generally accepted in extradition, while analyzing *non bis in idem* rule in this work the author points out the differences in understanding of this rule in different legal systems. After analysis of different legal instruments have been concluded confirmation and necessity *non bis in idem* in the extradition.

The examination and analysis of principle *aut dedere aut judicare* have been presented in the third part. While the world society does not have yet a complete criminal international justice system, this task lays now on national ones. It is understood by author that extradition is major weapon for the international society to effectively combat international crime, by surrendering accused and convicted persons escaping in other countries from justice. There is affirmation that, it would be unreasonable and intolerable if criminals could flee as a result of using grounds for refusal of extradition e. g. non-extradition of nationals, political offence exception etc. To fulfill these gaps the principle *aut dedere aut judicare* have to be employed where necessary and appropriate. There is recognition that, the principle has not gained the status of a norm of international customary law and could be applied where is clearly expressed in conventions other international legal instruments. The author deals also with the question – is whether both alternative embodied in *aut dedere aut judicare* are placed on equal footing. It is argued that extradite should be regarded as primary, with the duty to prosecute arising only if domestic law contains bar to extradition. If there no exist extradition treaty or applicable convention, remains only *judicare*. Have been proposed here also possible modifications of this principle. The requested state should be also allowed to fulfill its obligation under this rule by undertaking to enforce the final sentence imposed on the offender whose extradition was requested. As an example of the modification of this principle have been analyzed Lockerbie case.

At the end of this work, based on examination, comparative analysis of relevant international conventions, treaties on extradition, studies of various publications on these issue, have been formulated conclusions.